

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Українська стилістика і риторика

Практикум
Укладач Людмила Білоконенко

КРИВИЙ РІГ – 2024

УДК 811.161.2'38+808.5(075.8)(076.5)

У 45

**Українська стилістика і риторика : практикум / укладач
Людмила Білоконенко. Кривий Ріг : КДПУ, 2024.**

У практикумі висвітлені актуальні проблеми становлення та розвитку стилістики й риторики як наукових царин. Акцентовано на характеристиках функціональних стилів української мови, грамотній побудові власної промови, структурі та механізмах практичного застосування різних засобів мови в певних сферах життя.

Подано завдання для практичних занять відповідно до освітньо-професійних програм підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти та робочої програми дисципліни, які зорієнтовані на формування важливих професійних компетентностей здобувачів, поглиблюють їх практико-орієнтовану підготовку. До кожного заняття додано словник базових термінів. Практикум також містить питання для самоконтролю й тестові завдання.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Березовська-Савчук Наталя, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету

Богатько Валентина, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Ковпик Світлана, доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератур Криворізького державного педагогічного університету

Рекомендовано до друку
науково-методичною радою Криворізького державного
педагогічного університету (протокол № 8 від 01.02.2024 р.)

© Українська стилістика і риторика, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
СТИЛІСТИКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА НАУКА	6
КОМУНІКАТИВНО-СТИЛІСТИЧНІ ЯКОСТІ МОВЛЕННЯ.....	14
ПОНЯТТЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ	20
ФУНКЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СТИЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	29
СТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	40
РИТОРИКА ЯК НАУКА ТА МИСТЕЦТВО.....	50
ІНВЕНЦІЯ. ДИСПОЗИЦІЯ	60
ЕЛОКУЦІЯ. МЕМОРІЯ. АКЦІЯ.....	66
ВИДИ КРАСНОМОВСТВА. ПЕДАГОГІЧНА РИТОРИКА.....	78
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	
Стилїстика.....	83
Риторика.....	84
ТЕСТОВІ ПИТАННЯ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	105
ДОДАТОК 1. Схеми стилїстичного аналізу тексту.....	109
ДОДАТОК 2. Схема риторичного аналізу промови.....	111
ДОДАТОК 3. Тексти для стилїстичного аналізу.....	112

ПЕРЕДМОВА

Стилістика – мовознавча дисципліна, що вивчає закономірності існування та структурну організацію стилів літературної мови (функціональних стилів), їх жанрових різновидів, індивідуальних стилів мовлення, а також досліджує мовні одиниці з погляду їх стильового забарвлення та функціонування в різних комунікативних ситуаціях. Мета навчальної дисципліни – розвиток компетентностей, необхідних для поглиблення фундаментальних знань і практичних навичок у царині української стилістики й риторики; опанування стилістичними нормами літературної мови; підвищення рівня комунікативної компетентності здобувачів; вироблення навичок вільної риторичної творчості в різних ситуаціях; виховання чуття естетики мовлення, формування висококультурної національно-мовної особистості фахівця.

Стилістика та риторика є двома взаємопов'язаними галузями мовознавства, які часто досліджують та вивчають разом. Обидві галузі спрямовані на досягнення ефективності в мовленні. Риторика вивчає, як переконати, впливати на слухачів, аргументувати свої думки, тоді як стилістика досліджує різноманітні мовні засоби, які допомагають досягти цих цілей. Риторика використовує стилістичні прийоми для підсилення переконливості промови, а стилістика вивчає їх вплив на респондентів. Вони займаються питанням застосування мовних засобів для виклику емоцій та реакцій. Риторика дає змогу досягти цього через правильне розташування аргументів та виразність мовлення, а стилістика вможливує обрання найбільш ефективних мовних засобів для досягнення цієї мети. Обидві галузі сприяють розвитку мовної культури, допомагають мовцям краще висловлювати свої думки та розуміти мовні конструкції. Риторика і стилістика враховують аудиторію, для якої призначений певний текст. Вони дають змогу обрати такі мовні засоби та стилі, які найкраще відповідають сприйняттю визначеної групи слухачів чи читачів. Стилістика й риторика використовують аналіз текстів для розуміння того, як автор досягає своїх цілей через вживання мовних засобів, що важливо для розуміння ролі різних стилістичних засобів.

Вивчення стилістики та риторики сприяє розвитку критичного мислення, оскільки вимагає ретельного аналізу та оцінки ефективності мовлення, що здійснюється в різних контекстах. Також дослідники часто вдаються до засобів стилістики для аналізу риторичних прийомів у текстах.

Набуття знань зі стилістики та риторики вможливує розвиток практичних навичок здобувачів для застосування в певних сферах (публічний виступ, літературна творчість, академічне письмо тощо). Опанування цих наукових царин дає змогу креативно використовувати мовні засоби та експериментувати з різними стилістичними засобами, що сприяє розвитку творчих здібностей; ефективно адаптувати своє мовлення до різних ситуацій, аудиторій та цілей. Знання зі стилістики та риторики корисні в багатьох галузях, де ефективна комунікація важлива для професійного успіху. Тож вивчення стилістики та риторики виходить за рамки простого теоретичного знання, оскільки розвиває комплексні навички та усвідомлення мовних механізмів.

**Барвистість одвічна народної мови –
це щось невимовне,
прекрасне, казкове:
і ласка любові, й червона калина,
і пісня досвітня в гаях солов'їна**

Павло Усенко

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Стилїстика як лїнгвістична наука

План

1. Стилїстика як наука. Стилїстична система української мови як предмет стилїстики.
2. Взаємодїя стилїстики з лїнгвістичними та нелїнгвістичними науками.
3. Структура стилїстики. Теоретичнї й практичнї аспекти стилїстичних дослїджень.
4. Вивчення стилїстики у шкільному курсї української мови.
5. Стилїстика й культура мови.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Історія стилїстики як науки.
2. Роль стилїстики в системї інших мовознавчих дисциплїн.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

СТИЛІСТИКА – роздїл мовознавства, що вивчає закономірності існування та структурну організацію суспільно зумовлених різновидів мови – функціональних стилів; мовні одиниці з погляду додаткового експресивно-стильового забарвлення; цілеспрямований вибір мовних засобів, що відповідає стильовим і стилїстичним нормам.

ПРЕДМЕТ СТИЛІСТИКИ – стилїстична система національної мови, те, що є стилїстичним у засобах усіх інших систем (рівнів) цієї мови; інтелектуальні (сміслові) та експресивні відтінки співвідносних, паралельних чи синонімічних виразів мови, функціональні різновиди мови, засоби і шляхи організації та використання виразових, зображувальних засобів мови в різних стилях літературної мови і літературного мовлення.

Предмет стилїстики як навчальної дисциплїни (за Л. І. Мацько):

1. Засвоєння теоретичних засад курсу, опанування основними поняттями й категорїями.
2. Вивчення стилїстичних ознак мовних одиниць усіх рівнів, стилїстичних ресурсів мови.
3. Використання стилїстичних засобів для експресивного вираження інтелектуально емоційно-вольового й естетичного змісту мовлення, ефективності мовлення.
4. Розкриття закономірностей функціонування української мови в різних сферах суспільного життя та ситуаціях спілкування.
5. Характеристика стилів мови та функціональних стилів мовлення.
6. Формування мовного чуття й естетичного смаку мовців.
7. Піднесення рівня культури мовного спілкування.

СТИЛІСТИЧНА ВПРАВНІСТЬ МОВЦЯ – доцільне й доречне використання мовних засобів певного стилю, стильова єдність тексту, які досягаються за допомогою засвоєння стилістичних норм; уважного ставлення до мовних традицій; боротьби за чистоту мовлення; розвитку „чуття мови”; опанування експресивно-виражальними мовними засобами

ДІАЛЕКТНА СТИЛІСТИКА досліджує говіркове мовлення з погляду добору специфічних виражальних засобів відповідно до теми, мети, умов спілкування; співвідношення між літературною мовою та діалектом; шляхи створення місцевого колориту.

ЗАГАЛЬНА СТИЛІСТИКА (теоретична стилістика або теорія стилістики) досліджує основні поняття, предмет, принципи й методи стилістики, тобто універсальні стилістичні засоби мови, ті, що є в багатьох мовах і мають спільні характеристики.

ЗІСТАВНА СТИЛІСТИКА виявляє спільне та відмінне у стилістичних системах різних мов, головню близькоспоріднених.

ІСТОРИЧНА СТИЛІСТИКА вивчає становлення художніх стилів та усталених мовних засобів у діахронічному аспекті.

ОПИСОВА СТИЛІСТИКА (стилістика ресурсів) вивчає стилістично забарвлені засоби мови в тексті та поза контекстним використанням, аналізує ті мовні елементи, які стануть матеріалом для вибору й подальшого застосування в мовленні. У центрі уваги описової стилістики система мовних засобів різних рівнів мови. В описовій стилістиці виокремлюють фоностилістику, лексичну стилістику, граматичну стилістику.

ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА покликана навчити мовців добре володіти багатством виражальних засобів мови відповідно до мети, умов і сфери спілкування. Практична стилістика дає загальну характеристику стилів мови, встановлює для кожного стилю активні та пасивні виражальні засоби, простежує особливості їх реалізації залежно від мети спілкування, описує стилістичні засоби національної мови з їх смисловими й емоційно-експресивними оцінками.

СТИЛІСТИКА ТЕКСТУ вивчає, як втілюється тема і зміст твору, як це відбивається на композиції, доборі мовного матеріалу, його організації. Мовний аналіз художнього тексту ґрунтований на тому, що літературний твір – це художній продукт, який створюється на базі мови; мову літературного твору досліджують, щоб краще розуміти естетичну інформацію в тексті.

МЕТОДИ СТИЛІСТИКИ

Семантико-стилістичний аналіз (стилістичний аналіз) – виявлення в тексті певного стилю співвідношення мовних засобів і інформації, яку вони втілюють.

Зіставлення (ідентифікації) – ідентифікація та пояснення мовних засобів, які забезпечують найкращий стилістичний ефект відповідно до комунікативних цілей мовця.

Асоціативний експеримент – добір асоціації, які вможливають вербалізацію міфічних, культурних, символічних, ситуативних значень слова, формулювати культурний стереотип.

Статистичний метод – виявлення кількості певних мовних одиниць у певному тексті або кількох однорідних текстах, частоти вживання певних форм. Метод дає змогу описати індивідуальну творчу манеру письменника, встановити активні/пасивні мовні засоби функціональних стилів мови.

КУЛЬТУРА МОВИ – дотримання ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови, свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Наука про культуру мови – галузь мовознавства, яка використовує дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ. Важливими складниками культури мови є ортологія, стилістика мови і стилістика мовлення. Завдання – виховання навичок літературного спілкування, засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, неприйняття спотвореної мови.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Прочитайте запропонований фрагмент статті (*Іваненко Д. О. Мультимодальна стилістика: становлення та перспективи розвитку. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70). № 4. Ч. 2. С. 84–89*).

Виокремте нову інформацію про мультимодальну стилістику. Прокоментуйте, на яких її особливостях акцентує авторка. Витлумачте терміни «креолізований текст» і «модус». Висловіть своє бачення позиції авторки, що «вся комунікація та всі тексти вважаються мультимодальними, навіть звичайні літературні оповіді без спеціальних візуальних ефектів».

Мультимодалістика постає найсучаснішим напрямом лінгвістичних досліджень. У вузькому розумінні у компетенцію мультимодальної лінгвістики входить стилістичний аналіз способів конструювання значення і породження смислів зі словесними та іншими семіотичними кодами, а саме візуальними, аудіальними, які є єдиним цілим. У річищі лінгвостилістичних досліджень панує думка про те, що творення смислів є складним і багатоаспектним когнітивним та прагматичним процесом.

Лінгвостилістика постає «парасольковою» наукою, що охоплює здобутки мовознавства, теорії літератури, філософії, культурології, соціології, історії та психології. Дослідники лінгвостилістики використовують лінгвістичні моделі та теорії як свої аналітичні інструменти для того, щоб описати та пояснити, як і чому працює текст, як ми «переходимо» від слів на сторінці до усвідомлення

їхнього значення. Аналіз, як правило, орієнтується якісно або кількісно на фонологічні, лексичні, граматичні, семантичні, прагматичні чи дискурсивні особливості текстів, когнітивні аспекти, що беруть участь в обробленні читачем цих ознак, а також на різні їх поєднання. **Нові розробки стилістики** підкреслюють, що виробництво сенсу потрібно сприймати як подвійну вправу, що охоплює стільки ж текстових висновків, скільки розумових процесів, що дають змогу зрозуміти текст.

З цього випливає, що стилістику часто розглядають як лінгвістичний підхід до літератури, оскільки досі більшість лінгвостилістичних досліджень вибирає художній текст як матеріал для аналізування. Проте за останні десятиліття діапазон типів текстів, які постають у фокусі досліджень з лінгвостилістики, значно розширився. Спираючись на здобутки лінгвістики тексту, стилістика характеризується інформаційним, систематизованим, доступним та (як правило, також) **контекстуальним аналізом**, який є чітким, послідовним та відкритим. Важливо зауважити, що, незважаючи на стурбованість стилістів щодо чіткого інструментарію, жоден стилістичний аналіз не може бути абсолютно об'єктивним, адже на нього завжди впливатиме безліч факторів, таких як індивідуальні вподобання стиліста, а також мовна парадигма, що використовується для аналізу або вибраної методології.

Стилiстика є міждисциплінарною за обсягом, очевидно, вона є об'єднанням мовознавства та літературознавства. Проте різнопланові претензії в цій галузі також дають змогу різноманітним поглядам, запозичених з таких дисциплін, як філософія, теорія культури, соціологія, історія та психологія, знайти шлях до стилістичного аналізу літератури.

Своїми витокami **мультимодальна стилістика** сягає досліджень формальної лінгвістичної школи. Доцільність у виокремленні мультимодальної лінгвістики вбачається в її універсальності. Не існує фактично такого жанру, який би не був нею охоплений (комікси, карикатури, романи, посібники користувача, художні книги, музейні експонати, фільми, картини тощо). Говорячи про мультимодальність, мультимодальний текст та мультимодальний дискурс, спостерігаємо неоднозначність у трактуванні понять, якими оперують дослідники під час аналізу. Основним із ключових понять мультимодальної лінгвістики є мультимодальний / креолізований текст та один з його різновидів, а саме відеовербальний текст.

У мультимодальній комунікації для реалізації поставлених цілей поєднують одночасно кілька модусів. Прикладами можуть слугувати рисунок і вербальний текст, рисунок і текстовий підпис-пояснення до нього, текст та інші невербальні графічні засоби, усний вербальний текст і міміка співрозмовника, відстань між комунікантами, вербальні засоби на телебаченні чи в Інтернеті разом з ілюстраціями або іншими графічними об'єктами, що рухаються та виконують

певні дії. Окремими групами модусів є вербальні одиниці, цифри, знаки пунктуації, фото, піктограми тощо.

Мультимодальна лінгвістика та *мультимодальна стилістика* покликані полівекторно досліджувати конвергенційні інтеракційні процеси, що реалізуються в результаті використання вербальних, невербальних і паравербальних засобів у різножанрових площинах незалежно від вибраного каналу й середовища. З цього випливає, що *мультимодальна стилістика* – це досить нова галузь стилістики, яка має на меті розширити способи та засоби масової інформації, до яких можна застосувати стилістичний аналіз. З цієї стилістичної точки зору вся комунікація та всі тексти вважаються мультимодальними, навіть звичайні літературні оповіді без спеціальних візуальних ефектів, оскільки написана словесна мова автоматично і без винятку включає як формулювання, так і типографію (або графологію), а також реалізацію в просторі з точки зору композивання.

Завдання 2. У програмі з української мови для 10-11 класів зазначено: «Текстоцентричний підхід (у навчанні української мови – Л. Б.) дозволяє зосередити увагу на інтегруванні теоретичних та прагматично зорієнтованих розділів курсу сучасної української літературної мови (фоностилістики, стилістичної лексикології, граматичної стилістики, стилістики і культури мовлення, риторики)». Поясніть, чому одним із пріоритетних завдань сучасної школи є формування особистості, яка вміє користуватися засобами рідної мови в різних сферах і видах мовленнєвої діяльності. Висловіть свою думку щодо потреби систематичної роботи на уроках над стилістичними помилками.

Завдання 3. Ознайомтеся з поданим фрагментом статті (Кучеренко І. *Психолінгвістичні основи вивчення стилістики. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. 2008. № 132. С. 73–76*).

У чому, з позиції авторки, полягає психолого-педагогічний підхід до вивчення стилістики у школі? Про які стилістичні вміння учнів старшої школи, що ґрунтовані на комунікативнодіяльнісній і функціонально-стилістичній основах, сказано у статті? Аргументуйте свою думку щодо підвищення інтересу до стилістичної спрямованості у вивченні української мови в школі.

В останні роки значно підвищився інтерес до стилістичної спрямованості у вивченні української мови в школі, оскільки стилістичні відомості містить кожний розділ шкільного курсу української мови і знання їх є основою розвитку стилістичних умінь та навичок учнів.

У методиці вивчення стилістики дедалі більше уваги звертається на вироблення умінь, якими повинні оволодіти учні для того, щоб їхнє мовлення

було правильним, комунікативно виправданим, стилістично грамотним. Стилiстичнi вмiння подiляються на два види: 1) пов'язанi з засвоєнням стилiстичних засобiв мови; 2) що забезпечують оволодiння стилiстично диференцiйованим зв'язним мовленням. Цi двi групи взаємопов'язанi мiж собою та з iншими мовленнєвими вмiннями i формуються тiльки на основi знань української мови. Важливу роль у процесi формування цих умiнь вiдiграють спостереження, порiвняння, аналіз, синтез, узагальнення як засоби активiзацiї розумової дiяльностi учнiв i вироблення навичок самостiйного редагування та аналізу висловлювань iз стилiстичного боку.

Розвивати в учнiв 10-12 класiв стилiстичнi вмiння i навички створювати цiлiснi висловлювання, рiзноманiтнi за синтаксичною конструкцiєю, вiдображенi – одне з основних завдань учителя-словесника. Виробити їх можна на основi вiдбору адекватних мовних засобiв (лексем, речень тощо) залежно вiд обставин мовленнєвої ситуацiї, постiйно змiнюючи її, посилюючи самостiйностi мислення, щоб учень висловлювався своїми словами (наприклад, продовжити дискусiю, проаналiзувати вiдповiдь однокласника). Навчати учнiв самостiйно створювати власнi висловлювання, з урахуванням стилiстичних норм мовлення, при вивченнi всього курсу української мови, а не тiльки на уроках iз стилiстики – значить готувати їх до самостiйної комунікативної дiяльностi.

Психологiчні умови обов'язково потрiбно враховувати у шкiльнiй практицi навчання української мови, зокрема у роботi з формування в учнiв стилiстичних умiнь i навичок. У розвитку стилiстичних умiнь i навичок велика роль належить виробленню в старшокласникiв мовного чуття, яке виникає разом з мовленням, полегшує його розумiння i виражається в умiнні ясно, точно, конкретно висловлювати свої думки й емоцiї. Це чуття допомагає учням видiляти найрiзноманiтнiшi семантичнi, стилiстичнi, орфоепiчнi, граматичнi засоби мови, сприймати й усвiдомлювати їх, завдяки чому розвиваються стилiстичнi вмiння i навички добирати слова вiдповiдно до ситуацiї мовлення.

Систематичне навчання, доступне пояснення вчителя, зосередження уваги учнiв, спрямування їх дiй, вмiлий добiр вправ активно розвиває стилiстичнi вмiння учнiв 10-12 класiв. Розвиток стилiстичних умiнь i навичок залежить також вiд побудови процесу навчання вчителем, його вмiння зацiкавити старшокласникiв своїм предметом.

Психолого-педагогiчний пiдхiд до вивчення стилiстики у загальноосвiтнiй школi видiляє основнi етапи формування стилiстичних умiнь i навичок (за М. І. Пентилюк): пiдготовки, формування, систематизацiї й узагальнення.

У **старшiй школi** здiйснюється етап узагальнення, що передбачає поглиблення i систематизацiю найважливиших вiдомостей iз стилiстики, повне усвiдомлення та оперування стилiстичними поняттями, знаходження i виправлення стилiстичних помилок у висловлюваннях.

Вивчення стилістики в 10-12 класах ґрунтується на знаннях мовних одиниць усіх рівнів мови, уміннях і навичках, вироблених в основній школі.

Спираючись на вимоги чинної програми з рідної мови, вважаємо, що в учнів старшої школи слід розвивати стилістичні вміння на комунікативнодіяльнісній і функціонально-стилістичній основах:

1) виявляти мовні засоби стилістики в тексті, розпізнавати їх стилістичне забарвлення;

2) характеризувати стилі мовлення з урахуванням літературних норм української мови;

3) замінювати слова доречними синонімами (з урахуванням стилістичного забарвлення) залежно від стилю мовлення, комунікативної ситуації;

4) проводити стилістичний аналіз тексту (як свого, так і чужого);

5) утворювати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення;

6) редагувати, удосконалювати висловлювання різних стилів, типів і жанрів.

У процесі практичної діяльності учнів, систематичної роботи із стилістики перелічені вміння поступово перетворюються у навички. Розвиток стилістичних умінь і навичок учнів 10-12 класів вимагає врахування вікових особливостей учнів, психологічних факторів навчання української мови, зацікавленості, активної діяльності та мовного чуття самих школярів, відбору вчителем словесником найефективніших методів навчання.

Завдання 4. Прочитайте матеріал вправи зі шкільного підручника. Як би ви пояснили учням, чому стилістика «наука без віку»?

Термін «стилістика» походить від слова *stylus*, яким називали загострену паличку для писання на воскових дощечках, але історія терміна на цьому не закінчується. Слово «стиль» набуло іншого значення — «почерк», а пізніше розширилося і стало позначати «манеру, спосіб, особливості мовлення».

З. Є науки давні, вік яких вимірюється не століттями, а тисячоліттями. Медицина, астрономія, геометрія... У них багатий досвід, відпрацьовані століттями методи дослідження. Так, звичай випускників сучасних медичних навчальних закладів давати клятву Гіппократа народився «лише» 3 тисячі років тому й носить ім'я великого грецького лікаря з острова Коса, який жив у 460–356 рр. до н. е.

Є науки молоді — кібернетика, екологія, астроботаніка. Вони з'явилися в ХХ столітті.

Є науки без віку, бо його важко визначити. До таких належить стилістика, що стала наукою на початку ХХ століття, хоча людину здавна цікавило не лише те, про що вона говорить, а й те, як вона говорить. Цим займається стилістика.

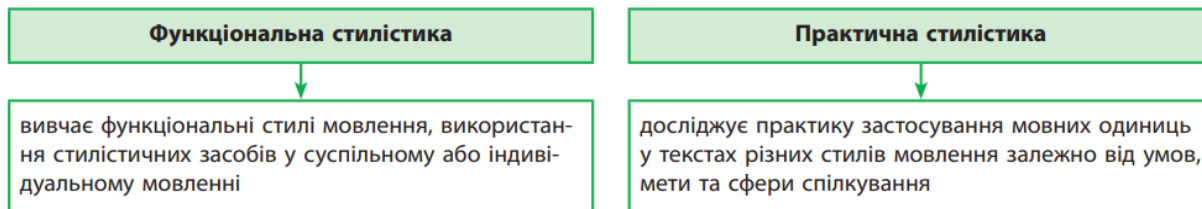
Художник передає красу за допомогою фарб, ліній, кольорів; музикант, композитор висловлює гармонію світу у звуках; скульптор використовує камінь, глину, віск, гіпс.

Слову ж, мові доступні і колір, і звуки, і психологічна глибина. Його можливості безмежні. Як це відбувається? Як зі звичайних слів народжуються прекрасні рядки: «Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі», «Червоне — то любов, а чорне — то журба»? На це складне питання й намагається знайти відповідь стилістика (З посібника).

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. 272 с.)

Завдання 5. Виконайте вправи зі шкільного підручника. До вправи 241 продумайте вступне слово вчителя про стилістику. Підготуйтеся до роботи в парах «вчитель → учень» (взаємна перевірка виконаних вправ).

241 Розгляньте схему. Поясніть, що спільного й відмінного між функціональною та практичною стилістикою.

423 Прочитайте текст. Якими мовними засобами досягнуто багатства й виразності висловлення?

ДЖИНСИ

Їх треба мати кілька пар. Хоч це й один примірник штанів, та їх чомусь завжди прийнято називати парою. Пара джинсів — це звучить як подружжя. «Джинси, може, чаю?» — «Залюбки», — сказав Джинс. — «Люба, тобі який?» — «Чорний», — озвалася місіс Джинс. І це приємно, бо джинси в цьому світі належать до меншості пар, які все життя проводять разом. Вони вже народжуються парою й тішаються одне одним ціле життя, не витрачаючи часу на пошуки своєї половинки. А ще вони завжди ходять поруч, якщо людина стрибає, або одне за одним, якщо просто йде. У джинсів також є дітки — маленькі джинсенята. Вони народжуються шортами, потім стають бриджами і згодом, уже в дорослому віці, виростають повноцінними джинсовими штаньми.

...Члени роду Джинсів бувають легкими й літніми. Бувають лагідні, жорсткі й навіть жаркі. Можуть бути елегантними, класичними, а іноді — екстравагантними й вітряними. Можуть поєднувати в собі приємні, радісні відтінки чи бути темними, такими собі сірими кардиналами (С. Черній).

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. 272 с.)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Комунікативно-стилістичні якості мовлення

План

1. Стилістична норма в мові й мовленні.
2. Основні комунікативні ознаки досконалого мовлення (правильність, точність, логічність, чистота, багатство, виразність, доречність).
3. Комунікативно-стилістичні функції невербальних засобів спілкування.
4. Мовний етикет українців. Культура мовлення сучасного вчителя.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Загальні критерії комунікативно ефективного мовлення.
2. Потрагування понять «стилістичні уміння й навички» та «стилістичні вправи» в методиці навчання.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

НОРМА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови й суспільства.

СТИЛІСТИЧНА НОРМА – норма, що визначає доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування. Стилістична норма встановлює параметри використання унормованої одиниці (слова, словоформи тощо) певним стилем літературної мови.

СТИЛЬ МОВИ – різновид літературної мови; один із способів її використання в соціально значущій сфері суспільно-мовленнєвих дій людей.

СТИЛЬ МОВЛЕННЯ – функціонально-стилістичне особистісне використання мовних одиниць загальнонародної мови.

ІДІОСТИЛЬ – спосіб уживання мовно-виразових засобів для реалізації комунікативної мети мовної особистості в мовленні і в породжених нею текстах.

ЯКІСТЬ МОВЛЕННЯ – загальне поняття риторики спілкування; комунікативно важливий складник змістовного та формального боку усного та писемного мовлення, що включає правильність, точність, логічність, виразність, багатство, доречність та інші аспекти вживання засобів мови.

ДОРЕЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – риторичний складник спілкування, пов'язаний із реєстровими аспектами дискурсу та орієнтацією на особу адресата, унаслідок чого мова або мовлення постають відповідними меті, умовам, ситуації спілкування. Розмежують доречність стильову, контекстуальну, ситуативну, особистісно-психологічну.

ЛОГІЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, характеристика організації тексту у “трьох логіках”: логіки дійсності, логіки думки та логіки мовного вираження. Є логічність предметна та логічність поняттєва.

НОРМАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – якість мовлення, що витворюється внаслідок добору та реалізації елементів мовної системи, культивованих засобами масової інформації, мовленням акторів театру та кіно, мовленням дикторів телебачення, мовленням у газеті, викладанням у вищій і середній школах як зразкові, нормативні.

ОБРАЗНІСТЬ – наявність у мовної одиниці слововживань або вже сформованого переносного значення з яскравим, “живим” виражально-зображальним ефектом, побудованим на метафоричних та інших асоціаціях.

ПРАВИЛЬНІСТЬ І ЧИСТОТА МОВЛЕННЯ – складник комунікативної компетенції адресанта, його культури мовлення, пов’язаний із дотриманням усних чи писемних норм літературної мови.

ТОЧНІСТЬ МОВИ – адекватність слова та позначуваного предмета, адекватність змісту мови та виражених у ній понять.

ТОЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – один із найважливіших складників тактики адресанта, пов’язаний із добором і побудовою повідомлень відповідно до стратегії комунікації.

ЧИСТОТА МОВИ І МОВЛЕННЯ – відсутність у мовленні невластивих для літературної мови елементів або нормативно неусталених елементів; мовні знаки, які заперечують норми моралі й етикету. Для чистоти мовлення властива правильна літературно-нормативна вимова, з відсутністю позалітературних елементів, а також мовно-виражальних засобів, що на сучасному рівні мають естетично та морально негативну оцінку.

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ – це процес взаємодії між людьми, що реалізується за допомогою знакових систем (міміки, жестів, пантоміміки, простору, кольору, одягу тощо). Невербальні засоби спілкування доповнюють вербальну мову, характеризують емоційні стани партнерів зі спілкування, створюють психологічний контакт між партнерами.

ЕТИКЕТ – це зовнішня, видима складова етики, яка формувалася протягом століть у людському суспільстві.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ – система стандартних, стереотипних словесних формул, уживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно: вітання, прощання, вибачення, побажання тощо, у процесі мовлення не створюються, а відтворюються в типових комунікативних ситуаціях; функціональна підсистема мови зі своїм набором знаків (слів, стереотипних фраз) і граматиною (правилами поєднання цих знаків).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Прочитайте запропонований фрагмент статті (Додурич С. М., Титоренко Л. В. *Культура мовлення як основний критерій професійної майстерності фахівця. Вісник Житомирського агротехнічного коледжу. 2020. Вип. № 2 (1). С. 65–69*).

Висловіть свою думку щодо питань: (1) Чому володіння навичками культури мовлення є особливо актуальним для студентської молоді? (2) Наскільки рівень культури мовлення людини залежить від рівня загальної культури? (3) Які причини низького рівня культури мовлення людини?

Рівень культури мовлення сучасної молоді залежить від рівня їх загальної культури, тобто соціально-комунікативних норм поведінки. Типовими мовленнєвими помилками є порушення логіки викладу змісту публічного виступу; збіднений лексичний запас, невміння володіти стилістичними прийомами; вживання однотипних виразів, дуже рідко – епітетів, метафор, порівняння та інших засобів мови, студенти майже не знають значення фразеологізмів; не вміють правильно узгоджувати слова тощо; майже не володіють нормами наукового мовлення (наукового стилю). Мовна неграмотність, невміння написати доповідь, підготувати реферат, перекласти текст чомусь не сприймають як недолік.

Культура мовлення деяких студентів у молодіжному середовищі дещо вирізняється від їх же мовлення в аудиторіях. Відмітимо, що багатьом студентам подобається вживати «словесний бруд», яким вони хочуть привернути до себе увагу. Розмовляючи між собою, студенти часто використовують сленгізми. Поширення сленгу серед молоді самі студенти пояснюють тим, що саме мова арго допомагає яскравіше висловити свій емоційний стан. На жаль, останнім часом спостерігаємо проникнення в мову молоді жаргонізмів, що неприпустимо для майбутніх фахівців.

Правильно говорити може кожний, аби тільки було бажання. І це має бути не тільки перевагою вчених-лінгвістів, письменників або мовників – це обов’язок кожної культурної людини. Індивідуальна мовна культура має стати своєрідною візитною карткою майбутніх фахівців, незалежно від їх віку, фаху.

Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, відповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури.

Навчитися чути себе, виробляти навички правильного мовлення; створити настанову на опанування нормами української літературної мови, на

удосконалення знань. Для цього потрібно звертатися до правопису, посібників, довідників, вчитися самостійно, стежити за змінами норм; записувати цікаві думки майстрів слова, вчити на пам'ять афоризми, вірші; знати жанри функціональних стилів.

Потрібно однаково добре вміти написати вітальну листівку, заяву, доручення, лист для електронної пошти, підготувати науковий реферат чи публічний виступ. Для цього читати фахову літературу (наукові статті, фахові газети й журнали), постійно користуватися спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками, набувати практики публічних виступів із фахової тематики). Для успіху у професійній діяльності сучасного фахівця необхідно досконало володіти навичками культури мовлення, володіти лінгвістичною, комунікативною та поведінковою компетенціями в професійному спілкуванні.

Завдання 2. Запропонуйте власні шляхи підвищення якості культури мовлення та запишіть їх у формі практичних порад. Наприклад:

1. Навчитися спокійно та уважно сприймати зауваження щодо власних мовленнєвих помилок.
2. Мати постійний доступ (у паперовому чи електронному варіанті) до «Українського правопису» та звертатися до нього в разі потреби.
3. Відвідувати мовні курси, підвищувати кваліфікацію на стажуванні.
4. Уміти враховувати соціальні та індивідуальні риси співрозмовника.

Завдання 3. Продумайте вступне слово вчителя щодо норм української літературної мови, послуговуючись матеріалом зі шкільного підручника.

НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Назви норм	Що регулюють норми
1. Орфоепічні	Правильну вимову звуків, звукосполучень і наголосу в словах
2. Лексичні	Уживання слів у властивому їм значенні, правильне поєднання слів за значенням у словосполученні й реченні
3. Орфографічні	Правильне написання слів
4. Граматичні	Правильне вживання слів та їх форм і поєднання їх у словосполучення та речення
5. Пунктуаційні	Розстановку розділових знаків у реченнях
6. Стилістичні	Уживання слів відповідно до змісту, емоційного забарвлення й експресивності та стилю мовлення

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2018. 272 с.)

Завдання 4. Проаналізуйте потрактування комунікативних якостей мовлення, які подано в підручнику для учнів 10 класу та (у разі потреби) доповніть інформацію.

Культура мовлення — це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній).

Основні ознаки культури мовлення

нормативність

адекватність

логічність

доречність

виразність

багатство

естетичність

Нормативність — це дотримання норм усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, будова речень, тексту, стилістична відповідність.

Адекватність — це точність вираження думок, почуттів, волевиявлень засобами мови, ясність, зрозумілість вислову для адресата. Добирати слова й будувати речення треба так, щоб найточніше передати зміст висловлення.

Логічність і послідовність — це обґрунтований виклад думок за законами логіки, у якому є внутрішня закономірність.

Доречність — це відповідність мовлення ситуації, урахування особливостей адресата мовлення та обставин спілкування.

Виразність — це виражальні засоби звукового й художнього мовлення: художні засоби, емоційно-оцінна лексика, логічний наголос, паузи, видозміни голосу, темп мовлення, емоційна тональність тощо.

Багатство — це лексичне багатство мови й різноманітні способи вираження однієї й тієї ж думки.

Естетичність мовлення — це реалізація естетичних уподобань мовця шляхом використання оптимально дібраного темпу та звучності мовлення, уникнення нагромадження приголосних, різноманітність синтаксичних конструкцій, доречність цитат, тропів чи фігур.

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2018. 272 с.)

Завдання 5. Невербальну мову треба вивчати так само, як і словесну. Прочитайте невербальні знаки на фото, поясніть, які емоції відчувають люди.

Завдання 6. Прочитайте вислів Г. Сагач про людинознавчі технології (антропоцентризм¹) у професійній діяльності вчителя.

Висловіть свою думку щодо того, як сучасна освіта повинна реалізувати принцип свободи дитини. Як ви вважаєте, чому саме освіта покликана змінювати раніше сформоване бачення людини як «гвинтика», навчити дитину самостійно визначати своє місце у світі, соціумі та його соціальних структурах.

Професійна культура сучасного вчителя може розглядатися крізь призму не лише філософії, етики, риторики, але й володіння ним **людинознавчими технологіями**, які базуються на теорії психодидактики, соціальної психології, кібернетики, теорії управління, етнопсихології, релігієзнавства, теорії та методики професійної освіти¹.

(Сагач Г. Риторика : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 568 с.)

---

¹ Антропоцентризм – це сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр Всесвіту. Він стверджує винятковість людини, довіру до людини у всьому, що є її творінням, здатність людини панувати над навколишнім світом.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Поняття функціонального стилю

План

1. Функціональні стилі мови. Проблемні питання функціонально-стильової диференціації української мови.
2. Стилїстична розбудова нової української літературної мови. Багатство стилів сучасної української літературної мови в усній і писемній формах.
3. Стильова норма.
4. Експресивні стилі. Стилї викладу. Стилїстичне і стильове значення.
5. Контекст. Колорит. Орнаментика.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Співвідношення термінів «стиль», «мовний стиль», «функціональний стиль».
2. Зміна поглядів науковців на стильову диференціацію мови.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТИЛІСТИКА – лінгвістична дисциплїна, що вивчає а) закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування, які відповідають тим чи тим різновидам людської діяльності та спілкування; б) системність утворюваних у мові функціональних стилів, норми відбору та поєднання в них мовних одиниць.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ – це різновид літературної мови, що функціонує в тих чи тих соціально значущих сферах суспільно-мовленнєвої практики людей та особливості, зумовлені спілкуванням у цій сфері.

СТИЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ – додаткове, супровідне до лексичного та граматичного значення мовної одиниці, тісно пов'язане зі стилїстичною маркованістю слова, що обмежує його використання певним стилем, типом мовлення чи видом тексту.

СТИЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ – додаткове значення (один із видів конотації) мовної одиниці, що накладається на її предметно-поняттєвий або граматичний зміст. Стилїстичне значення діє в межах стильового на тлі стилїстично нейтральних мовних засобів, характеризується певною оцінністю, емоційністю, експресією.

СТИЛЬОВЕ ЗНАЧЕННЯ мовної одиниці пов'язане з її маркованістю й демонструє, у якому функціональному різновиді (стилї) ця одиниця зазвичай функціонує.

КОНОТАЦІЯ – емоційна, оцінна або стилїстична забарвленість мовної одиниці узуального (закріпленого в системі мови) чи оказіонального характеру.

КОНТЕКСТ – знаряддя функціонування мови як засобу комунікації, що забезпечує розуміння особами семантичного навантаження лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій різного обсягу.

КОНТЕКСТ – фрагмент (усного чи писемного) тексту; текст або сукупність текстів, а також позатекстові реалії, що впливають на розуміння тексту; засіб забезпечення зв'язності тексту; умови породження та розуміння (інтерпретації) значення та змісту; процесуально-функціональний характер контексту, існування різних видів контекстів, що реалізуються в певних функціях і ситуаціях.

КОЛОРИТ ВИСЛОВЛЕННЯ – загальне забарвлення, яке надає своїй мові людина, щоб викликати в адресата відповідний настрій, емоційний тон спілкування; накладається на норми функціонального стилю.

ОРНАМЕНТАЦІЯ МОВЛЕННЯ – ознака мовлення, яка створюється сукупністю певних мовностилістичних засобів, особливо лексичних, синтаксичних і ритмомелодійних, якими оздоблюється мовлення в усіх його стилях (окрім офіційно-ділового стилю в його писемній формі). Орнаментация мовлення має бути стилістично виваженою, вмотивованою.

ОРНАМЕНТАЛЬНИЙ СТИЛЬ має основні ознаки: мозаїчність, вільне зміщення в часі, смілива зміна теми, включення до оповіді багатьох відгалужень від основної теми, символічність у відтворенні дійсності, нагромадження прикрас, гіперболізація, протиставлення, ускладнений синтаксис, яскрава ритмізація мови.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Прочитайте фрагмент статті (*Паніна Л. Сильова палітра сучасних літературних мов. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. 2015. Вип. 57. С. 111–113*).

Поясніть причини появи різних підходів до класифікації функційних стилів, їх кількості та назв. Чому стилі літературної мови не становлять замкнутих систем? Як елементи одного стилю приликають в інший і чому кількість таких елементів є різною для певних стилів мови?

Лінгвісти одностайно констатують наявність у мові різних функційних стилів. Розбіжності виникають у підходах до з'ясування характеру й ролі тих чинників, що формують стиль. Сьогодні існують різні підходи до класифікації функційних стилів, кількість і назви яких не збігаються. В. Виноградов, ґрунтуючи свою думку на суспільних функціях мови – спілкування, повідомлення та впливу, розрізняє такі стилі: ужитково-побутовий (функція спілкування); ужитково-діловий, офіційно-документальний і науковий (функція повідомлення); публіцистичний і художньо-белетристичний (функція впливу).

Учені визнають залежність функційно-стильової диференціації мови від найважливіших сфер мовного спілкування. Серед основних сфер використання мови найчастіше називають суспільно-політичну діяльність, науку та освіту, адміністративно-виробничу діяльність, масову інформацію, побут. Стилi мови дійсно залежать від сфери спілкування, тобто функційно-стильову диференціацію мови зумовлює мета і характер комунікації.

Дослідники прийняли й диференціацію стилів мови, що охоплювала розмовне мовлення, художнє мовлення і «спеціальне» мовлення, з такими функційно-мовленнєвими стилями, як офіційно-діловий, газетно-інформаційний, науковий і публіцистичний.

І. Чередниченко стверджує, що в основу визначення стилів мови варто покласти «мовні засоби та способи їх використання». Учений виокремлює такі стильові різновиди: 1) мова живого усного загальнонаціонального спілкування, 2) офіційно-діловий стиль, 3) мова наукової і технічної літератури, 4) стилі масової радянської преси та агітаційно-масової публіцистики, 5) ораторський стиль, 6) мова художньої літератури та естетико-художньої публіцистики.

В академічній «Стилістиці сучасної української літературної мови» за редакцією академіка І. Білодіда стилі розрізнено за основною комунікативною функцією: стиль наукового викладу (пізнавально-інформативна функція), публіцистичний (інформативно-пропагандистська функція), офіційно-діловий (настановно-інформативна функція), художньо-белетристичний (естетично-інформаційна функція).

Деякі дослідники розглядають як самостійний епістолярний стиль.

Стилi літературної мови не становлять собою замкнутих систем. Між усіма стилями (і функційними, і експресивними) є постійна взаємодія. Ця взаємодія виявляється у взаємопроникненні елементів одного стилю в мовну тканину іншого. Навіть найбільш специфічні засоби певного стилю можуть бути використані в іншому стилі.

Межі між стилями рухомі. Про це говорить і В. Виноградов, який стверджує, що між стилями не існує непрохідних меж, вони не є замкнутими системами. Він пише, що стилі, перебуваючи в тісній взаємодії, можуть частково змішуватись і проникати один у другий.

Взаємовплив і взаємопроникнення стилів – визначальна особливість стилістичної системи мови в наш час. Взаємодія стилів виявляється лише в текстах, а не на рівні окремих одиниць мовної системи, «оскільки тільки в тексті реалізуються всі потенційні можливості мови як системи». Проникаючи в той чи той функційний стиль, елементи іншого стилю поступово втрачають своє первинне стилістичне забарвлення і стають нейтральними засобами вираження того стилю, у який вони перейшли.

Щодо кількості проникнення елементів одного стилю в інший, то вона є різною. Найбільш обмеженими щодо цього є суворі сфери мови, передусім офіційно-діловий стиль. Його потенційний словник найбільш «лімітований» серед тезаурусів письмового різновиду мови. У несуворих мовних сферах (художньому, публіцистичному, розмовному стилях) стильові межі відкриті, тому «чужі» елементи, долаючи характер інеродних вкраплень і адаптуючись до нових умов існування, помітно збільшують обсяг словника цих стилів.

Отже, у сучасній українській літературній мові вважаємо оптимальною таку класифікацію функційних стилів: основні стилі (науковий, офіційно-діловий, розмовно-побутовий, публіцистичний, художній), інші стилі (конфесійний, епістолярний, ораторський).

Завдання 2. Поясніть стилістичне навантаження виділених слів. Зверніть увагу на ключові слова-образи.

1. Твоя, Самсоне, лиш єдина *воля* – Для мене завжди наймиліша буде!
2. Час, моя *пісне*, у світ погуляти, Розправити крильця, пошарпані горем, Час, моя *пісне*, *по волі* буяти, Послухать, як *вітер* заграє *понад морем*. 3. Коло річки, у *садочку* Маленька *хатина*, – У *хатині* чорнобрива Молода *дівчина*. 4. Хай же *думка* моя вільно лине, – Я не буду на ранок чекати. 5. В довгу, темную *нічку* невидну Не стулю ні на хвильку очей, Все шукатиму зірку *провідну*, Ясну *владарку* темних ночей. 6. Наче *квітка*, росою умита, Так мій скарб від тих *слів* розцвітав, Мов *калинонька*, сонцем пригріта, Від палкого жалю виростав. 7. Любий *козаче*, йди ж ти до мене! 8. *Красо* України, Подолля! Розкинулось *мило*, *недбало!* 9. Він промовля мені слова, *страшні й великі*, В руках палає меч *осяйний, огневий* 10. То не мої слова – то дух *лукавий...* 11. Гетьте, думи, Ви, *хмари* осінні! 12. Найкращі думи мої *вінцем золотим* тобі стали. 13. Ти, моя *щира*, гартована мова, Я тебе *видобуть* з піхви готова. 14. Тож виходить сама з хати У *ясную нічку*, – А тим часом *козаченько* Переплине річку. 15. Як *приверне* к бережечку, *Човночок* прив'яже, – Уклониться *дівчиноньці*, «Добри вечір» скаже. 16. Он *ярочки зелененькі*, *Стежечки* по них *маленькі*, Перевиті, мов *стрічечки*, Збігаються до *річечки*. 17. А *очиці*, наче блискавиці, Так і грають з-попід *брівок* темних! 18. *Сонечко* встало, *прокинулось* ясне, Грає вогнем, променіє, І по степу *розлива* своє світлонько *красне*, Степ від його червоніє. 19. Править хтось малим *човенцем*, – В'ється *стежечка злотиста*. 20. *Натуроненько*, Прийми моє знебулеє *серденько*, І проміння *нове* нехай йому засяє! 21. В мене *віночок* з чистого *злата*, З перлів дрібних та коралю. 22. Бідний *мистець!* 22. Чи *таночок* з русалками При місяцю водить, То все їй той *козаченько* З *мислоньків* не сходить. 23. То ж *матінка-натура* *чарівниця* Розмотує свої *стобарвні* нитки. 24. Стрункий, високий стан, мов *пальма в гаю*,

Мов у газелі, ясні очі чорні У філістимлянки. 25. Славути красної бори соснові І Случі рідної веселі береги. 26. Мов невидимая рука тут положила *Границею* оці дві гори, Що високо до неба поздіймались, Один зелений бескид, другий – темний (*За творами Лесі Українки*).

Завдання 3. Проблема врахування національних концептів є реальною для перекладачів, які працюють з усними чи письмовими текстами, з художніми, діловими, публіцистичними, юридичними, технічним тощо джерелами. Національні концепти втілюють у текстах різні функції, є засобом створення особливого колориту. Тож перекладач повинен донести іншомовному читачеві сутність цих концептів, їх національне навантаження. Особливого значення набуває відтворення реалій, що є суттєвими компонентами української культури.

Бабаєва Л. у своїй праці (*Міфологічний колорит драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та його відтворення у французькому перекладі. Проблеми сучасного літературознавства. Київ, 2011. С. 155–158*) порушила питання про колорит міфологічних реалій. Ознайомтеся з фрагментом статті та наведіть власний приклад реалій, які мають національний колорит та на які мають звертати увагу перекладачі. Для відповіді зверніться до відомих вам текстів української класичної чи сучасної літератури. Наприклад, «Енеїда» І. Котляревського, де в тексті відтворена побутова культура українців: звичаї, обряди, народні вірування, одяг, житло, розваги, танці, кухня, медицина; або колорит епохи в тетралогії Богдана Лепкого «Мазепа»².

Одну й ту ж реалію “русалка” перекладач передає різними еквівалентами: Русалку, яка живе у лісному струмку, він називає *Ondine* (водяна фея у германській і скандинавській міфологіях) [16], а Русалку Польову (по суті зовсім іншу істоту) цілком слушно передає назвою *la nymphe des champs*. Словник синонімів і антонімів *Le Robert* подає цілу низку синонімів з семантичного поля назви “nymphe”: *alse, apsara, déesse, dryade, hamadryate, hyade, naïade, napée, neek ou nixe (german.), néréide, océanide, oréide* [17]. Як бачимо з наведеного синонімічного ряду, не всі з цих міфологічних істот належать до європейської культури. *Apsara*, напівбожественна жіноча істота, є створінням індуїстської міфології. Тому постає питання, чому назви українських фантастичних істот (хоч і менш відомих європейському читачеві) не мають права на існування.

Якщо назва “русалка” була відтворена за допомогою двох різних еквівалентів, інші два цілком протилежні персонажі (Лісовик і Перелесник) виступають під однією назвою “sylvain”. Це слово досить давнього походження

---

² Здобувачі ВО за освітньою програмою «Українська мова і література, зарубіжна література. Англійська мова» можуть звернутися до прикладів перекладу українських художніх текстів англійською мовою.

(від латинського *sylvanus*); уперше воно з'явилося у французькій мові в 1488 році на позначення імені “бога лісів” [15]. Як зазначає словник французької мови Larousse, слово “*sylvain*” за наш час означає або все те, що росте чи живе у лісі (прикметник), або казкове лісове божество (іменник) [18]. Додаючи до назви “*sylvain*” різних епітетів, А. Абріль блискуче вирішує непросто перекладацьке завдання. Лісовик (Володар лісових духів) відтворюється еквівалентом *Le maître des sylvains*. Натомість Перелесник, цей найзліший повітряний дух з вогненным хвостом за уявленням давніх слов'ян, в опoетизованому варіанті “Лісової пісні” зображений в образі “гарного хлопця у червоній одежі, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима”, постає під назвою *Le sylvain charmeur*.

Ще одним чинником створення своєрідного міфологічного колориту драми виступають антропоніми. Їх небагато: Лукаш, дядько Лев, мати Лукашева, Килина, діти Килинині. Літературні антропоніми безпосередньо пов'язані з художнім текстом і відіграють у ньому важливу стилістичну роль. Як правило, носіями національного колориту є всі власні назви, особливо антропоніми, імена й прізвища людей, але перш за все особисті імена. При перекладі власну назву (у нашому випадку антропонім), як правило, транскрибують, тобто переносять, зберігаючи максимально точно фонетичну форму. Тенденція близької до оригіналу транскрипції є ознакою поваги до інших народів, мов і культур. Як виняток, антропоніми іноді перекладають з урахуванням внутрішньої форми. От чому ще гостріше, ніж при перекладі реалій, тут постає питання: транскрибувати чи перекладати? Лінгвістичні труднощі передачі зумовлені відмінностями між українською та французькою мовами на різних рівнях їх структури. В той же час, належність носіїв мови до різних етнокультур зумовлює екстралінгвістичні труднощі. Серед них відзначимо різний ступінь інформативності антропонімів, здатність власної назви викликати такі асоціації, які можуть бути невідомими.

При відтворенні антропонімного простору драми перекладач керувався двома принципами: транскрипцією і, знову ж таки, субституцією українських імен їхніми французькими відповідниками. Перекладені були українські імена, які мають спільне з їхніми французькими відповідниками коріння (біблейське): Лукаш – *Lucas*, дядько Лев – *le père Léon*, мати Лукашева – *la mère de Lucas*. Інші імена, не маючи жодного еквівалента у французькій мові, були транскрибовані: Килина – *Kilina*, діти Килинині – *les enfants de Kilina*. Зрозуміло, що перекладач хотів полегшити сприйняття філософсько-поетичного твору, максимально наближуючи переклад до стереотипів європейської цивілізації. Проте таке відтворення при передачі українських антропонімів французькою мовою не є задовільним, оскільки воно спотворює українське найменування персонажів драми, не кажучи вже про те, що втрачається авторська концепція твору.

Завдання 4. Визначте вид колориту наведених текстів (*Для довідки:* колорит інформативності, урочистості, офіційності, інтимності-ласкавості, гумору, сатири, іронічності, фамільярності, народнопісенності, невимушеної розмовності, вульгарності).

1) Установити, що до лікарських засобів (у тому числі компонентів крові та виготовлених з них препаратів), крім лікарських засобів у вигляді бальзамів, еліксирів та лікарських засобів, які мають міжнародну непатентовану назву “Етанол”, для виробництва яких використовується спирт етиловий за ставкою акцизного податку в розмірі 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту етилового, належать лікарські засоби, включені до Державного реєстру лікарських засобів, а також лікарські засоби, зареєстровані в інших країнах в установленому законодавством порядку, що підтверджується реєстраційним посвідченням, виданим відповідною країною.

(Постанова КМ України від 05.01.11 №19 «Питання використання спирту етилового для виробництва лікарських засобів» (зі змінами)

2) Перший тур виборів президента відбувся в Україні 31 березня. На пост глави держави свої кандидатури висунули 39 претендентів. Для того, щоб перемогти, кандидат повинен був отримати більшість голосів виборців (50% + 1 голос). Оскільки жоден із них не зміг набрати таку кількість голосів, законом України «Про вибори президента» передбачено повторне голосування, тобто другий тур. Він призначається на третю неділю після дня виборів. У ході президентських виборів 2019 другий тур буде проведено 21 квітня (ЗМІ).

3) Шановні жителі Харківщини!

Конституція України – не лише Основний закон, який визначає фундаментальні принципи нашої державності. Конституція – це один з головних символів українського народу та нашої незалежної держави, наш моральний орієнтир. Для кожного з нас цінності, закладені в Конституцію, залишаються беззаперечними. Це демократія, верховенство права, повага до прав та свобод людини, територіальна цілісність та суверенітет України. Саме за це сьогодні героїчно б'ються наші воїни, даючи відсіч повномасштабній збройній агресії ворога. Саме ці цінності дадуть нам насаги перемогти та відбудувати нашу державу. З Днем Конституції! Слава Україні!

(Привітання начальника Харківської обласної військової адміністрації О. Синегубова).

4) Всі квіти планети – ніщо, у порівнянні з твоєю красою, моя кохана. Ти моя прекрасна троянда. Я готовий оберігати тебе все життя. Я люблю тебе

великою, щирою, чистою любов'ю. Кожна мить, проведена з тобою, – це щастя. Ти повністю змінила мій характер, навчила простіше дивитися на життя. Про свою любов я готовий говорити тобі кожен день. Твої чарівні очі, твоя промениста посмішка просто зводять мене з розуму. Нехай здійснюються всі твої заповітні бажання, хай доля дарує тобі багато щастя (З сайту «Вітання»).

5) Ясна річ, що в місті вітати всіх, хто йде тобі назустріч, неможливо, бо всього “Драстуйте” не встигнеш вимовити, а буде тільки саме:

– Др! Др! Др!

А в місті... А в місті багацько є різних державних, громадських і інших установ. От ви заходите в установу.

Сидить собі така собі людина. Солідна, ясна річ, людина, бо вона або в окулярах, або в перманенті, або така, що не має ні окулярів, ні перманенту, а проте людина серйозна.

Тут я хочу підкреслити, що я особисто і не проти окулярів, і не проти перманенту. Окуляри в мене в самого є, а якби було на чому накрутити перманент, я б накрутив, щоб довести, що я не проти перманенту, але, їй-богу, нема вже на чому накручувати, так що повірте вже, прошу я вас, на слово.

Так от сидить собі така собі людина. Ви заходите й говорите, як здавна-давен звикли:

– Драстуйте!

На відповідь анічичирк. Тільки муха на вікні вам відповідає:

– Дз-з-з-з-з!

Ви ще раз, але трохи тихше й боязніше:

– Драстуйте!

А на відповідь іще анічичиркіше. Навіть муха, і та вже не дзижчить.

– Раз же ж, мовляв, уже продзижчала! Що ж мені, найбільше треба, чи що?!

Тоді вже ви сідаєте, коли є на що сісти, й, чекаючи на свою чергу, мрієте...

(Остан Вишня. Драстуйте)

6) Ой у полі криниченька,
Там холодна водиченька.

Ой Романе, моє серце,
Остав води хоть відерце.

Ой там Роман воли пасе,
Катерино воду несе.

Тепер вода не літня,
В мене мати не рідная,

Ой став Роман жартувати,
З відер воду виливати.

Буде бити ще й лаяти,
Ще й Романом докоряти.

(Народна пісня «Ой у полі криниченька»)

Завдання 5. Продумайте коментар вчителя щодо видів колориту текстів української мови, послуговуючись матеріалом зі шкільного підручника.

Колорит — (перен.) сукупність особливостей, своєрідність, характерна ознака чого-небудь.

Урочистий різновид характеризується вживанням слів і словосполучень з піднесеним емоційним змістом, окличних речень. Урочисте забарвлення мовлення найчастіше виявляється в публіцистичному стилі, іноді також у художньому й епістолярному.

Офіційне забарвлення властиве діловому і зрідка приватному листуванню, а іноді й усному розмовному мовленню. Воно створюється вживанням офіційних звертань, слів з офіційно-ділової мови, описових синтаксичних зворотів, а також відсутністю займенників першої та другої особи однини тощо.

Інтимно-ласкаве забарвлення досягається насамперед використанням слів із суфіксами пестливості та вживанням епітетів з пестливим значенням і простих синтаксичних конструкцій, властивих розмовній мові. Воно доречне в розмовно-побутовому, епістолярному та художньому спілкуванні.

Забарвлення **ввічливості** в мовленні досягається вживанням слів зі значенням пошани до особи, якій адресується висловлення, а **фамільярний** тон характеризується наявністю слів і словосполучень, які підкреслюють перебільшену невимушеність, надмірну розв'язність та безцеремонність у ставленні до співрозмовників. Емоційне забарвлення ввічливості або фамільярності може виявлятися в епістолярному та розмовно-побутовому стилях.

Гумористичний, або **жартівливий**, колорит мовлення досягається вживанням слів у невідповідному до ситуації значенні, контрастно-комічними зіставленнями, перебільшенням якостей осіб і предметів тощо. До такого емоційного забарвлення вдаються в художніх творах та в розмовно-побутовому мовленні.

Сатиричний емоційний тон найчастіше спостерігається в публіцистичному, ораторському та художньому мовленні, іноді — у розмовному. Найголовнішим мовним засобом сатири є вживання слів, за допомогою яких виражається презирство й зневага до потворних вчинків, а також глузливі означення-епітети, порівняння, архаїзована лексика й синтаксичні конструкції, влучні дотепи тощо.

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2018. 272 с.)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Функціональна специфіка стилів української мови

План

1. Мета, сфера застосування, підстилі, жанри, мовні особливості стилів української мови:

- науковий,
- офіційно-діловий,
- публіцистичний,
- художній,
- розмовний,
- конфесійний.

2. Функціональні стилі у шкільній практиці.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Вивчення мови засобів масової інформації як проблема функціональної стилістики.

2. Стиль написання електронних повідомлень.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

НАУКОВИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, який використовують з пізнавально-інформативною метою в галузі науки та освіти. Характерними ознаками наукового стилю в лексиці є наявність термінології, використання загальноживаних слів тільки в одному з кількох притаманних слову значень (функціональна однозначність слова); використання книжної лексики; емоційна лексика відсутня. У морфологічному плані науковий стиль характеризується багатогранним вживанням іменників (із перевагою називного і родового відмінків), використанням форм 3-ої особи теперішнього часу дієслів, обмеженістю паралельних морфологічних форм. Синтаксис наукового стилю багатий різними складними синтаксичними конструкціями. Усі мовні засоби наукового стилю покликані забезпечити ясність, точність, об'єктивність, недвозначність, логічність та аргументованість викладу, повноту інформації. Науковий стиль найбільш повно проявляється в писемній формі, проте не втрачає значення і в усній, як-от: наукова доповідь, лекція, дискусія.

ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, який використовують в офіційному спілкуванні (між установами, окремою особою та установою, між посадовими особами; ділові взаємини на виробництві тощо). Це стиль офіційних документів (заява, протокол, наказ, договір, закон, кодекс, акт тощо). Особливістю документів є високий ступінь стандартизації мовних засобів. Характерними ознаками офіційно-ділового стилю є: точність формулювань, чіткість у висловленні думок,

ясність, логічність, правдивість, аргументованість викладу, стислість у передачі думок, широке вживання усталених словесних формул, використання нейтральної лексики, вживання віддієслівних іменників, професійної термінології, ділової лексики, розщеплених присудків, складних синтаксичних конструкцій, зокрема складнопідрядних речень, прямий порядок слів.

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ – один із функціональних стилів літературної мови, який обслуговує широку сферу суспільних відносин. Найповніше він використовується в газетах, суспільно-політичних журналах, на радіо, телебаченні. Публіцистичному стилю властиві дві основні функції: інформативності і впливу. Цей стиль характеризується образністю, полемічною загостреністю, яскравістю передачі думки. Лексика публіцистичного стилю широко представлена суспільно-політичною термінологією, вживанням слів і зворотів, що відбивають специфіку суспільного життя. Публіцистичний стиль передбачає застосування різних морфологічних засобів, словоформ із суфіксами *-ість, -ств(о), -цтв(о), -інн(я), -енн(я), -анн(я), -іст*; складних слів, дієслівних форм наказового способу, дієприкметників пасивного стану минулого часу. Для синтаксису публіцистичного стилю характерне вживання іменних словосполучень, речень з однорідними членами, відокремлень, риторичних запитань і звертань, складних речень, приєднувальних конструкцій.

ХУДОЖНИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, який відтворює дійсність через конкретно-чуттєві образи, виявляючи особливий спосіб мислення. Цей стиль характеризується єдністю комунікативної та естетичної функції мови. У цьому стилі мова є засобом створення художніх образів, що вможливлене застосуванням експресивних та емоційно забарвлених лексико-фразеологічних одиниць і граматико-стилістичних елементів мови. Мова художніх творів використовує й особливості інших стилів у своєрідних комбінаціях і видозміненому вигляді. Вона вбирає розмаїття мовних засобів загальнонародної мови, діалектизми. У мові художнього твору слова виконують певну образну функцію.

РОЗМОВНИЙ СТИЛЬ – різновид усного літературного мовлення, який виконує функцію повсякденного спілкування людей на виробництві й у побуті, в особистому і громадському житті. Типовими ознаками цього стилю є діалогічна форма розмови, використання найрізноманітніших груп загальноновживаної розмовної лексики, простих синтаксичних конструкцій. Специфічні умови функціонування розмовного стилю зумовлюють широке застосування позамовних засобів (міміка, жести, постава), емоційно-експресивної лексики і фразеології, часток, вигуків, вставних слів, звертань. Елементи розмовного стилю використовуються також у писемній літературній мові (у художніх творах).

КОНФЕСІЙНИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Це стиль перекладної культової (Біблія, житія, апокрифи тощо) й оригінальної (проповіді, послання, тлумачення Святого Письма, молитви) літератури. Серед лексико-семантичних груп типовими є найменування Бога та явищ потойбічного світу, стосунків людини і Бога тощо. Для синтаксису конфесійного стилю характерний інверсійний порядок слів, який підкреслює урочисту піднесеність мови. Поширені повтори слів, словосполучень і речень, за допомогою яких наголошується та чи та думка. Мова конфесійного стилю образна, у ній багато епітетів, порівнянь, метафор, алегорій, символів тощо.

ЕПІСТОЛЯРНИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, який обслуговує сферу письмових приватних або приватно-офіційних відносин, уживаний переважно в листуванні. Епістолярний стиль здійснює апелятивну функцію мови, що полягає у звертанні до адресата з бажанням увести його в коло певних подій, поінформувати про щось, викликати певні почуття. Епістолярний стиль характеризується широким використанням у кличній формі звертань, наявністю різноманітних побажань, вітань, невимушеністю в доборі мовних засобів, безпосередністю у вираженні емоцій тощо.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Визначте функціональний стиль, підстиль та жанр наведених текстів. Поясніть, на основі яких ознак ви встановили ці параметри.

1) Італія, Неаполь

Київ, 13 грудня 1893 р.

Високоповажний добродію!

Мені доручено повідомити Вас про ту зміну, що зайшла в Редакції «Дзвінка». Товариство Педагогічне у Львові згодилося на те, щоб українські твори надслані до «Дзвінка» редагувались у Києві і щоб до Львова посилались звідси вже зовсім упорядковані числа. При тому «Дзвінок» має виходити в іншому форматі, але в подвійному об'ємі і через те в ньому могтимуть міститися довші оповідання і поеми. Нам навіть побажані такі оповідання, щоб могли бути друковані в кількох числах, себ то який історичний роман для дітей або повість, бо ми не думаємо триматися тої засади, якої досі трималася редакція «Дзвінка», що приймала тільки такі оповідання, які поміщалися в одне число.

Взагалі останнього часу у Львові нікому було зайнятися «Дзвінком». Ми одважилися прийняти на себе редагування українських творів, галицькі, як і перш, будуть у Львові редагуватись. Ми складаємо громадку старших і молодих письменників українських і маємо на меті підтримувати розвиток української літератури красної. Одним з розділів нашої діяльності і буде редагування

«Дзвінка». Отож тепер ми вже від себе запрошуємо до помочі нам тих людей, що досі так щиро помагали «Дзвінкові» своєю працею.

Не відмовте, шановний добродію, нам поради і помочі при сій не блискучій але корисній праці. Ваші твори, які ми сподіваємось отримати від Вас, ми прийматемо з подякою і запевне скористаємо з них багато. Ще раз прошу від імення всієї нашої громадки, не забувайте нас своєю працею.

Щиро поважаючи Вас
Леся Українка
(Лист до Михайла Коцюбинського)

2) – От ти, Маню, феміністка. І що воно тобі дає? Чого ти цим добиваєшся? Щоб усі чоловіки повиздыхали? І ти хочеш сказати, що це нормально?

При перших звуках знайомого голосу в мене миттєво, як у лотереї “Патріот”, розболілася голова, і я полізла до кишені по цитрамон.

– З чого ти взяв, що я феміністка?

– А хто? У кого на столі ще може валятися книга Забужко?

– Розумієш, я журналістка, мені треба бути в курсі...

– От краще ви, жінки, були б у курсі, як годиться з чоловіком говорити. А то тільки рота відкриєш – мовчи, ти дурний! Якби це моя мама сказала моєму татові, так би їй у писк і зацідив.

Я мовчу, а про себе думаю, що таки справді він дурний, і тато його, мабуть, був такий самий.

(Світлана Пиркало. Зелена Маргарита).

3) Комюніке зустрічі Європейських Міністрів освіти «До зони європейської вищої освіти»

Прага, 19 травня 2001 року

Через три роки після підписання Сорбонської і два роки після Болонської декларації європейські міністри, що відповідають за вищу освіту і представляють 32 країни, що підписала декларацію, зустрілися в Празі, щоб оцінити досягнення і визначити напрями та пріоритети дій на наступні роки. Міністри знов підтвердили своє зобов'язання із заснування Зони європейської вищої освіти. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі символізує їх бажання залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення Європейського союзу.

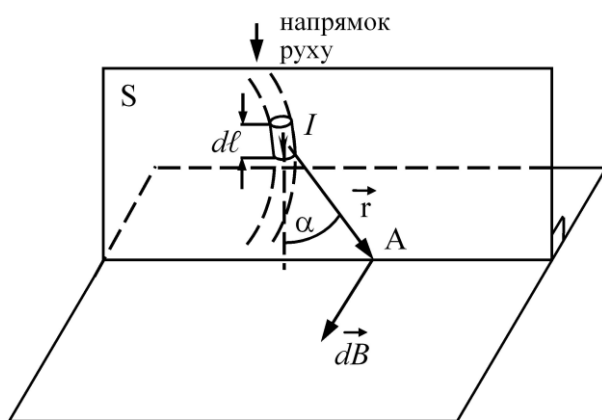
Міністри вітали й розглянули звіт «Сприяння Болонському процесу», представлений Групою підтримки, і визначили, що цілі, намічені в Болонській декларації, були широко сприйняті і використовувалися як основа для розвитку вищої освіти більшістю країн, що підписали Декларацію, також як університетами, так і іншими установами вищої освіти. Міністри знов підтвердили, що повинні бути продовжені зусилля з підтримки мобільності з

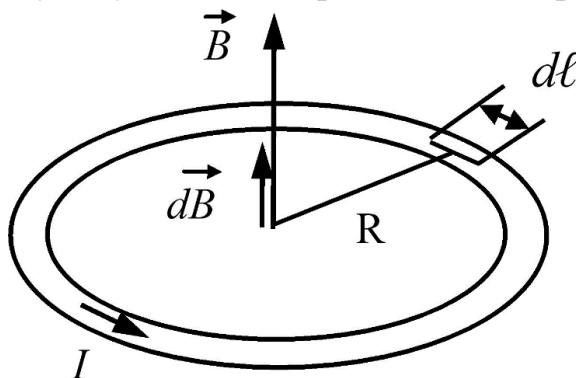
тим, щоб дозволити студентам, викладачам, дослідникам та апарату управління отримати вигоду з багатства Зони європейської вищої освіти, що включає її демократичні цінності, різноманіття систем вищої освіти, культур та мов.

Міністри відзначили, що дії, рекомендовані в Декларації щодо структури ступенів, інтенсивно і широко здійснювалися в більшості країн. Вони особливо оцінили те, як просувається робота над забезпеченням якості. Міністри визнали необхідність в співпраці з питань транснаціональної освіти. Вони також визнали потребу в організації в сфері освіти навчання протягом всього життя.

4) Згідно закону Біо-Савара, на провідник зі струмом I , що рухається в магнітному полі діє сила $F = \mathbf{I} \times \mathbf{B}$, напрям якої визначається за правилом лівої руки. Математично закон Біо і Савара-Лапласа визначається так:

Для ілюстрації застосування закону Біо і Савара-Лапласа визначимо магнітну індукцію в центрі кільцевого провідника зі струмом.

Через те, якщо до щіток машини змінного струму підвести змінний струм, то виникає сила, котра змушує провідники ab і cd рухатися в магнітному полі, і виток $abcd$ починає обертатися. Необхідно тільки, щоб частота f струму відповідала в період запуску частоті обертання n . Аналогічне вище буде мати місце, якщо до щіток машини постійного струму підвести постійний струм. Колектор в цьому випадку буде грати роль інвертора, перетворюючи підведений постійний струм в змінний в середині якоря. Тож ми отримаємо електричний двигун, який на відміну від генератора, перетворює електричну енергію в механічну (З підручника).

5) – Мамо! Ти? – розгублено белькоче Аліна.

– А ти хотіла побачити привида? Тоді вибач! Доброго дня! Зайти можна? – роздратовано кидає жінка.

– Привіт! Звичайно заходь.

– Це – жах! Ліфт не працює, і майже десятий поверх. Вище – тільки небо та сонце! – вдавано сердито веде Ірина і вмощується на стілець біля письмового столу.

– Ма! Чай будеш? – говорить те, що перше приходить у голову.

– У тебе, крім кави, є чай? – здивовано й дещо саркастично перепитує мати.

– Є, зелений. Будеш? – доволі спокійно відповідає Аліна.

– Буду! – Ірина манірно заочує догори очі. – Боже! Яка тут спека? – Відкриває ніжно-білу сумочку від когось там й витягує малесеньку пляшечку мінералки. Жадібно п'є.

(Дара Корній. Гонимарник).

6) МОЛИТВА ЗА ПЕРЕМОГУ УКРАЇНИ НАД АГРЕСОРОМ

Всесильний Господи, почуй молитви дітей Твоїх, споглянь в час важких випробувань на державу нашу – Україну. Благослови та зміцни воїнів наших, владу, уряд та весь народ наш, які протистоять підступному російському агресору на землі, на морі та в повітрі. Правдолюбивий Господи, не дай ворогам знищити державу, народ та святині наші.

Благаємо Тебе, даруй нам з іменем Твоїм перемогу і справедливий мир наблизь. Пошли грізного очільника небесного воїнства Твого – архістратига Михаїла, на допомогу мужнім захисникам нашим, щоб диявольські задуми агресора зруйнували вони та вберегли нашу Батьківщину-Україну.

Твоє бо є, щоб милувати і спасати нас, Боже наш, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духу, нині і повсякчас і на віки віків. Амінь

(Предстоятель Православної Церкви України Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Епіфаній)

Завдання 2. Схарактеризуйте мовні особливості тексту художнього стилю на лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Грюкнули двері і зі спальні вийшла Людмила Пилипівна.

– А це ще що таке? – показала вона няні на мене пальцем. Та стенула плечима. – Це що таке, я тебе питаю? – звернулася Людмила Пилипівна вже до мене, нависнувши над столом і грізно дивлячись просто мені в тарілку. Так ось чому ти нічого не їж? Та я ж з тебе зараз дух витрясу! Дивись, Маріє, – Людмила Пилипівна взяла великим і вказівним пальцями правої руки кульку солі і піднесла її догори. Дивись – вона їсть конфети, і тому не хоче обідати! Яке хитре доробло! Ну і де ти їх ховаєш, ці конфети? – запитала вона мене.

– Це не конфета, це сіль, – проскімлила я.

– Яка сіль, яка сіль, що ти мелеш! Зараз у кут підеш стояти на колінах! Сіль! Видумала тоже! – заходилась плювати розгнівана Людмила Пилипівна. Вона вже розуміла, що обід я не доїм – хіба що доведеться самій годувати, а на це вона сьогодні не мала настрою. Але просто дозволити не доїсти Людмила Пилипівна не могла – за такі речі гімнюків слід карати!

– Добре, – хитро сказала вона. – Добре, не будеш доїдати картоплю з рибою. Домовились. їж тепер свою конфету. Смокчи. Досмокчеш – і можеш іти спати.

– Але це не конфета! Це сіль! – знову спробувала пояснити я. Однак слухати мене ніхто не збирався.

– Яка сіль, ти кого обдурити збираєшся? Ти, наволоч недобита? Ану відкривай рот! – вона відкрила мені рот і вкинула туди соляну кульку
(*Софія Андрухович. Сьомга*).

Завдання 3. Схарактеризуйте мовні особливості тексту наукового стилю на лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Отже, електронні повідомлення існують як особливий спосіб комунікації – як своєрідна перехідна стадія між листом і розмовою, письмовим і усним медіа, – для якої, крім того, характерне недостатньо дбайливе ставлення до синтаксичних конструкцій. Ідеться про побудову речень, подекуди фіксується свідоме відхилення від стандартної літературної мови.

Чи можна тут говорити про повернення до старого чи про нові креативні віяння, вірогідно, залежить від індивідуальних, а також і культурних суспільних позицій учасника листування.

Бренда Данет наводить, наприклад, тезу про одночасне збагачення і збідніння мови в процесі безпосередньої писемної комп'ютерної комунікації. Вона їй видається водночас і досконалішою, і гіршою від звичайного мовлення і письма. Через брак невербальних і паралінгвістичних знаків, які передають значення безпосередньо від особи до особи, комп'ютерна комунікація бідніша від усного мовлення, а через свою ефемерність – і від писемного.

Однак, з іншого боку, це мовлення багатше від звичайного усного, оскільки існує можливість його збереження та наступного прочитання як окремих речень, так і цілого тексту. Багатше воно і від писемного, адже відбувається своєрідне відновлення постаті співбесідника

(*Іва Плеше. Етнографія листування: про деякі мовні та жанрові особливості електронних повідомлень/листів. Народна творчість та етнологія. 2011. №5*).

Завдання 4. Визначте вид документа за походженням, призначенням і місцем виникнення. Назвіть реквізити та поясніть правила їх розміщення на бланку (див.: Шевчук С. В. Ділове мовлення : підручник. Київ, 2003. С. 17–35).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр-кт Берестейський, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E-mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Керівникам закладів фахової
передвищої, вищої освіти усіх форм
власності та сфер управління

Керівникам департаментів
(управлінь) освіти і науки обласних
(у місті Києві) військових
адміністрацій

Державне підприємство
«Інфоресурс»

Про особливості зарахування вступників,
які знаходяться за кордоном

Шановні колеги!

Міністерство освіти і науки України на додаток до листа від 20.04.2023 № 1/5528-23, інформує, що особи 2005, 2006 років народження, а також особи 2003, 2004 років народження, які зареєстровані на тимчасово окупованих територіях або на територіях активних бойових дій, перелік яких затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309, які тимчасово перебувають за кордоном і знаходяться на тимчасовому консульському обліку в закордонних дипломатичних установах України можуть зараховуватись на навчання з відтермінуванням оформлення і подання до закладів освіти військово-облікових документів до 31 березня 2024 року згідно з письмовими зобов'язаннями.

Підтвердження взяття зазначеної категорії вступників на консульський облік може здійснюватися до 31 березня 2024 року.

У разі невиконання зазначеного зобов'язання навчання здобувачів освіти припиняється шляхом скасування наказу керівника закладу освіти про зарахування на навчання в частині таких здобувачів.

З повагою

Заступник Міністра

МОН № 1/11640-23 від 07.08.2023

Підписав: Винницький Михайло Іван
Сертифікат: 3FAA9288358EC0030400000075A036004D91B900
Дійсний: з 25.05.2023 0:00:00 по 24.05.2025 23:59:59

Михайло ВИННИЦЬКИЙ

Завдання 5. Визначте підстиль тексту конфесійного стилю. Висловіть власні міркування щодо думки Блаженного Діадоха: «Коли хто багато говорить, нехай навіть розповідає лише добре, випускає свою пам'ять... крізь словесні двері».

Як тому, у кого не просвічений дух, не слід заторкувати духовних споглядань, так і тому, хто щедро осяяний благодаттю Святого Духа, не належить бесідувати про них: бо в перших убогість світлих думок огортає ум мороком невідання, а в других їх багатство не дає говорити, оскільки в той час душа, впиваючись Божою любов'ю, бажає насолоджуватися нею безмовно.

Треба знати, що коли душа повстає гнівом на пристрасті, настала пора мовчати, бо це час боротьби. Коли ж хтось зауважить, що ця буря вляглася завдяки молитві чи милостині, то нехай поступається потягові любові до висловлення божественних слів, однак нехай стримує крила ума узами смирення. Бо якщо хтось не впокориться до краю, не може гідно розповідати про Божу велич.

Як часте розчинювання дверей до купальні випускає назовні внутрішнє тепло, так і все хороше, коли хто багато говорить, нехай навіть розповідає лише добре, випускає свою пам'ять (свідомий стан у порядку духовних речей) крізь словесні двері. Через це ум, урешті, втрачає щонайчистіші помисли та через невпорядкований наплив думок сумбурно промовляє до тих, які до нього прислухаються. У такому разі він уже не посідає Святого Духа, який утримує нашу думку немрійливою, бо цей Благий дух, якому чула сум'яття і мрійливість, уникає багатослів'я. Мовчання ж, навпаки, є благодотворним, будучи матір'ю премудрих помислів.

Багатослів'я незмірно розсіює ум і чинить його не лише нездатним до духовної праці, а й віддає в руки полуденному бісові, який, потроху розслабивши ум, згодом віддасть його бісові безкрайньої печалі й, урешті, бісові гніву

(Блаженний Діадох про мовчання й багатослів'я (440–474 рр.), із кн.: Вибрані фрагменти з писань святих Отців та Учителів Церкви).

Завдання 6. Прочитайте текст публіцистичного стилю. Запропонуйте власну назву тексту. Якого принципу побудови тексту дотримується автор та як утримує увагу читачів?

Влітку цього року вийшов документальний фільм Наталії Шевченко "Вода. Земля. Вогонь". Це, звісно, не перша вітчизняна документалка про українську природу.

Серед раніших робіт можна згадати два спільних проекти Олексія Бурковського та телекомпанії "Орбіта" про природу Сходу України –"Торські

стеги: життя, смерть... воскресіння?", а також "Донеччина заповідна – насіння життя".

Але документальне кіно про природу в Україні не стало явищем, помітним для широкого загалу. Що не менш прикро, приводом для появи фільму Наталі Шевченко стала війна, а сам він розповідає, як воєнні дії впливають на довкілля.

Якщо згадати, що й закордонних кінематографістів українська природа цікавила в першу чергу в розрізі наслідків чорнобильської катастрофи, то може скластися гірке враження, що крім проблем та бід нам хвалитися немає чим, коли йдеться про природу. А якщо на додачу пригадати, що в Україні немає коралових атолів, пінгвінів та тропічних лісів, які ми можемо бачити в серіалах Девіда Аттенборо, то це враження тільки підсилюється.

В новому епізоді подкасту "Головна обсерваторія" з Наталією Шевченко ми говоримо про українське документальне кіно про природу і наше сприйняття рідної природи.

Серед іншого Наталія розповідає:

– хто зараз знімає документалку про український заповідник "Розточчя" (спойлер: не українці);

– про стереотип, згідно з яким рубати ліс – це погано, а орати луки – добре (хоча природа страждає в обох випадках);

– чи можлива документалка про природу, якщо в країні немає велетенських варанів, горил та крокодилів (а також іншої екзотики);

– яку країну обділив увагою в своїх фільмах Девід Аттенборо (на його власну думку) (Дмитро Сімонов. *Українська правда*)

Завдання 7. На підставі вашої відповіді на питання завдання 6 проаналізуйте доречність і коректність застосування Дмитром Сімоновим прийомів утримання уваги читача. Чи відповідає текст Сімонова певному структурному типу? Для свого висновку зверніться до матеріалу шкільного підручника.

ТЕМА 37. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО МОВЛЕННЯ: СПОСОБИ ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ЗАСОБИ СТРУКТУРУВАННЯ ТЕКСТУ

Буду я навчатись мови золотої

Журналістика — це більше ніж професія. Журналістика — це не тільки репортажі: піти, побачити й розповісти про те, що відбувається. Журналістика — це свого роду спосіб життя (Л. Гузар).

ПРИЙОМИ, ЗАВДЯКИ ЯКИМ ЗАЛУЧАЄТЬСЯ УВАГА Й УТРИМУЄТЬСЯ ІНТЕРЕС ЧИТАЧІВ

Добір цікавих фактів. Утриманню уваги сприяє наведення невідомих фактів про, здавалося б, давно відомі читачеві об'єкти.

Порівняння. Набагато легше сприймається інформація через відомі, а тому й прості аналогії.

Наведення серії запитань. Перед запитаннями читач мимоволі зупиняється й так чи так встановлює зв'язок між інформацією, уміщеною в тексті, і своїми знаннями. Запитання дають змогу виділити суттєве для розуміння твору загалом і спрямовують здогадки і припущення читача в бажаному для автора напрямі.

Пояснення на відомих моделях. Завдяки знайомим читачеві моделям, що ніяк не пов'язані з предметом викладу, можна відійти від складної фундаментальної науковості, щоб у читача не виникло відчуття «я нічого не розумію».

Надання альтернатив розвитку подій, які змінили б перебіг історії. Утримати увагу читача, розвивати його допитливість можна також завдяки шаблону: «а що було б, якби?..».

Пояснення складних явищ на дослідях. Юний читач схильний експериментально перевіряти відомі йому факти. Тож цілком доречно для утримання його уваги пояснювати явища на дослідях.

Спростування хибних уявлень. Читач захоплено читатиме текст, у якому руйнуються шаблони або ж виникає інтрига.

Діалогічність. Читач має відчувати, що автор звертається саме до нього, зважає саме на його запити та інтереси, сприймає читача як рівного собі й не пише текст із позиції лектора.

Захопливі заголовки. Такий прийом покликаний зацікавити, захопити читача, розбудити його допитливість.

Мовностилістичні прийоми. Привабливою пізнавальною книгою роблять лексичне розмаїття, багата фразеологія, художні тропи, риторичні фігури (С. Фіалка).

Типи структур художньо-публіцистичних творів

хронікальна
(опис явищ, подій, людського життя в їхній часовій послідовності)

причиново-наслідкова (дослідження, аналіз події; відсутня розповідь про подію, а матеріал будується за принципом логічної, а не часової послідовності — в основі першої лежить логіка викладу, а другої — логіка дослідження)

есеїстична (вільна форма побудови, що ґрунтується на складних асоціативних зв'язках і образних узагальненнях; ця форма поєднує в собі елементи двох попередніх структур і є найбільш багатогранною й насиченою різноманітними композиційними прийомами)

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. 272 с.)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Стилiстичнi ресурси української мови

План

1. Лексичнi, словотвiрнi, морфологiчнi, синтаксичнi стилiстичнi засоби.
2. Тропiка та її системний характер. Лексико-граматичне вираження та стилiстичне використання тропiв:
  - епiтети та їх рiзновиди;
  - порiвняння;
  - метафора, персонiфiкацiя;
  - метонiмiя, синекдоха;
  - гiпербола, мейозис, лiтота;
  - алегорiя, образ-символ.
3. Стилiстичнi фiгури. Рiзновиди фiгур та особливостi їх синтаксичної побудови:
  - елiпс, замовчування;
  - анафора, епiфора, епанафора, анепiфора;
  - повтор, тавтологiя, плеоназм;
  - амплiфiкацiя, градацiя, парцеляцiя;
  - асиндетон, полiсиндетон;
  - риторичнi фiгури.
4. Тропи та фiгури в системi шкiльних дисциплiн.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТIЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Стилiстичний аналіз у шкiльнiй практицi.
2. У чому полягає сутнiсть стилiстичного аналізу тексту?

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМIНIВ

ФОНОСТИЛIСТИКА – роздiл описової стилiстики, який вивчає особливостi звукової та графiчної органiзацiї мовлення, включаючи типову iнтонацiю мовних одиниць, ритмiчнi властивостi висловлювання та евфонiчнi характеристики української лiтературної мови; частоту вживання фонем у рiзних стилях, їх сполучуванiсть i спiввiдношення; функцiональний вияв нормативно-лiтературної вимови слiв, їх наголошування; експресивно-стилiстичнi можливостi звукового складу мови у певних стилях, явища постичної фонетики, а саме естетичну роль звукiв, засоби та прийоми посилення звукової виразностi.

Роздiл стилiстичної фонетики володiє специфiчною термiносистемою, а саме: iнтонацiя, наголос, мелодика, iнтенсивнiсть мовлення, темп мовлення. тембр вимови, тон, ритм, ритмика, пауза.

ЛЕКСИЧНА СТИЛIСТИКА – роздiл стилiстики мови, що вивчає стилiстичне розшарування лексики (за сферою, частотнiстю вживання, власне

стилістичними ознаками), функції, зумовлені семантикою слів, виражально-зображальні можливості різних груп лексики та доцільність їх використання в певних функціональних типах мови

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ СЛІВ – групи повнозначних слів, кожна з яких своєрідна лексично, семантично і за виконуваними стилістичними функціями, тобто стилістично-функціональним потенціалом (явища полісемії, омонімії, паронімії, антонімії, синонімії лексем). Стилійстично-функціональний потенціал цієї лексики неоднаковий, але комунікативно і значеннєво важливий.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СТИЛІСТИКА – розділ стилістики, що досліджує її фразеологічне багатство: функціонально-стильову диференціацію фразем, стилістичноекспресивні якості різних за своєю семантикою і структурою мовних зворотів, які належать до поняттєво-емоційних засобів вираження розумової та почуттєвої сфери людини; вивчає можливості добору фразеологічних одиниць відповідно до змісту, мети висловлювання та сфери використання.

МОРФОЛОГІЧНА СТИЛІСТИКА – розділ стилістики, що досліджує стилістичні можливості та функції морфологічних одиниць мови, які знаходять свій вияв у морфологічних формах, категоріях, значеннях повнозначних змінюваних слів, обмежено в незмінюваних повнозначних словах.

СИНТАКСИЧНА СТИЛІСТИКА – розділ стилістики, що виявляє стилістичну спроможність кожного зі структурних типів синтаксичних одиниць – словосполучень, членів речення, різних типів речень, еквівалентів речення.

ТРОП ('зворот, напрям, манера, поворот, спосіб, лад') – мовностилістичний зворот, що полягає у вживанні слова або вислову в непрямому, переносному значенні для відповідного виражально-зображального ефекту в тексті.

СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА ('образ, вигляд') – мовностилістичний зворот, що полягає в особливій синтаксичній організації висловлення для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту. Разом із тропами вони становлять основу стилістично-виражальних засобів мови. Стилійстичні фігури поділяють на три основні групи:

I) фігури, пов'язані з відхиленням від логіко-граматичних норм оформлення фрази: інверсія, еліпсис, асиндетон, парцеляція;

II) фігури, спричинені відхиленням від логіко-смилових норм оформлення фрази: 1) фігури повтору: звукові, словесні, композиційні; 2) фігури зіставлення; 3) фігури протиставлення;

III) фігури, зумовлені відхиленням від комунікативно-прагматичних норм оформлення фрази: риторичні звертання, запитання, заперечення, оклики (*В. Назарець*).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Визначте засоби звукової виразності мовлення в наведених текстах та поясніть їх художнє значення. Які частини мови увиразнюють зміст, загальний настрій тексту, яка їхня роль?

1)

Я не сміла себе називати – «поет»,
Я боялась, що вірші мої – витребеньки,
Що не досить міцним був мій власний хребет,
А в поета ж мав бути, як у Симоненка.

Бо ж поет не припише від владного: «Цить!», –
Скільки б душу не мучили, тіло не били;
Бо поет – той кому більш від інших болить,
Бо поет – той, хто любить й не жде, щоб любили
(*Н. Горішна*)

2)

В мого роду – сто доріг,
Сто століть у мого роду.
Вичовганий старий поріг
Старій бабі в нагороду.
Сива стежка в сто доріг
Розлітається од хати.
Сто вітрів мій вік заприг
Сиву хату розхитати.
Сто скажених сивих бід
Мого роду і народу...
Та й сушило ж роду вроду,
Та й не висхне зроду рід

Ні в погоду, ні в негоду.
Внучок тупцю тупотить,
Тупцю, внуцю, тупцю, хлопче,
Сто стежин у світ летить,
Він – сто першеньку протопче...
Роде рідний! Не стлумить
Нашу жилаву породу –
Сто вітрів в ногах лежить
(*І. Драч*)

Завдання 2. Визначте фоностилістичні засоби тексту.

Сльота
Ситом сіє сиві струї
Хтось химерний. Хмар хитон
Розпростер на небі вітер.
Слизько. Слізно. Сумно. Сон.
Вимок ворон на воротях.
Сльози скапують зі стріх.
Ластівка пройшла, як стрілка.
Сниться: Сяйво. Сонце. Сміх (*Р. Купчинський*)

Завдання 3. Відредагуйте речення відповідно до законів милозвучності.

1. Весняний степ всмоктував в себе сніги. 2. Микола виніс з суміжної кімнати згорток. 3. Вчитель швидко ввійшов в клас. 4. Хтось схопив його міцно за руку. 5. Іван залишивсь дома. 6. Переконавшись в справедливості батькових слів, Славко вибачивсь за свою нестриманість. 7. Концерт в Прилуках закінчивсь пізно. 8. На айстрах листя уже усихало. 9. Асфальтом вкрилась земля. 10. У парку купи опалого листя вітер роздуває. 11. Чого город заріс бур'яном? 12. Й дихав холодом осіннім став. 13. Вони не сподівалися, й все ж зазнали поразки. 14. Впізнали і оговталися. 15. І садок в фруктах, і вечори під синім небом. 16. Участь в театрі. 17. А у Оксаниних очах радість. 18. В хвилях осені. 19. Ось в кімнаті почувся телефонний дзвінок.

Завдання 4. Знайдіть у реченнях перифрази.

1. Ти що, з дуба впав? – зашипів мій напарник! – Я не сяду в цю літаючу домовину! 2. Залізний вихор пролетів над нами, лишаючи оте своє “так-так, так-так”, здається, в самих печінках. 3. То гайда, куме, додому, приготуємося, – Михайло стиснув руків'я триколісного “коника” так міцно, ніби вже вхопив за шию злодія. 4. Ще підлітком навчався він водити машину, парубком сів на трактор та почав порпатися у його сталевих тельбухах. 5. Можете тільки уявити, які епітети та побажання щоденно чують на свою адресу ці “працівники щита і меча”. 6. Нащадок Гіппократа гроші взяв. 7. Панянку, куди ж ви? – хтось узяв її за руку вище ліктя, зовсім не так галантно, як готельні пінгвіни. 8. Для нього повернутися в рідне село – те саме, що потрапити в обійми кістлявої з косою. 9. Тоді допомогла. Витягла. Визволила з обіймів кістлявої. 10. У мене виникло сильне бажання знову міняти номер телефону і швиденько “летіти у вирій”, подалі від надто допитливих клієнтів. 11. Хто б міг подумати. Вони на голубому Альбіоні. 12. Відлига незабаром змінилася новим приморозком. 13. Іншого шляху від “совка” до демократії не існує! 14. Земля неродюча, але в надрах лежать мільярди барелів чорного золота, – продовжив я. 15. Зароблених на гватемальському “борошні” грошей вистачило якраз на те, щоб купити ветхий заїжджений джип.

(Ю. Винниченко, Н. Гербіш, Брати Капранови, М. Кідрук, Є. Дудар, Б. Мельничук)

Завдання 5. Знайдіть порівняння, визначте спосіб їх уведення в текст.

1. І вони [Гапка з невісткою], як дві кішки, одна чорна, а друга біла, пішли на м'яких лапках, ледве торкаючись землі. 2. Гапка оббігала ще кількох сусідів, але кожен чи кожна з них казали незмінно одне: «Не знаю того, не бачив і не відаю!» – отож не відала вже до кого й летіти і завмерла опудальцем на порожній

курявній вулиці... 3. Мов білі тужільниці, припадаючи до води, надривно кигичуть чайки. 4. А тепер ми стали чужі. Море не впізнає мене. Воно, як важка лазуритові таблиця з нерозгаданими письменами забутої цивілізації, я – наче камінна подоба людини з острова Пасхи, що поступово вростає в землю. 5. До мене наближається дівчинка, що малює на піску. Босими ногами зачіпає хвилю і та краплистим віялом злітає перед нею. Лагідний бриз надимає білу льолю і здається, що дівчинка пливе, мов легкий маленький вітрильник. 6. Молоді рої китицями звисають з дерев. 7. І далі, ще глибше зиркнувши, ви помічаєте в жилах чорну, неначе вугілля, чорну із срібним полиском, чорну, що вже одцвіла й загусла, кров.

Завдання 6. Проаналізуйте наведені фрагменти, поясніть, яку стилістичну роль виконують запозичення.

1) У лексиці митної справи найчастіше спостерігаємо прямі (оригінальні) лексичні запозичення, коли дублюється матеріальна форма з його змістом, наприклад: demurrage (англ.) – демередж – “грошове відшкодування за погодженою ставкою, що сплачується судновласнику фрахтівником за простій судна понад установленого договором часу”; warrant (англ.) – варант – “документ, у якому фіксуються повноваження здійснювати угоди або інші правочинні дії від імені іншої особи”; clearing (англ.) – кліринг – “залік взаємних вимог і обов’язків у торгових розрахунках”; arbitrage (фр.) – арбітраж; broker (англ.) – брокер; dealer (англ.) – дилер; visa (фр.) – віза тощо (*В. Дейнека*).

2) Взагалі, в Америці можна жити не лише не виходячи з хмарочоса, але й не виходячи з автомобіля. Є крамниці «драйв ін», де купують з автомобіля, церкви «драйв ін», кінотеатри «драйв ін». Молюски в різнокольорових коробочках рухаються автострадами, заливають у себе бензин біля автозаправочних шаф; трохи прикрутивши вікно, дістають крізь нього тачу з їжею; крізь вітрове скло бачать птахів, що стрибають на узбіччі... (*В. Коротич*).

Завдання 7. Визначте речення з персоніфікацією, поясніть стилістичну функцію персоніфікації.

1. Осока полоскала у воді зелені ножі. 2. Ясне сонечко усміхається, жито силоньки набирається. 3. На розгорнену книгу снігів опустився вечір. 4. Україно моя у кипінні вишневих світань... 5. Десь на дні мого серця Заплела дивну казку любов. 6. Чорна нічка навшпиньки підійшла До вікна – і зупинила крок. 7. Та голос мій здригне і щемний морок зволожить раптом колосковість вії. 8. Ходить вітер яром та горою, Плачуть трави, тужать під косою. 9. Хмарин хустина на обличчі неба. 10. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою. 11. Нехай ще раз усміхнеться серце на чужині. 12. Люблю весну, коли плюскочуть ріки, коли рида

од щастя соловей і заглядає сонце під повіки у тишині задуманих алей. Люблю, коли блукає місяць в травах, хатини білить променем своїм і п'є тепло ночей ласкавих. 13. Васильки у полі, васильки у полі, а у тебе, мила, васильки з-під вії... 14. ...дівчата Виходять з моря пшениці. 15. Лекала шляхів п'ють бензиновий мед.

Завдання 8. Виокремте слова в переносному значенні. Поясніть смислові та емоційні відтінки цих слів (словосполучень).

1. Океан кохання переповнює його душу. 2. Возвеличується українська мати во всі віки. 3. Усе найкраще на землі робиться заради дитини. 4. Колекція старовинного фарфору вабила зір. 5. Кувалда цілий день невпинно працювала. 6. Гарне було побажання – в багатстві жити, в шовках ходити. 7. Тегеран і Багдад обмінялися різкими нотами протесту. 8. Чи може США спати спокійно? 9. Київ вітає учасників конгресу. 10. Дивна річ: мало хто колись умів читати, а Тараса Шевченка люди знали на зубок. 11. Дівчина-слов'янка, за прогнозами видатних модельєрів та стилістів, надалі матиме успіх на світових подіумах.

Завдання 9. Визначте стилістичну роль повторів.

1. Ріки ллються в море, море, Сонце сходить, аж кипить. А сирітка горе! Горе! – Та й не знає, де ступить. 2. А поки що – ні провітку, ні дня. Світ мене ловить, ловить... доганя! 3. Людино, людино, людино, людино! Збери себе всю у собі воєдино. 4. Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить, і раптом озирнусь, а це вже роки й роки! 5. Над світом білим, світом білим хтось всі спіралі перегрів. А хмари бігли, хмари бігли і спотикалися об грім. 6. Я хочу на озеро Світязь, в туман таємничих лісів. Воно ж мені виникло звідкись, у нього сто сот голосів. Воно мені світить і світить, таке воно в світі одне. – Я Світязь, я Світязь, я Світязь! Невже ти не чула мене?!

Завдання 10. Зафіксуйте тавтологію. Якого стилістичного забарвлення вони надають тексту?

1. У неділю рано-вранці в усі дзвони дзвонять, осаули з козаками на панщину гонять. 2. У неділю рано-пораненьку, Де збирав женців Коваленко... Ой повів женців долом-долиною, А на ту пшеницю да озимую... 3. Братику мій ріднесенький, Ой братику мій ріднесенький, Снівся мені сон дивнесенький... 4. Та з-поміж див, дивин і дивовиж – одне – ніяк збагнути не в спромозі. 5. Вольною волею дорожила, Як з братами і сестрами щиро дружила. 6. Жура-журавель над криницею – Що ж далі буде – не збагнуть відразу. 7. Далеко за синім морем на чужій чужині гинули вони, безталанні шукачі щастя. 8. Не говорив ніяких слів. Покірним смутком упокорив.

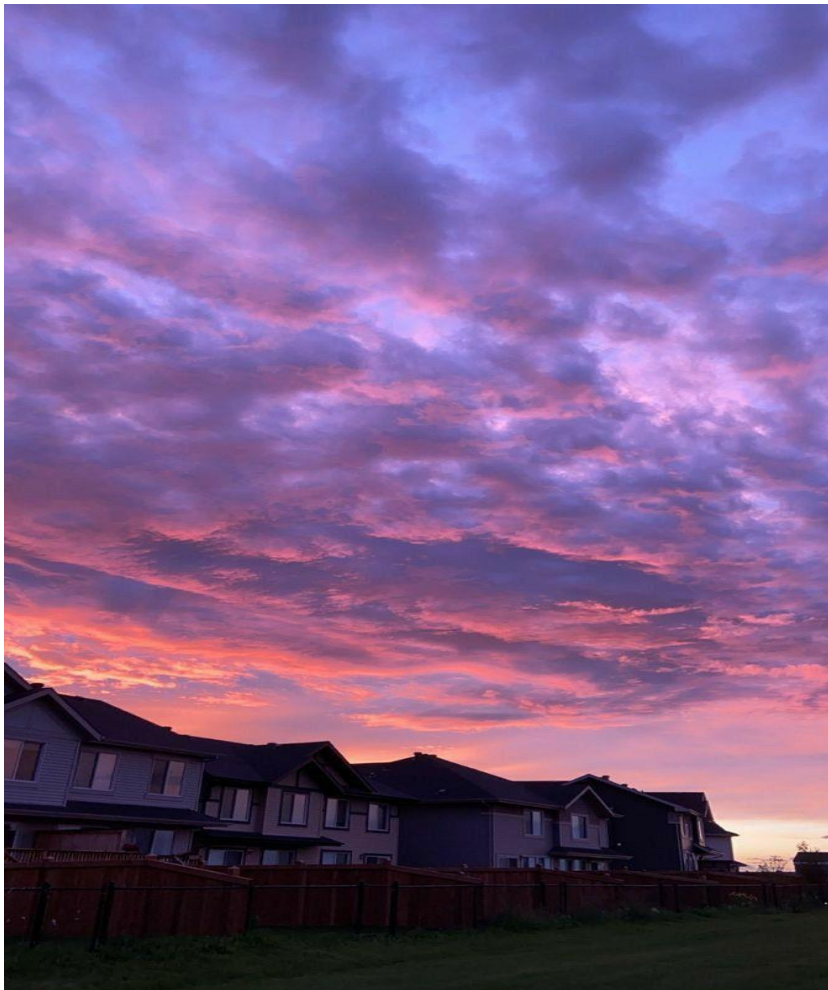
Завдання 11. Визначте якими мовностилістичними засобами автор досягає зосередження уваги читача, емоційної впливовості.

Спинися, людино, ти ж бо – найрозумніша істота природи! Нащо ж нищиш своє право на щастя жити? Воно ж дане тобі тільки раз! І всі блага землі та неба тобі дано для цього. Чом же не користуєшся цим щастям? Чому ти дивишся на світ не своїми, а чужими очима?..

Отямся ж, спинися, людино! Ти ж бо – людина! Умийся рососою чистої совісті і поглянь на світ своїми очима... Всю природу візьми, а вона невичерпна скарбами, – розкривай їх, навітайся ними, живи, блаженствуй і свято оберігай од зловісних хмар сонце миру!

Завдання 12. Напишіть текст-опис за поданими фотографічними творами (зображення із загальнодоступних інтернет-джерел), використовуючи різні мовностилістичні засоби (1 – на вибір).

1)

2)

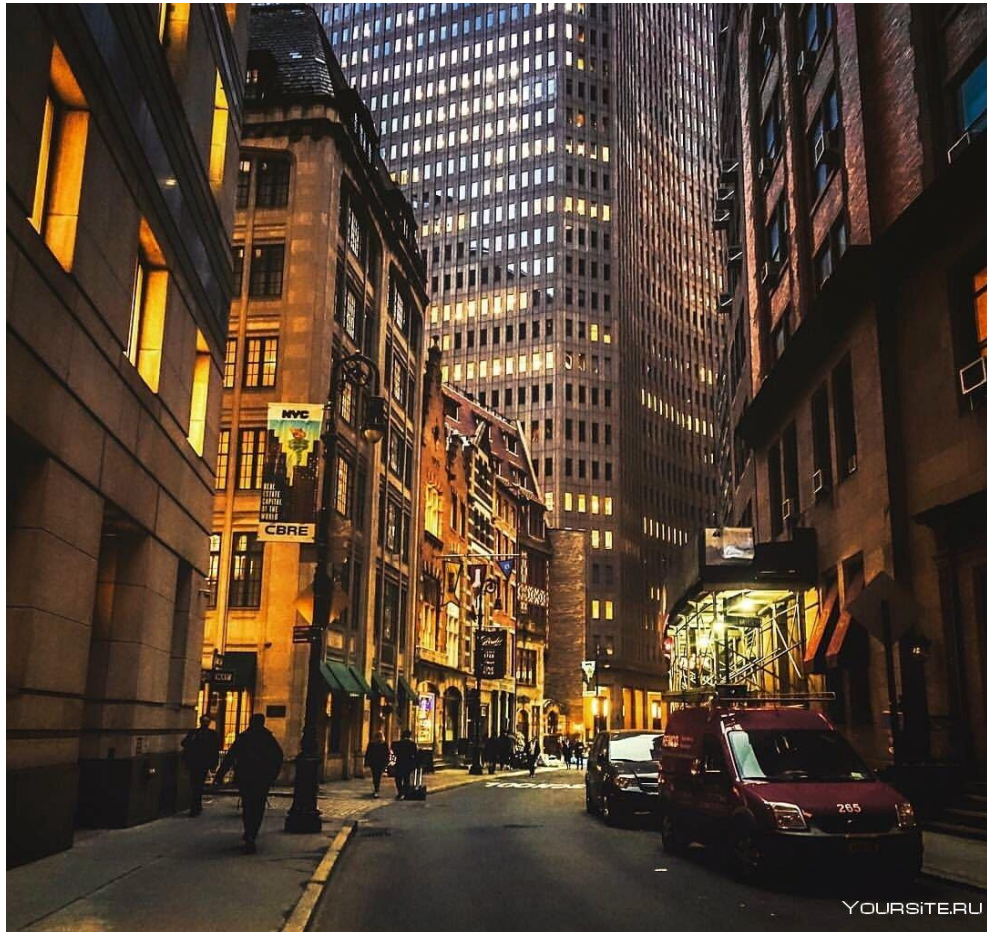

3)

4)

5)

**Красномовство належить
до тих мистецтв,
які все здійснюють
і всього досягають словом...
Адже воно збрало
та тримає у своїх руках
сили усіх мистецтв!**

Платон

**Риторика – цариця душ і
княгиня мистецтв!**

Ф. Прокопович

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Тема: Риторика як наука та мистецтво

План

1. Зв'язок риторики з іншими науками.
2. Основні категорії та розділи класичної риторики.
3. Антична риторика. Грецькі та римські риторичні школи.
4. Розвиток вітчизняної риторики («Слово про закон і благодать» Іларіона. «Слово на новий тиждень по Великодню» Кирила Туровського).
5. Риторика й поетика в Києво-Могилянській академії («Поетика» та «Риторика» Феофана Прокоповича, його вчення про стилі; послання Івана Вишенського, твори Григорія Сковороди).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Відродження риторики в 70-90-ті роки ХХ ст.
2. Роль вчителя в формуванні риторичної майстерності учнів.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

РИТОР – оратор і вчитель красномовства, теоретик риторики.

РИТОРИКА – наука про красномовство, ораторське мистецтво. Вивчає специфіку створення та виголошення промов, способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей. Виникла в Давній Греції.

РИТОРИКА – мистецтво, відповідне до діалектики, адже вони обидві торкаються таких предметів, знайомство з якими може певною мірою вважатися спільним надбанням усіх і кожного та які не відносять до галузі якоїсь певної науки.

КЛАСИЧНА РИТОРИКА – період у розвитку риторики, який тривав від часу її виникнення в Давній Греції в V ст. до н. е. і до II пол. ХХ ст. (до неориторки). Трактуються як «мистецтво переконання», впливу промовця на слухачів. Предмет вивчення – виступ оратора перед аудиторією. Основними розділами є інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція.

СІМ ВІЛЬНИХ МИСТЕЦТВ (сім вільних наук) – цикл навчальних дисциплін, спрямованих на надання загальних знань та інтелектуальних умінь. Сформувалися в античний період, набули поширення в середньовічних навчальних закладах. Склалися з двох циклів: тривіуму (граматика, риторика, діалектика) та квадривіуму (арифметика, геометрія, астрономія, музика). В Україні вивчали у братських школах і колегіумах, Києво-Могилянській та Острозькій академіях.

ЗАКОНИ РИТОРИКИ – основні закономірності риторичної діяльності, які визначають її ефективність, а саме: концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, ефективною комунікації та системно-аналітичний.

НЕОРИТОРИКА (нова риторика) – другий етап у розвитку риторичної науки, що в 60-х рр. ХХ ст. прийшов на зміну першому етапові – класичній

риториці. В основі неориторики – принципи класичної риторики з оновленими методами та врахуванням досягнень нових гуманітарних наук. Розвинулась як наука про пошук найбільш переконливих аргументів та вдалих варіантів висловлення. Зберігає вчення про етапи підготовки промови, структуру тексту, націленість на аудиторію, виразність мовлення та його аналіз. Адаптує досягнення сучасних гуманітарних наук: лінгвістики тексту, семіотики, психолінгвістики, теорії комунікації тощо. Розглядає риторику як теорію й майстерність публічного виступу та ефективну комунікацію в будь-якій галузі життєдіяльності.

РИТОРИЧНА КУЛЬТУРА – рівень опанування знаннями з риторики і вміння застосовувати їх під час публічного виступу. Її формування й розвиток – особливий процес постання нових рис у психічній структурі особистості. Становить динамічне ціле з п'ятьма підструктурами: комунікативною культурою (риторичною етикою), мисленнєвою (логічною) культурою, культурою мовлення, духовно-моральною культурою та сценічною культурою.

РИТОРИЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ – уміння успішно виступати перед аудиторією. Передбачає вміння володіти собою, матеріалом, створювати індивідуальний образ оратора. Основні чинники: грамотна мова, великий словниковий запас, логічне структурування тексту, доречна техніка мовлення, вміння контактувати з аудиторією, невербально поводитися та зовнішньо виглядати відповідно до ситуації. Опанування риторичною майстерністю вможливають знання з риторики, психології, етики, культури мови тощо.

РИТОРИКА ІНТЕРАКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ – мистецтво спілкування та обміну повідомленнями в режимі реального часу шляхом передавання голосу, зображення чи тексту через мережу Інтернет. Окремим різновидом є риторику Інтернету, представлена засобами спілкування в мережі: сайти, форуми, блоги, чати, онлайн-діалоги, конференції, листування тощо.

МЕТА ПРОМОВИ – цільове призначення виступу; те, якого результату прагне досягти оратор, зважаючи на аудиторію, або яку психологічну реакцію прагне викликати у слухачів. Розрізняють загальну й конкретну мету. Загальними цілями промови можуть бути: поінформувати, переконати (загітувати, надихнути), розважити. Відповідно до мети промови ділять на розважальні, інформаційні, агітаційні, переконувальні. Загальна мета залежить від типу промови. В одному виступі можуть поєднуватися кілька цілей, проте переважає якась одна загальна. Конкретна мета – це бажана конкретна реакція слухачів; те, чого оратор прагне домогтися від аудиторії. Таку мету оратор формулює вербально, що дає слухачам змогу зрозуміти зміст донесеної інформації, усвідомити проблему, зосередити увагу на поставлених питаннях. Важливо як для оратора, так і для слухача, щоб загальна мета промови була чітко усвідомлена, а конкретна – чітко сформульована. Мету ораторові варто сформулювати після того, як визначено тему промови і враховано специфіку майбутньої аудиторії слухачів.

ОБРАЗ ОРАТОРА – те, яким постає промовець у свідомості слухачів і який ораторський автопортрет він створює. Поняття було одним із визначальних в риторичі Давньої Греції та Риму. Формується на основі зовнішнього вигляду, манери поведінки, індивідуальних, особистісних рис промовця, ставлення оратора до предмета промови та до слухачів, мовленнєвої майстерності тощо.

ІМІДЖ ОРАТОРА – уявлення, думка про оратора, яке складається в аудиторії в результаті його виступу. Складається з зовнішнього образу (вигляд оратора, його міміка, жести, поза) та внутрішнього образу (вміння промовця спілкуватися, володіти мовою, риси характеру тощо); може містити як реальні, так і вигадані характеристики постаті промовця.

ЛОГОС – категорія класичної риторичи, що передбачає вибір доцільних словесних засобів, які ритор використовує для вираження задуму промови й аргументації висловленого у зрозумілій для аудиторії формі. Логос – це думка, зміст промови, що йде від розуму й апелює до нього. Переконає шляхом послідовного наведення аргументів, побудованих відповідно до законів логіки. Забезпечує розуміння висловленого, раціональне переконання аудиторії. Логос містить план промови, повноту змісту та словесні прийоми. У сучасній риторичі логічність є однією з основних ознак вдалої промови. За її правилами сучасний ритор повинен створювати аргументацію, розуміння й оцінювання якої доступні аудиторії. Умови вияву: логічна послідовність міркувань, несуперечливість суджень, відсутність навмисно оманливої аргументації.

ЕТОС – категорія класичної риторичи, зразкова суспільна й особиста морально-етична поведінка оратора, щоб впливати на слухачів і переконувати їх. Аристотель трактував етос як спосіб зображення характеру людини через стиль її мовлення. Моральність промовця імпонуватиме аудиторії чи, навпаки, може викликати недовіру, буде сприяти або перешкоджати досягненню мети промови. У сучасній риторичі етос трактують як складник особистісної парадигми оратора. Етос виявляється у виборі теми та цільового призначення промови, виборі засобів аргументації, атмосфері спілкування промовця зі слухачами. Через етос відбувається вплив внутрішнього світу промовця на внутрішній світ його слухачів.

ЕТИКА ПРОМОВЦЯ – сукупність норм та уявлень, що визначають поведінку і слова оратора. Ґрунтується на усвідомленні моральної відповідальності перед аудиторією за сказане під час публічного виступу.

ПАФОС – категорія класичної риторичи, яка відповідає за емоційне наповнення промови. Виражається в манері та стилі викладу матеріалу, які передбачають відповідні до авторського погляду емоції. Для створення пафосу виступу використовують інтонацію, міміку, жести, гумор, заклики, вигуки. Без пафосного наповнення промова беземоційна, нецікава.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Прочитайте запропонований фрагмент статті (*Терентьєва Н. Зародження європейської університетської освіти. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. LX (60). Херсон : ХДУ, 2011. С. 33–40*).

Прокоментуйте, чому характерною особливістю середньовічної культури західноєвропейських країн була двомовність. Поясніть підґрунтя поділу західноєвропейської системи освіти середньовіччя на три періоди. Хто такі «ваганти» та чому вони з'явилися в західноєвропейській освітній системі? Які зміни в освіті відбулися в XIII–XIV ст.? Схарактеризуйте структуру середньовічних європейських університетів. Яким був шлях становлення риторики в XIII та XIV ст.?

Труднощі з точними датами виникнення перших університетів пов'язані передусім з тим, що ці навчальні заклади не виникали як завершені інституції: процес їх становлення був розтягнутим у часі та відбувався шляхом об'єднання окремих шкіл у педагогічні конгломерати.

З числа ранніх університетів такого об'єднання можна назвати Університет у Болоньї (Італія, 1119 рік створення) та Університет Парижа (Франція, кінець XII століття), Університети в Оксфорді, Монпельє, Кембриджі, Саламанці, Падуї, Неаполі, Тулузі, Салерно, Орлеані (створені у XIII столітті).

Характерним було викладання семи вільних мистецтв, які поділялися на тривіум та квадривіум, що вказує на їх змістову та дидактичну прив'язаність до античної та візантійської системи знань.

Серед неєвропейських університетів варто відзначити Каїрський університет “Аль-Аджар”, у якому до деякої міри збереглися грецьке та римське наукове знання, створений у 970 році і функціонуючий дотепер.

У 1155 році імператор Священної Римської імперії Фрідріх Барбаросса видав едикт, в якому декларував набір свобод, гарантованих університетам, ступінь їх автономії, регулював становище учнів та викладачів. Цим актом кодифікувалося та формально легітимізувалося звичайне право стосовно навчальних закладів, що сприяло бурхливому розвитку університетської освіти.

Характерною особливістю середньовічної культури західноєвропейських країн тривалий час була двомовність. Поряд із народними мовами вживалась латина, яка відігравала величезну роль у розвитку науки і культури. Латиномовна західноєвропейська література середньовіччя продовжувала елліно-римські традиції, популяризувала твори античної літератури, постійно зверталася до спадщини Цицерона, Вергілія, Овідія та ін.

З початком середньовіччя західноєвропейський мовний поділ набирає чіткіших форм. Вся усна словесність створювалася новими національними народними мовами, а красне письменство – латинською мовою.

Західноєвропейська система освіти середньовіччя пройшла три періоди: монастирські школи, соборні школи та університети. В раннє середньовіччя основними осередками культури були монастирі та школи при них. Монастирські школи давали своїм учням початкові знання – навчали читанню, писанню, рахунку і церковного співу, а потім граматики з елементами “благородних наук”. Соборні школи, створювані у період середньовіччя при кафедральних соборах великих міст, давали більш ширші знання з повного курсу семи “благородних наук”: гуманітарний тривій (граматика за античними підручниками з поетичними текстами, риторика за трактатами Цицерона, діалектика з коментарями логічних трактатів Аристотеля) і частково математичний квадривій (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Така школа разом з бібліотекою та скрипторієм – майстернею переписування книг – існувала, наприклад, і при Київському Софійському соборі.

Західноєвропейські школи, кожна по-своєму, славилися викладанням тих чи інших наук. Шукаючи до вподоби знань, школярі могли переходити з однієї школи до іншої, за що й отримали назву бродячих чи мандрівних школярів, або вагантів. Школярська молодь тих часів, мандруючи Європою, шукала так званих пристойних “сім благородних наук”, зокрема мистецтва – у Парижі, гуманітарних наук – в Орлеані, права – у Болоньї, “медичних припарок” – у Салерно, магії і теології – у Толедо. Мандрували не тільки ваганти-студенти, а й викладачі: магістри та доктори наук. Вони змінювали місце викладання, популяризуючи свій предмет та авторитет, з одного боку, а з іншого – уникаючи тиску й конкуренції з боку міської влади.

Якщо монастирські школи готували кадри переважно для своїх потреб, то соборні – для широкої громадської діяльності. Але нові історичні й політичні умови та культурне пожвавлення вимагало якісно нової системи освіти. На рубежі XII – XIV ст. у Західній Європі поступово з’являються універсальні шкільні заклади на кшталт вищої школи. У людних місцях зосереджується значна кількість молоді, що прагнула здобути знання з різних дисциплін. Із середовища викладачів виділяються талановиті вчені, які стають великою силою для студентів.

Для захисту своїх прав від міської влади та вищого духовного кліру учителі-бакалаври й школярі-спудеї об’єднувалися у своєрідні корпорації. Такі корпорації й стали першими університетами. Так, в Італії у 1119 році виник Болонський університет, за ним – Неапольський (1224 р.), Римський (1303 р.); в Англії – Оксфордський (XII ст.), Кембріджський (1202 р.); у Франції – Монпельє (1180 р.), Паризький (Сорбонна, 1257 р.); в Іспанії – Сієнський (1240 р.). Згодом виникли Краківський (Ягеллонський), Віденський, Гейдельберзький, Лейпцизький, Кенігсберзький та інші, відомі всьому світові, університети.

Структура середньовічних європейських університетів була майже однорідною. Складався університет з чотирьох факультетів: “вільних мистецтв”, медицини, права і обов’язково теології, оскільки церква пильно стежила за освітою й духовним життям. Перший факультет вважався підготовчим. На ньому опановували “сім благородних наук”, що давало підставу вступу на інші, так звані “вищі” факультети. Основну увагу тут приділяли студіюванню філософії та діалектики, які “спонукали розум та пристрасті до бродіння”. Саме тут зароджувалися новаторські течії, йшла невпинна боротьба за автономію раціонального мистецтва та за звільнення науки від настирливого впливу теології, тут формувалися нові суспільно-політичні та ідеологічні концепції, які доходили і до Київської Русі.

Організація західноєвропейських університетів нагадувала цех середньовіччя, де школярі були учнями, бакалаври – підмайстрами, а магістри “семи вільних наук” і доктори “трьох наук” – майстрами. Така корпоративна організація міцно об’єднувала цих людей в єдиний вчений стан <..>

Перша стадія засвоєння загальнолатинської культури, наслідуваної середньовічним Заходом від Римської імперії, характеризувалась відсутністю оригінальних грецьких та арабських джерел. Окрім права, наслідуваного середньовічною та європейською культурою, в мистецтвах домінувала риторика, граматики й логіка посідали другорядне місце. На цей слабкий та недобудований фундамент середньовічної культури були надбудовані вільні мистецтва,.

Об’єднавшись, старе і нове знання створили базу для виникнення факультетів вільних мистецтв.

Першою в ряду циклу дисциплін стала граматики, яка повідомляла знання про форми мови, при вивченні якої використовували логіку, риторику та літературу <...>

Третій елемент тривіуму – риторика, мабуть, була найбільш оригінальною дисципліною. З моменту свого виникнення знаходячись під впливом трактатів Цицерона, вона так і не пройшла власного шляху розвитку, і в якості самостійної дисципліни ствердилася в Італії лише у XV столітті. В середні віки ця дисципліна була самою аномальною серед усіх мистецтв, оскільки те, що упрочнювало її статус за часів Римської імперії, зникло. Як наслідок, риторика потрапила в залежність від писемної культури та граматики. Збереглася вона в первісній формі лише на півдні від Альп. Тамтешні християни на чолі із Святим Августином самі навчались риториці, оскільки мистецтво переконання було необхідним для проповідників християнської мудрості. І хоча у повній мірі ця сторона риторики проявилася в діяльності нових збіднелих орденів у XIII та XIV століттях, все ж вона продовжувала бути допоміжною для двох інших дисциплін, які складали тривіум. Беручи до уваги всебічний розвиток логіки у XIII – XIV століттях та дещо обмежений розвиток граматики та риторики, можна вважати,

що головні компоненти навчального тривіуму сформувалися до середини XII століття і в подальшому змінювалися мало. Саме в такому вигляді вони й були включені до програм факультетів мистецтв на початку XIII століття.

Завдання 2. Письменник Семюел Бекет писав: «Знавайте невдач знову та знову, але робіть це кожного разу краще». Наведіть приклади з життя відомих осіб, які, перш ніж стати знаменитими на весь світ, пережили багато невдач і провалів, але сприймали їх як неминучі етапи, що ведуть до успіху.

Завдання 3. Розвиток навичок імпровізаційного виступу: кожен студент розкриває одну з тем (*тема – на вибір викладача*).

Орієнтовні теми:

1. Важливий досвід з дитинства, який змінив моє ставлення до життя.
2. Важливі досягнення в моєму житті.
3. Моє ставлення до конфліктів: це можливість для росту чи щось негативне.
4. Де і коли я хотів/хотіла б жити (окрім нашого часу).
5. Життєві моменти, коли я був/була найсміливіший (-а).
6. Звичка, яку я намагаюся розвивати та які перешкоди долаю для цього.
7. Значення для мене справжньої дружби.
8. Книги, які найбільше вплинули на мене.
9. Людина, яка вплинула на моє життя або вибір професії.
10. Місце, яке я називаю домом та що воно для мене означає.
11. Місця, у яких я відчуваю себе найкраще.
12. Моє ставлення до віри та релігії.
13. Моє ставлення до кохання та яке місце посідає воно в моєму житті.
14. Моє ставлення до снів.
15. Моє ставлення до соціальних мереж.
16. Мої рішення, які я б ніколи не змінив/не змінила.
17. Мої улюблені способи відпочинку та як відпочинок впливає на моє життя.
18. Моя значна помилка в житті та як вона вплинула на мене.
19. Моя перша подорож та які емоції я відчув/відчувала.
20. Способи відпочинку, які були б корисними для мене.
21. Що би я змінив/змінила у своїх фінансових рішеннях.
22. Що би я змінив/змінила у своєму ставленні до власного здоров'я.
23. Що би я змінив/змінила у своїх стосунках із родиною чи друзями.
24. Що мене мотивує у складних життєвих ситуаціях.

Завдання 4. Доведіть, що потрактування риторики у шкільному підручнику відповідає принципам неориторики. Продумайте вступне слово вчителя про риторику.

Риторика — ораторське мистецтво, теорія ораторського мистецтва; наука красномовства, наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю.

Риторика розвиває систему особистісних якостей людини:

- культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, гнучкість, оперативність, відкритість мислення, критичне мислення, ерудицію);
- культуру мовлення (правильність, багатство, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність, емоційність);
- культуру поведінки (ввічливість, тактовність, толерантність, коректність, розкутість);
- культуру спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення однодумців, відповідальність за своє слово);
- культуру виконавської майстерності (виразність і доцільність жестів, міміки, правильність дикції та інтонації).

Хто багато стріляє, ще не стрілець, хто багато говорить, ще не оратор (Конфуцій).

Усі гарні оратори починали як погані оратори (Ральф Емерсон).

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. 272 с.)

Завдання 5. Володимир Нищета зазначає, що елементи змісту риторики у школі мають теоретико-практичний характер, у процесі їх опрацювання учні здобувають теоретичні знання й набувають практичних навичок публічного мовлення. Вивчаючи шкільний курс риторики, старшокласники знайомляться з технікою підготовки публічного виступу, особливостями його структури, способами виголошення промови, виражальними засобами. Ефективність цього процесу залежить від реалізації методичного принципу нерозривного зв'язку мови й мислення. Такий підхід до навчання риторики розвиває комунікативні вміння учнів, сприяє формуванню риторичної особистості.

Виконайте вправу 38 зі шкільного підручника. Зробіть висновок щодо теоретико-практичного характеру цієї вправи, ураховуючи думку науковця.

СПІЛКУВАННЯ

38 Ознайомтеся з міркуваннями відомої дослідниці риторики. Прокоментуйте їх. Які риторичні вміння необхідно сформулювати вам для того, щоб бути успішним (успішною) в обраній професії?

Універсальність риторики полягає в тому, що вона необхідна людині будь-якої професії, бо здатність керувати своїм мисленням і мовою допомагає людині оволодіти обраним фахом, досягти майстерності, одержувати від своєї праці практичний результат і естетичне задоволення (За Л. Мацько).

Завдання 6. Виконайте вправу 41 зі шкільного підручника: ознайомтесь зі змістом таблиці та заповніть останній рядок.

РИТОРИЧНІ ІДЕАЛИ В РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ЕПОХИ

Хронологічний період	Основні ознаки	Представники
XVI ст.	В основних рисах визначився український риторичний ідеал, у якому переважала гармонійна триєдність: • ідея, думка, задум, істинність; • моральна спрямованість на добро, етичність, благо, справедливість, гуманність; • краса як гармонія змісту і форми, доцільність і мовна довершеність	Лаврентій Зизаній, Памво Беринда, Іов Борецький, Іоаникій Галатовський, Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький та ін.
XVII ст.	Український риторичний ідеал набув рис полемічності, значно зміцнився підтримкою українського козацтва, що збройною силою виступало на захист українських вольностей, земель, християнської віри та рідної мови	П. Могила, І. Гізель, С. Яворський, Ф. Прокіпович, Г. Кониський, М. Козачинський, Лазар Баранович
XVII–XVIII ст.	Сформувався український бароковий риторичний ідеал із перевагою кордоцентризму, ліроепічності, естетичності, вільнодумства (його риси помітні в українській літературі із часів Русі-України, епохи І. Вишенського й Г. Сковороди)	Г. Сковорода, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Г. Якимович

Хронологічний період	Основні ознаки	Представники
XIX — початок XX ст.	Лінгвоцид української мови, постійні заборони й утиски всіх культурних форм суспільного життя в багатьох українців гасили національну свідомість, а в інших її пробуджували, спонукали до опору, гартували волю, змушували до винахідливості в художній мовотворчості. Український риторичний ідеал стає пристрасним, вольовим, образним, багатожанровим, бо шукає шляхи свого вираження в умовах заборон	М. Міхновський, Є. Чикаленко, С. Єфремов. Особливий авторитет мав М. Грушевський
Кінець XX ст.	Відродження інтересу до мистецтва слова: інтенсивно розвивається політичне красномовство, активізується церковне красномовство, зростає популярність юридичної освіти, що, відповідно, зумовило потребу у вивченні риторики	В. Чорновіл, А. Погрібний, Л. Костенко, І. Дзюба, В. Яворівський та ін.
Початок XXI ст.		

Завдання 7. Виконайте вправу 61 зі шкільного підручника. Поясніть, які види аргументів ви використали та чому (див. табл.).

СПІЛКУВАННЯ

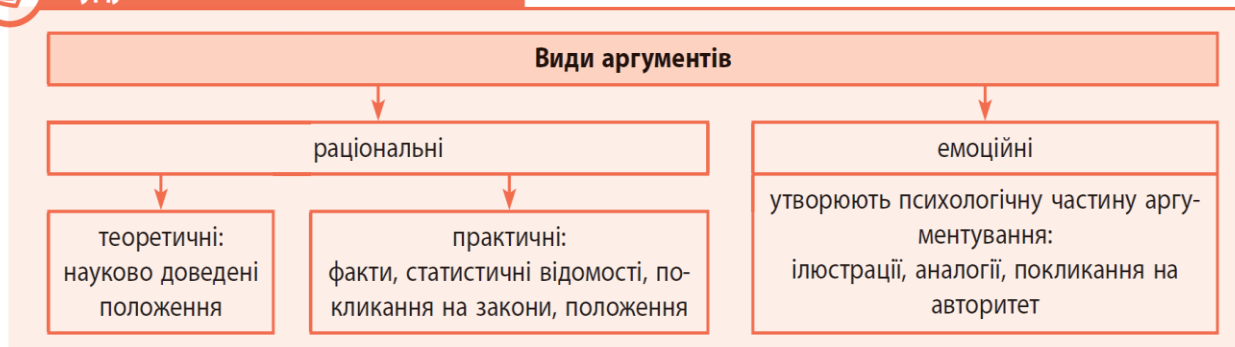

61 Доберіть кілька аргументів до тез.

1. Усі повинні займатися спортом.
2. Гарно вчитися необхідно для майбутнього.
3. Куріння шкодить здоров'ю.
4. Туристичні мандрівки — цікавий життєвий досвід.

Буду я навчатись мови золотої

(Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. 272 с.)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: Інвенція. Диспозиція

План

1. Типи підготовки до промови, переваги й недоліки кожного з них.
2. Концептуальний закон. Процес і способи розробки концепції.
3. Закон моделювання аудиторії.
4. Стратегічний закон. Побудова оратором стратегії впливу на аудиторію.
5. Тактичний закон. Психологічні аспекти впливу.
6. Архітектоніка промови. Варіанти схеми викладу матеріалу.
7. Аргументація. Висновкова частина. Активізація аудиторії.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Критерій релевантності в риториці.
2. Розгортання однієї теми для різних категорій слухачів.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

ІНВЕНЦІЯ – розділ класичної риторики, вивчає створення задуму, концепції майбутньої промови, один з етапів роботи над промовою, на якому оратор вибирає тему промови, систематизує власні знання про обраний предмет і визначає шляхи подальшого розкриття обраної теми.

ДИСПОЗИЦІЯ – розділ класичної риторики, вивчає організацію майбутнього повідомлення, розташування його частин. Один з етапів роботи над промовою, коли формулюють основні поняття про предмет виступу, добирають матеріал, розташовують його у структурі промови, продумують композицію.

СТРУКТУРА ПРОМОВИ – логічне розташування складових частин промови. У сучасній риториці визнаним є поділ промови на структурні елементи: вступ, головна частина, висновки. Кожен елемент передбачає певний обсяг, має свої завдання, які можна реалізувати за допомогою різних прийомів.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗАКОН риторики – один із законів риторики, полягає в тому, що всім етапам роботи над промовою має передувати створення концепції; допомагає осмислити мету та ідею майбутнього риторичного твору.

КОНЦЕПЦІЯ ПРОМОВИ – провідний задум, система поглядів мовця на явища й проблеми, про які він буде говорити у промові. Вироблення концепції передбачає вибір теми, окреслення в ній низки проблем, огляд чужих напрацювань, формування власного бачення виокремленої проблематики, усвідомлення ідеї та мети майбутньої промови.

СТРАТЕГІЧНИЙ ЗАКОН – один із законів риторики, передбачає формування програми дій для впливу на певну аудиторію. Таку програму дій будують на основі вже створеної концепції з урахуванням особливостей аудиторії. За цим законом оратор повинен визначити мету майбутнього виступу

для конкретної аудиторії, потім виокремити перелік питань, які буде розглядати, дослідити їх. Програма дій виглядатиме як сформульована у вигляді тез головна думка промови з власним поглядом на обговорюване. Стратегій може бути кілька для однієї концепції, це залежить від мети виступу та потреб аудиторії.

ТАКТИЧНИЙ ЗАКОН – один із законів риторики, передбачає формування переконливої системи аргументів для доведення тези (сформульованої за стратегічним законом) з метою ефективного інтелектуального та емоційного впливу на аудиторію. Формуючи тактику, промовець має постійно орієнтуватися на обрану концепцію та стратегію, а також на особливості аудиторії.

ТАКТИКА ОРАТОРА – система конкретних дій оратора, спрямованих на ефективну реалізацію стратегії.

ЗАКОН МОДЕЛЮВАННЯ АУДИТОРІЇ – один із законів риторики, розвиває в ораторові вміння створити «портрет» майбутньої слухацької аудиторії на основі вивчення та аналізу соціально-демографічних, соціально-психологічних та індивідуально-особистісних ознак слухачів задля подальшої ефективно комунікації. Деякі з цих ознак (здебільшого індивідуально-особистісні) вивчають у процесі виголошення промови, деякі (соціально-демографічні й соціально-психологічні) досліджують та аналізують попередньо.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ АУДИТОРІЇ – образ аудиторії, який промовець створює на основі вивчення її соціально-демографічних, соціально-психологічних та індивідуально-особистісних ознак.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ АУДИТОРІЇ – характеристика слухачів за статтю, віком, громадянством, національністю, освітою, професією, складом родини, зайнятістю тощо. Ораторові потрібно попередньо врахувати ці ознаки, щоб під час виступу встановити контакт з аудиторією, однак лише цих ознак замало для ефективного впливу на слухачів.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ АУДИТОРІЇ – характеристика слухачів щодо їх потреб, мотивів поведінки, ставлення до мовця і предмета мовлення, рівня розуміння того, про що йдеться. До інтелектуальних потреб людей належать: особисті, професійні та громадські. Мотиви поведінки людини зумовлені її потребами: дисциплінарні, емоційно-естетичні, пізнавально-інтелектуальні, морально-етичні. Знати потреби, мотиви, рівень знань слухачів мовцеві потрібно, щоб успішно встановити контакт з аудиторією.

ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ ОЗНАКИ АУДИТОРІЇ – індивідуальні властивості кожного зі слухачів (темперамент, інтелектуальний розвиток, уподобання тощо). Визначити їх під час першого виступу перед незнайомими слухачами важко, складно і спрогнозувати. Для встановлення цих ознак потрібне тривале спілкування.

МЕТОДИ ВИКЛАДУ МАТЕРІАЛУ – способи, за допомогою яких автор може подавати інформацію в тексті. Головними методами є дедуктивний та індуктивний. Виокремлюють також аналогічний (компаративістський), концентричний, стадійний. Вибір методу залежить від особливостей аудиторії, наявного матеріалу, мети промови.

ДЕДУКТИВНИЙ МЕТОД ВИКЛАДУ – метод, за якого розповідь ведуть від загального до часткового. Тобто спочатку висловлюють певне узагальнення, а тоді добирають факти, які його ілюструють. Також можна спершу назвати наслідок, а потім підводити слухачів до причини. Метод передбачає, що аудиторія буде стежити за ходом думок промовця, активно сприймати матеріал, тобто слухачі мають орієнтуватися в темі.

ІНДУКТИВНИЙ МЕТОД ВИКЛАДУ – метод, за якого розповідь ведуть від конкретного до загального. Для цього спершу наводять конкретні факти й приклади, а потім на їх підставі слухачів підводять до загального висновку щодо певного питання. Спочатку перелічують аргументи, а після цього озвучують тезу. Викладений цим методом матеріал легший для сприймання аудиторією, бо конкретні факти поступово підводять до основної думки. Його доцільніше використовувати тоді, коли слухачі слабо володіють певною темою.

АНАЛОГІЙНИЙ МЕТОД ВИКЛАДУ – метод, який полягає в зіставленні кількох явищ чи фактів з метою виявити між ними відношення аналогії. Цей метод використовують під час мовлення про маловідомі явища чи предмети з метою пояснити, потрактувати їх за допомогою вже відомих аудиторії явищ. Вимагає певної підготовленості слухачів: вони мають орієнтуватися в тих явищах, які слугують аналогією до обраної теми.

АНАЛОГІЯ – подібність різних предметів чи явищ за певними ознаками; умовивід, відповідно до якого певні явища, схожі за деякими ознаками, можуть бути схожі й за іншими параметрами. Часто використовують для побудови аргументів у супереччі чи в монологічному мовленні.

КОНЦЕНТРИЧНИЙ МЕТОД ВИКЛАДУ – метод, за якого в центр ставлять певне питання чи проблему, а навколо неї групують близькі чи дотичні проблеми, питання. При цьому до основної проблеми постійно повертаються. Цей метод ще називають кільцевим.

СТАДІЙНИЙ МЕТОД ВИКЛАДУ – метод, в основі якого поступовий виклад одного питання за іншим (від стадії до стадії) без ретроспекції. Під стадією розуміємо завершену частину міркування. Інформацію за таким методом подають поступово. Закривши розгляд однієї стадії, оратор переходить до наступної, не повертаючись до попередніх.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Прокоментуйте особливості (позитивні чи/та негативні риси) використання різних планів подання інформації у промові, що описує І. Пірог (*Курс лекцій з навчальної дисципліни «Риторика» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання / укл. І. Пірог. Кременчук, 2011. 94 с*).

I. (1) Викладення фактів, (2) Міркування, що їм відповідають, (3) Заклик до дії.

II. (1) Демонстрація чогось негативного, (2) Роздуми, як можна виправити ситуацію, (3) Заклик до співпраці.

III. (1) Є ситуація, яку треба виправити, (2) Нам для цього потрібно ... (3) Ви повинні допомогти реалізувати цей план тому, що...

IV. (1) Постановка проблеми, (2) Пропозиція шукати шляхи розв'язання проблеми, (3) Звернення до аудиторії, щоб почути їхні думки щодо проблеми.

V. (1) Надається опис випадку, (2) Висновок, який йому відповідає. (3) Пропозиція висловитися щодо цього випадку.

Завдання 2. Ознайомтеся з переліком основних прийомів утримання уваги аудиторії та доповніть його (*Гайович Г. В., Приходько О. Ю. Публічний виступ як різновид комунікації (на матеріалі курсу «Українська мова за професійним спрямуванням»). Рідна мова. 2014. № 21. С. 76–82*).

Основні прийоми утримання уваги аудиторії:

- 1) наведення прикладів (1-2 на виступ);
- 2) вміння працювати з голосом – підсилювати або знижувати гучність;
- 3) робити паузи (після прикладів, риторичних запитань, емоційної перерви, при зміні теми);
- 4) зоровий контакт з аудиторією;
- 5) діалог з аудиторією;
- 6) звернення до аудиторії з риторичними запитаннями (Ви розумієте, що...?; Ви також помітили...?; Як ви вважаєте? тощо);
- 7) твердження, висловлені від імені аудиторії (Ви прагнете покращити свої можливості в...; Ми разом можемо це зробити!).

Завдання 3. Укладіть короткі тези, що унаочнювали б ваше сприйняття поданих висловів (*1 – на вибір*).

1. Оратор повинен бути людиною справедливою й тямучою у справах справедливості (Платон).
2. Щоб зрозуміти себе, треба йти до іншого (Сократ).
3. Яка людина, така й мова (Сенека).
4. Кожна грубість починається зі слабкості (Сенека).

5. Промова повинна виростати й розростатися зі знання речей: якщо оратор не проник у речі, не пізнав їх, – промова його беззмістовна (Цицерон).
6. Гірше за все ми знаємо своїх близьких (Ф. Моріак).
7. Заберіть у мене все, чим я володію. Але залиште мені мою мову. І я знайду все, що мав (Д. Вебстер).
8. Треба говорити голосно, щоб тебе почули. Треба говорити тихо, щоб тебе послухали (П. Клодель).
9. Дар переконливого мовлення той самий, що й дар лікування (Ф. Прокопович).
10. Душа культури – це культура душі (А. Гофмільлер).

Завдання 4. Самостійно оберіть тему для промови. Здійсніть процес інвенції та запишіть тези майбутньої промови. Виокремте тези, які ви винайшли самостійно та які сформулювали на основі опрацьованої літератури. Дайте відповідь на запитання: у чому оригінальність мого потрактування цієї теми?

Завдання 5. Грунтуючись на змісті таблиці, поясніть, який метод викладу матеріалу ви використали, виконуючи *Завдання 4*. Змініть метод викладу матеріалу на інший (наприклад, ви обрали стадійний метод, а тепер подаєте свої тези відповідно до аналогового методу).

Таблиця. Методи викладу матеріалу у промові

ДЕДУКТИВНИЙ	ІНДУКТИВНИЙ	АНАЛОГІЙНИЙ	КОНЦЕНТРИЧНИЙ	СТАДІЙНИЙ		
Теза	Аргументи	Аргументи-зіставлення / Теза	Теза / Аргументи	Теза 1	Теза 2	Теза 3
Аргументи	Теза	Теза / Аргументи-зіставлення		Аргументи 1	Аргументи 2	Аргументи 3

Завдання 6. Визначте, який із текстів побудований за допомогою дедукції, який – індукції. Обґрунтуйте свій висновок.

А) Ви запитуєте, як він опинився в будинку? Для цього було дуже багато способів, але він обрав найпростіший. Виходячи з того, що багато людей не закривають на ніч вікна, а тільки прикривають їх, він спробував пройти через вікно – доторкнувся до нього, і воно відчинилося. У цьому йому майже «допоміг» сам господар квартири. Тоді злочинець прослизнув на кухню. Він

знав, що саме тут він може знайти інструмент для скоєння злочину. І він не помилився.

Б) Сьогодні, коли Петро збирався на роботу, у нього спочатку згорів сніданок, потім він зробив праскою велику пляму на сорочці і ще довго чекав на тролейбус. Через все оте він запізнився. «Який же я нещасливий!» – подумав він.

Завдання 7. Виконайте вправи 152, 153 та 156 зі шкільного підручника. Продумайте, як би учням 11 класу ви подали теоретичний матеріал про методи викладу інформації у виступі (див.: *Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О.М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. С. 25, 68–69).*

Практикум

Теоретичний матеріал докладно

152 Сформулюйте тези до виступу на одну з тем.

1. Чи всі можуть жити заможнo?
2. Що дає людині освіта?

153 Доберіть 3–4 аргументи до тез.

1. У кожного має бути власна бібліотека.
2. Алкоголь скорочує життя.

СПІЛКУВАННЯ

156 Наведіть аргументи, які спростовують твердження.

1. Сидіти вдома самому (самій) сумно.
2. Гарно, коли взимку багато снігу.

Завдання 8. Творче завдання «Риторика без слів». Сюжети: «Страх і порятунк», «Любов і розлука», «Життя на відстані» (1 – на вибір). Продумайте сценарій, який можна емоційно подати. Використовуйте тільки жести, вираз обличчя та інші невербальні засоби для передачі емоцій.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Елокуція. Меморія. Акція

План

1. Елокуція. Елоквенція. Фігуративна практика.
2. Логіка та паралогіка.
3. Меморія: загальна характеристика.
4. Акція. Невербальна комунікація з аудиторією.
5. Ораторський шок. Стреси і стресори оратора.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Психологічні аспекти ораторської майстерності.
2. Зовнішній вигляд оратора.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

ЕЛОКУЦІЯ – один із розділів класичної риторики, який вивчає виразність промов і їх мовне оформлення. Елокуція займається питаннями правильності, доречності, виразності, змістовності, точності мовлення оратора, використання у промовах оптимальних мовних засобів. Це один з етапів роботи над промовою, на якому текст ораторського твору записують, намагаючись вжити ті мовні засоби, які найкраще сприйматиме аудиторія. Елокуція тісно пов'язана зі стилістикою, її підрозділом є елоквенція.

ЕЛОКВЕНЦІЯ – підрозділ елокуції, який досліджує тропи і стилістичні фігури. Раніше так називали красномовство, ораторське мистецтво.

МЕМОРІЯ – один з розділів класичної риторики, який вивчає способи запам'ятовування і призначений для розроблення певної мнемотехніки з метою розвитку пам'яті. Розрізняють механічний, логічний і мнемотехнічний способи запам'ятовування. У сучасній риториці надає перевагу мнемотехнічному способу як найбільш ефективному. Загалом оратор може використовувати прийоми тренування пам'яті: 1) створення асоціативного малюнку тексту на основі образів; 2) заучування напам'ять тексту; 3) багаторазове читання вголос тексту; 4) читання тексту на диктофон з подальшим його прослуховуванням; 5) переписування, редагування, усне відтворення тощо.

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – процес фіксування інформації в пам'яті. У риториці має важливе значення, адже ораторові варто якомога менше користуватися конспектом. Закономірності та прийоми ефективного запам'ятовування вивчає один з розділів класичної риторики – меморія.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – закони, на яких засновано процес запам'ятовування, це враження, повторення, асоціація. Щоб запам'ятати матеріал, треба отримати від нього певні враження, які можна здобути або завдяки власному невимушеному інтересові. Ще одна умова

запам'ятовування – повторення, щоб інформація ліпше закріпилася у пам'яті. Для кращого запам'ятовування асоціації потрібно використовувати свідомо.

СПОСОБИ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – способи ефективної фіксації певного матеріалу в пам'яті. Виділяють три основні способи: механічний, суть якого полягає в багаторазовому повторюванні матеріалу без усвідомлення; логічний, полягає в усвідомленні смислового зв'язку між частинами, елементами матеріалу; мнемотехнічний – ґрунтується на побудові асоціацій. Щоб менше користуватися конспектом, для оратора важливо мати власну методику запам'ятовування. Під час вивчення промови найголовніше – зафіксувати в пам'яті основні думки, план промови, ключові слова.

АКЦІЯ – один з розділів класичної риторики, який вивчає особливості виголошення промови. Акція зосереджується на таких питаннях, як техніка мовлення оратора, встановлення контакту з аудиторією, подолання страху публічного виступу, використання невербальних засобів спілкування під час виступу, засоби керування увагою слухачів та ін.

ВИГОЛОШЕННЯ ПРОМОВИ – публічне висловлювання промови. Риторика не рекомендує виголошувати промову, лише читаючи з конспекту. Найкраще виступати перед аудиторією, заздалегідь підготувавшись або ж імпровізуючи. Окрім наявності заздалегідь підготованого тексту промови, для успішного виголошення потрібно працювати над технікою мовлення, вміти встановити контакт з аудиторією, доречно використовувати невербальні засоби, долати аудиторний шок, володіти засобами керування увагою слухачів тощо.

КОНТАКТ З АУДИТОРІЄЮ – взаємодія та взаєморозуміння оратора й аудиторії, спільність їхнього психічного стану. Виявляється у співпраці оратора та слухачів, коли присутні уважно стежать за ходом думок промовця. Ознаки встановленого контакту: позитивна, конструктивна реакція аудиторії, зовнішні прояви уваги слухачів. Контакт може бути стійким і нестійким, повним або частковим. Багато залежить від теми промови, ораторської майстерності промовця, вміння використовувати засоби керування увагою аудиторії, від уподобань та інтересів самих слухачів. Ораторові потрібно встановити зі слухачами зоровий контакт.

ОРАТОРСЬКИЙ (АУДИТОРНИЙ) ШОК (ЛИХОМАНКА) – сильний страх, який передує виступові або охоплює оратора безпосередньо під час промови. На відміну від хвилювання під час виступу перешкоджає виголошенню промови. Під час шоку оратор відчуває надзвичайно сильний стрес, може забути текст промови, у нього може погіршитися фізичне самопочуття, збитися дихання, змінитися голос, дикція може стати нерозбірливою. Причинами стають надмірна зануреність у власні переживання, брак упевненості в собі, попередній негативний досвід чи взагалі брак досвіду публічного мовлення, недостатня підготовленість.

ХВИЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ВИСТУПУ – передує виступові чи охоплює оратора безпосередньо під час промови. Це основна проблема промовців. Незначне хвилювання корисне, воно покращує реакцію, робить виступ емоційнішим, промовець говорить енергійніше. Щоб запобігти, варто пояснити собі причину страху. У більшості випадків допомагає добра підготовка. Перед виступом можна зробити артикуляційну розминку чи фізичні вправи. Налаштуватися допомагають спогади про власні успішні виступи, самопереконання в майбутньому успіху. Варто усвідомити, що публіка буде нейтральною, толерантною до незначних помилок оратора. Перед виступом упевнитися, що навіть можлива невдача не стане трагедією. Вже у процесі виголошення промови постійне підтримання зорового контакту з аудиторією допоможе відволіктися від зайвого самоаналізу. Зберігати впевнений вигляд.

ЕМОЦІЙНІ ЖЕСТИ виявляють різні емоції людини. Такі жести (у поєднанні з мімікою та інтонацією) посилюють експресивність промови. Залежать від темпераменту промовця. У риторичній практиці використовувати з обережністю, оскільки надмірність може викликати комічний ефект.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Прочитайте рекомендації Ф. Прокоповича щодо складання епідейктичних промов.

Оберіть із поданого переліку два види промов та укладіть їх тексти (*умовні ситуації*), максимально дотримуючись настанов Ф. Прокоповича.

Похвала особам

Основні джерела винайдення думки в похвальних промовах на честь осіб:

- природа людини, яка охоплює тіло й душу, причому перевага надається чеснотам душі (снага розуму, пам'ять, міркування, знання);
- доля особи – охоплює достойність роду, знаменитість і славу предків, могутність, багатство, силу, почесні, споріднення й дружбу з визначними мужами, начальниками;
- навчання – показує рівень знань особи: де, як, у кого виховувалась особа, кого мала наставниками, де була проведена юність, якими науками і мистецтвами займалась особа; яких мала друзів, яких суперників; чи перевершувала їх талантами, похвалами, пильністю; вчинки, дії особи;
- у похвальних промовах на честь народів слід описати і пояснити такі моменти: стародавність, славу військових подвигів, приклади визначних людей, закони, здібності, перемоги, тривале панування тощо.

Весільна промова

- вступ повинен бути дуже святковим і прокладати шлях до вираження особистої, приватної та публічної радості;

- далі наводиться система доказів: по-перше, Бог є засновником подружжя, як свідчить Святе Письмо; по-друге, людина від природи більш подружня, ніж суспільна істота; по-третє, з подружжя зароджується родова дружба; по-четверте, тільки за допомогою подружжя може зберігатися і розвиватися рід людський тощо;

- виклавши загальні положення, необхідно перейти до окремих питань;
- на закінченні треба повторити всі згадані мотиви, збудити почуття надії на добро, яке дасть це подружжя як батьківщині, так і сім'ї; побажати від себе усякого добра, плідності крові, взаємної любові, збільшення слави, доброзичливості долі, родючості поля, достатку засобів, щасливого завершення всяких справ тощо;

- варто врахувати, що все це можна охопити тільки в довгій промові, а в малій – можна висловити дещо зі сказаного або навіть все, але стисло і коротко.

Промова з нагоди дня народження

- промова починається з висловлення радості (наприклад: *Особливо святкувати і з найбільшою радістю ми повинні зустрічати день, якого народився той, кого ми любимо, шануємо, поважаємо*);

- далі наводиться певна аргументація:
- ти сам чи держава тішитися з нагоди народження;
- додати мотив: що з цього народження повинна очікувати сім'я або держава (докази будуються на здогадах сильніших чи слабкіших);
- сильніші докази передбачають згадку про особливості батька, матері (наприклад, *у добрих народжуються добрі*); перехід до похвали батьків, виокремлення їх високих моральних чеснот (*справедливість, поміркованість, щедрість*);

- підсилення аналогіями, прикладами або викладом причини, чому син зазвичай відтворює подібність як батькового тіла, так і душі;

- важливим є відчуття міри в аргументації;
- завершувати промову варто поривом радості і додати побажання, щоб Бог усе те, на що сподіваємось, довів до щасливого кінця (*Радію, неначе б це був мій власний день народження, і бажаю, щоб він повторювався протягом якнайдовшого часу і щоб наступного року був ще щасливішим...*).

Привітання гостей

- вступ має бути коротким, висловлюється громадська або приватна радість;

- висловлюється радість з приводу прибуття того, кого чекали; вихваляється чутка, яка не обманула, а принесла правду і втішила дуже приємною звісткою; говоримо, що велике хвилювання перешкоджає висловити ту радість, яку відчуваємо; у душі завжди йдемо за ним і, куди б він не від'їхав, супроводжуємо любов'ю, а душа більше там, де любить, ніж там, де одухотворяє;

- стверджується наше прагнення, з яким ми очікували на його прихід і радість, яку ми відчуваємо у його присутності (враховуємо його заслуги, похвали, чесноти, власну любов до гостя (кого любимо, того завжди бажаємо мати за присутнього, і доводимо, чому любимо);

- оздобу і підсилення такої промови шукаємо в порівняннях і прикладах;
- закінчується привітання словами про те, що ми віддаємо і присвячуємо йому свої думки, серце, душу тощо, а також побажанням довгого життя, доброго самопочуття, щастя тощо.

Промова при прощанні

- на початку промови коротко висловлюється свій біль з приводу розлуки з тим, з ким жив довго або мало (мовляв, що приємно було жити з другом або добродієм, дуже важко перенести розлуку; якщо було б дозволено і він міг би не від'їжджати, то нічого не могло б бути за це милішим; розставання з другом так на тебе вплинуло, що здається, ніби залишаєш половину самого себе і т. п.);

- замість підсилення варто сказати, що зустріч була приємною (зважаючи на приязнь, близькість), корисною (з огляду на науку, за допомогою якої маємо можливість з кожним днем ставати кращим), необхідною (бо отримано тверді поради у сумнівних справах) і т. п.;

- насамкінець рекомендується просити друга не забувати про тебе, висловлюється обіцянка, що і сам ніколи не забудеш цієї зустрічі, озвучуються сподівання на швидку зустріч із тим, з ким нині розлучаєшся з таким болем.

Складання подяк

- сказати про свою вдячність, підкресливши, що жодна промова не може зрівнятися з таким добродійством;

- скромно підкреслити, що не бачиш своїх заслуг щодо добродія;

- висловити сумнів, чи зумієш належними словами висловити вдячність;

- ти сам спершу хотів вислужитися перед добродієм, але тебе випередили;

- прикрасити свою промову необхідно крилатими висловами, дотепами, жартами;

- для аргументації вдячності необхідно обдумати, яку чесноту варто відзначити у такому добродійстві: у вибаченні – добродушність, у матеріальній допомозі – щедрість, у побудові храмів – великодушність і набожність, у наданні допомоги – готовність допомогти нещасним;

- розглядаючи добродійство, слід поширити його в описі обставин: хто, кому, що, коли дав, де, в яку пору дня, при якій кількості глядачів і як;

- у заключній частині висловити подяку, заохотити і просити добродія, аби не змінив свого ставлення до тебе і надалі зігривав своєю ласкою, а також пообіцяти свої послуги в майбутньому, щоб добродій не пошкодував за своє добродійство.

Промова при врученні подарунків

Коли вручають подарунок із нагоди весілля, ювілею, святкових днів, то:

- про нього не треба згадувати, а після промови вручити подарунок без слів;
- якщо все ж існує необхідність дещо сказати, то промову можна побудувати так:
  - спочатку висловити свою любов, коротко згадати вчинені тобі добродійства тим, кому даруєш, і заявити, що подарунок такий незначний, що не дорівнює ні твоїй любові, ні його заслугам;
  - опісля необхідно, ніби у виправдання, зазначити, що дарунок є виявом доброї волі, і ним ти хотів показати не щедрість, а виявити прихильність;
  - наприкінці необхідно попросити, щоб подарунок прийняли і зацентували не на його ціні, а на його значенні.

Похоронна промова

Суть промови – якомога красномовніше похвалити померлого, не залишаючи жодного слова для недоліків, які могли б знеславити його минуле життя. Алгоритм побудови промови такий:

- у вступі оплакується біль, висловлюється жаль, якого зазнала держава, церква з причини смерті такого мужа: загинув оплот Батьківщини, трибун публічних зборів, опора правди, притулок нещасних, приклад чеснот, стовп церкви і т. п.; стиль вступу має передавати величезний біль (повільність, переливання болю), можна використовувати величаві фігури (апострофи [звертання до мертвого як до живого], вигуки), але без крику;
- в основній частині необхідно перейти до похвал мужа, його заслуг перед державою, варто підкреслити, що він заслужив на безсмертя; скласти хвалу життю мужа за окремими періодами, або за певними чеснотами.
- насамкінець варто згадати про біль, знайти втішні слова для близьких (наприклад, не слід впадати в розпач, бо досить славно жив цей муж, залишив їм велику честь, Бог покликав його для нагород тощо);
- у побажаннях необхідно молити Бога, щоб прийняв його у лоно свого милосердя, щоб послав Батьківщині, церкві більше таких особистостей.

Завдання 2. Прочитайте фрагмент статті (Бауліна Т. *Цифрова риторика: специфіка та перспективи. Людинознавчі студії. Серія «Філософія».* 2023. № 44. С. 43–59). Виокремте нову для себе інформацію про цифрову риторичку. Прокоментуйте, на яких її особливостях акцентує авторка.

Висловіть своє бачення перспектив цифрової риторички. Чи може вона бути причиною зникнення класичної риторичної теорії?

Сьогодні ми можемо говорити про такий новий етап у риторичі як цифрова риторика. Вперше термін був запропонований у 1989 році Р. Ленхемом у своїй лекції. У 1993 році він вживає цей термін у своїй книзі «Електронне слово: демократія, технології та мистецтво». Велися різні дискусії стосовно того, як краще означити цей термін. Пропонувалися різні визначення: цифрова риторика, технориторика, мережева риторика, процедурна риторика. Проте вважаємо, що термін «цифрова риторика» якнайкраще характеризує новий етап в риторичі.

Визначаємо *цифрову риторичу* як новий етап в риторичі, який характеризується міждисциплінарним характером, розширенням аудиторії, застосуванням різноманітних засобів для комунікації, поєднанням здобутків класичної риторичи, а також неориторичи.

Промова й цифровий текст. Цифрова риторика характеризується продуктивністю та аналітичністю. Таке визначення вказує на взаємозв'язок термінів «риторика», «цифровий» і «текст»: «Хоча риторика надає первинну теорію та методи для напрямку цифрової риторичи, об'єктами дослідження мають бути цифрові (електронні) композиції, а не промови чи друковані тексти».

Варто звернути увагу на спроби дослідників розглянути важливе поняття для цифрової риторичи *цифровий текст*. Р. Ленхем пояснює його як текст, який не може існувати без використання комп'ютера. Він «одночасно виконує дуже нову візуальну програму та дуже стару словесну програму».

Класична риторика ключовою формою вираження мала слово (промови), яке повторювала в різних контекстах та формах. Класичну модель комунікації «оратор – промова – аудиторія» свого часу запропонував Аристотель. Проте ХХІ ст. з глобальною діджиталізацією різних сфер життєдіяльності людини вимагає інших поглиблених процесів комунікації пристосованих до сьогодення. Сьогодні ми моделюємо все в цифровому вигляді і візуально. Цифровий текст може бути переписаним, до нього можна вносити зміни, переформатовувати тощо.

Важливим питанням видається зіставлення «живої» промови й «цифрового тексту». По-перше, це можливо завдяки поняттю «аудиторія». У класичному розумінні для «живої» промови характерним є центральне місце оратора, де аудиторії віддається другорядна роль. Іншими словами, оратор є активним учасником процесу, а аудиторія є пасивною. У випадку з «цифровим текстом» можна спостерігати таку особливість: аудиторія є більш активною завдяки можливості залучення в безпосередній процес. Таке залучення відбувається через демонстрацію свого ставлення завдяки «лайкам», коментарям тощо. Ще однією особливістю для розрізнення «живої» промови й «цифрового тексту» доречно вважати засоби наочності, наприклад, використання «презентацій». Якщо на рівні неориторичи застосування «презентацій» та інших засобів наочності були бажаними, то в цифровій риторичі вони є обов'язковими.

Теоретична частина цифрової риторики. Щоб дати відповідь на це питання, спробуємо *переосмислити п'ять канонів класичної риторики* через призму сьогодення.

Інвенція. У класичному розумінні інвенція відповідає за пошук і систематизацію матеріалу для засобів переконання. Для цифрової риторики інвенція включає пошук і узгодження мереж інформації, пошук тих матеріалів, які найкраще підходять для створення тексту, а також знання того, до яких семіотичних ресурсів звертатися і які використовувати (звукові, візуальні, текстові, гіпертекстові), які технологічні інструменти найкраще підходять для роботи з цими ресурсами. Також важливим є використання мультимодальних і мультимедійних засобів.

Диспозиція. Для класичної риторики диспозиція постає як формальна система для організації послідовності кожної з частин промови. В такому сенсі важливими є частини промови, що запропоновані класичною риторикою, де вступ, основа частина та висновки створюють чітку послідовність. Для цифрової риторики цифрова практика диспозиції передбачає «маніпулювання цифровими носіями, а також відбір готових робіт і перетворення їх у нові роботи; реміксування». У цифровій риторичі межі між автором й аудиторією дещо розмиваються. Аудиторія може робити різні маніпуляції з цифровим текстом.

Елокуція. У класичній риторичі цей етап відзначається формулюванням стилю, застосуванням різних засобів мовлення. Для цифрової риторики, крім вищезгаданих моментів, додаються засоби, що дають змогу працювати з текстом у цифровій формі: «розуміння елементів дизайну (колір, рух, інтерактивність, вибір шрифту, відповідне використання мультимедіа тощо)».

Меморія. У класичному розумінні цей етап діяльності оратора пов'язаний із запам'ятовуванням тексту промови. Сьогодні цей етап для цифрової риторики можна визначити як «інформаційну грамотність»: «знання, як зберігати, отримувати й маніпулювати інформацією (особистою чи проєктною; блогами чи базами даних)». У цьому значенні меморія в сучасному розумінні відіграє значення як спосіб збереження та відновлення інформації, архівування.

Акція. Це канон класичної риторики, де оратор демонструє те, що він розробив на попередніх етапах, презентуючи свою промову. У цифровій риторичі мова йде про різноманітні способи розповсюдження інформації («цифрового тексту») з метою швидкої доставки й успішної комунікації.

Релаксація. Цікавим видається ще один етап, який не входить до канонів класичної риторики, це «релаксація – етап самоаналізу, який відповідає діям оратора, що спрямовані на підбиття підсумків ораторської комунікації». Для цифрової риторики такий етап аналізу результатів комунікації задля поліпшення майбутніх виступів, може бути представлений завдяки власним відео або аудіо записам, аналізу залишених аудиторією коментарів та реакцій на виступ.

Завдання 3. Симптоми глософобії схожі на симптоми стресу: спрага, тремор у голосі, емоційний ступор, підвищення артеріального тиску, часте серцеве скорочення, м'язова напруга, нудота, пітливість, відчуття жару або холоду тощо. Подолання цих бар'єрів передбачає застосування системи заходів.

Н. Шевченко та Т. Гроссберг називають способи розв'язання проблеми глософобії (Шевченко Н. С., Гроссберг Т. Ю. *Стрес. Роль стресу у виникненні психологічних бар'єрів. Young Scientist. September, 2018. № 9 (61). С. 9–12*). Це використання психотерапевтичної техніки, орієнтованої на усунення раціонального компонента страху. Психологічне навчання вможливило розуміння походження негативних відчуттів особи. Починати можна з нетривалих виступів у колі знайомих і близьких людей, поступово збільшуючи тривалість виступів і розширюючи аудиторію. Так можна навчитися контролювати власні емоції й керувати поведінкою. Це поступове навчання людиною самої себе не боятися об'єкта власного страху. Однак техніки психотерапії впливають на свідомість особи, а не на її несвідому сферу. Тому для повного звільнення від глософобії необхідно застосовувати гіпноз чи використовувати навіювання.

Висловіть свою думку щодо запропонованих методів уникнення глософобії. Поясніть, як ви ставитесь до потреби публічно виступати, чи маєте страх перед аудиторією та як його долаєте. Розкажіть про свій не дуже вдалий виступ і проаналізуйте причини невдачі.

Завдання 4. Для ефективного спілкування з аудиторією риторю треба постійно контролювати прояв невербальних сигналів. О. Козлова (*Спілкування лектора з аудиторією: невербальний аспект. Український психологічний журнал. 2016. № 2. С. 62–72*) перераховує найважливіші правила: переважну частину виступу стояти у класичній позі оратора; періодично рухатися аудиторією; мати невимущену, чітку й функціональну жестикуляцію; говорити чітко, не надто швидко й не надто повільно; змінювати темп мовлення залежно від змісту; слідкувати за відповідністю міміки змісту мовлення; виглядати доброзичливо, підтримувати постійний зоровий контакт з аудиторією та обирати рівень промови залежно від стану аудиторії та мети, яку він переслідує.

Однак багато ораторів не вміють послуговуватися жестами, роблять різні помилки при жестикуляції. То як навчитися правильно невербально спілкуватися з аудиторією? Так само, як ми вчимося в житті іншим діям: практика та самоконтроль.

Проаналізуйте невербальні знаки ораторів (*зображення із загальнодоступних інтернет-джерел*). Визначте механічні, ілюстративні та емоційні жести. Чи є серед них невдалі (різкі, дрібні, в одній площині, театральні тощо)? Які емоції передає міміка мовців?

Висловіть свою думку щодо того, чи характер невербальних знаків зумовлений національно-культурною приналежністю оратора й аудиторії та чи ми спостерігаємо цю залежність під час виступу політиків (на фото).

Завдання 5. Розвиток навичок публічного виступу й навичок аналізу виступу своїх одногрупників.

За поданими цитатами підготувати короткий виступ (*1 – на вибір*), який розкриває певний аспект ораторської майстерності.

Найбільша цінність оратора – не тільки сказати те, що потрібно, але й не сказати те, чого не треба (*Цицерон*)

Найкращий оратор той, хто своїм словом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження (*Цицерон*)

Оратор, достойний уваги, є той, хто користується словами для думки, і думкою для істини й доброчесності (*Ф. Фенелон*)

Говори з переконанням – слова і вплив на слухачів придуть самі (*І. Гете*)

Добре говорити – значить просто добре думати вголос (*Е. Ренан*)

Є два типи ораторів: одні хвилюються, інші брешуть (*Марк Твен*).

Найважливіші слова у своєму житті ми вимовляємо мовчки (*П. Коельо*)

Кращою похвалою для оратора буде, якщо кожен, хто чує його мову, скаже собі: Але я сам так думав, він тільки висловив те, що я відчував (*Віолле ле Дюк*)

Оратор повинен вичерпати тему, а не терпіння слухачів (*У. Черчилль*)

Схема аналізу виступу

1. Скільки частин можна виділити в тексті?
2. Як починається виступ? Чи дотримується мовець основних принципів стратегічного закону риторики?
3. Як розкривається тема в основній частині?
4. Яка функція метафор і порівнянь, що використовує мовець? Якого ефекту вдається йому досягти за їх допомогою? Чи сприяють вони розкриттю теми та її кращому розумінню слухачами?
5. Виділіть кульмінаційний момент виступу.
6. Які види повторів використовує мовець? Яка їх функція у виступі?
7. Яку тактику обрав мовець у завершальній частині виступу? Чому?
8. Які прийоми використовує мовець, щоб привернути увагу слухачів до проблеми виступу?
9. Яка позиція самого мовця?
10. Схарактеризуйте виступ щодо його відповідності усталеним нормам літературної мови.
11. Чи можна назвати виступ успішним? Чому? (за: *Гаркуша І. В. Тренінг як інтерактивний засіб формування риторичних умінь рекламістів у процесі фахової підготовки. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2015. № 1 (21). С. 103–107.*)

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Тема: Види красномовства. Педагогічна риторика

План

1. Види красномовства. Загальна характеристика.
2. Академічне красномовство.
3. Політичне, дипломатичне красномовство.
4. Суспільно-побутове красномовство.
5. Педагогічна риторика. Риторичні характеристики особистості вчителя-словесника.

СЛОВНИК БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ

ВИД КРАСНОМОВСТВА – красномовство, яке застосовують у певній сфері людської діяльності. Види: академічне, політичне, дипломатичне, юридичне, суспільно-побутове, рекламне, церковно-богословське та інші.

АКАДЕМІЧНЕ КРАСНОМОВСТВО – один з видів красномовства, застосовують у науковій та освітній сферах. Сформувалося в Давній Греції, біля його витоків стояли Платон (засновник Академії – школи, яку філософ створив у IV ст. до н. е.). В Україні початки сягають X–XI ст., коли з'явилися перші школи. Розквіт українського академічного красномовства припав на XVI–XVII ст. і пов'язаний із заснуванням братських шкіл, згодом Острозької та Києво-Могилянської Академії. Зараз застосовують у школах, ЗВО, наукових установах. Основні риси: аргументованість (доказовість), логічність, точність, наявність термінології. Жанри: лекція, наукова доповідь, наукове повідомлення, виступ на семінарі, колоквіумі, диспуті тощо.

ПОЛІТИЧНЕ КРАСНОМОВСТВО – один з видів красномовства, виступи ораторів на політичну чи соціально-економічну тему, які презентують ідеї, погляди та інтереси певної політичної сили. Один з найдавніших видів, започаткований у Давній Греції. Представниками були оратори Давньої Греції та Риму (Демосфен, Перікл, Цицерон та ін.). Є засобом боротьби за владу, регулювання суспільних відносин. Мовці повинні добре володіти словом, культивувати живе, образне, емоційно-експресивне мовлення. Жанри: політична промова (мітингова, парламентська), політичні дебати, доповідь, огляд, бесіда.

СУДОВЕ (ЮРИДИЧНЕ) КРАСНОМОВСТВО – ораторські виступи юристів, підсудного та інших осіб у процесі розгляду судової справи. Виникло в Давній Греції як апології – промови на захист самого себе, що їх писали софісти. Основні жанри: прокурорська промова, захисна (адвокатська) промова, промова обвинуваченого, промова судді. Характерним є попередньо зумовлений зміст промов, офіційність, полемічність. Велике значення має чітке формулювання мети промови, переконлива аргументація, неупередженість, об'єктивність, знання справи, уміння впливати на слухачів, знання чинного законодавства.

ДИПЛОМАТИЧНЕ КРАСНОМОВСТВО – один з видів красномовства, який застосовують у сфері міжнародних відносин. Розвивається лише в тих країнах, які є суб'єктами міжнародної політики. В Україні існувало не постійно, а лише в часи державної самостійності. Є особливим, елітарним видом красномовства, вимагає від оратора знання правил і норм дипломатичного спілкування (дипломатичного протоколу), володіння іноземними мовами, такту та обережності, вміння вести бесіду на різноманітні теми. До жанрів належать промови на міжнародних та міждержавних конференціях чи зустрічах, промови під час дипломатичних актів, під час міжнародних візитів, прийомів та ін.

СУСПІЛЬНО-ПОБУТОВЕ КРАСНОМОВСТВО – один з видів красномовства, який застосовують у повсякденному житті, у побуті. Переважно стосується якоїсь важливої події у громадському чи приватному житті, певної життєвої ситуації. Основні жанри: ювілейна, вітальна, прощальна, застільна, надгробна промова. Здебільшого це невеликі, лаконічні тексти, що не вимагають чіткої структури. Виступи часто не готують заздалегідь (імпровізація).

ВІЙСЬКОВЕ КРАСНОМОВСТВО – один з видів красномовства, який застосовують у військовій сфері, наближене до політичного та дипломатичного. У європейській риторичній сформувалося в найдавніші часи, розвивалося в усіх народів, особливо в часи захисту від іноземних ворогів. Властива лаконічність, близькість до розмовного мовлення, ясність, афористичність, дотепність. Жанри: промова-наказ, інструктивна промова, виступ на військово-політичну тему, бесіда перед боєм, бесіда після бою.

ДІЛОВЕ КРАСНОМОВСТВО – виступи на ділових нарадах, у процесі ділової бесіди й ділових переговорів. Особливістю є використання спеціальних термінів, ясність, стислість, відсутність експресії.

АГІТАЦІЙНЕ КРАСНОМОВСТВО – риторична діяльність, метою якої є змінити переконання, установки слухачів чи спонукати їх до дії.

ІНФОРМАЦІЙНЕ КРАСНОМОВСТВО – риторична діяльність, метою якої є надати слухачам інформацію, що стосується певних тем. У межах виду визначають інформаційні та розважальні промови.

РЕКЛАМНЕ КРАСНОМОВСТВО застосовують у сфері реклами. Продуктом є рекламний твір, метою якого є зацікавити покупця, викликати бажання придбати певний товар чи послугу. Тексти повинні бути максимально зручними для сприйняття, зрозумілими, привабливими, емоційними. Часто застосовують маніпулятивний вплив.

ЦЕРКОВНО-БОГОСЛОВСЬКЕ КРАСНОМОВСТВО – один з видів красномовства, сферою якого є релігійне та церковне життя. Християнське красномовство також називають гомілетикою. Серед жанрів: проповіді, релігійні бесіди й дискусії, коментування Біблії.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Ознайомтеся з таблицею (Кучерук О. Педагогічна риторика як об'єкт наукового дослідження. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія. Київ, 2016. С. 7–25) та висловіть свою думку щодо того, (1) чому педагогічна риторика є складною науковою теорією; (2) які складники вона містить; (3) чому авторка акцентує на комплексному підході?

Особливості поняття "педагогічна риторика"

Напрями вивчення	Функції педагогічної риторики (ПР)	
1. Науковість	Пізнавальна – ПР досліджує закономірності, стратегії і тактики переконливого мовлення вчителя в різних професійних ситуаціях, вивчає проблему мовленнєвої взаємодії в педагогічному дискурсі; інформаційно-наукова – ПР несе певну наукову інформацію; світоглядна – ПР збагачує науковий світогляд дослідника, його ціннісні орієнтири; освітня – ПР наповнює освітній процес сучасними предметними знаннями, пропонує майбутнім педагогам систему знань щодо ефективної професійно-педагогічної	
	комунікації; практична – ПР удосконалює педагогічну практику, систему педагогічних відносин.	
2. Майстерність педагогічного впливу словом, засобами красномовства, аргументації, переконливого спілкування	У структурі особистості педагога	У риторично-педагогічній діяльності
	Інтегрувальна – ПР інтегрує вербальні і невербальні прояви; гармонізувальна – ПР гармонізує внутрішній світ педагога, його думки, почуття, мовлення; мотиваційна – ПР мотивує педагога до пошуку ефективних стратегій і тактик мовлення, до текстотворення на основі принципів істини, добра, краси; регульовальна – ПР дисциплінує думку педагога, забезпечує високий рівень саморегулювання професійно орієнтованого риторичного мовлення;	Інформаційна – ПР несе певну інформацію (навчальну, популярно-наукову та ін.), створює умови для взаємообміну інформацією; перцептивна – ПР забезпечує сприйняття й розуміння емоційно-почуттєвих станів співрозмовника; інтерактивна – ПР уможливає взаємодію учасників педагогічного дискурсу, створює умови для переконливого спілкування; пізнавальна – ПР сприяє ефективному сприйманню й засвоєнню знань, впливає на формування пізнавального досвіду слухачів, співрозмовників; виховна – ПР уможливає виховання морально-духовних цінностей, мовно-естетичного смаку, патріотичних почуттів;

	самостверджувальна – ПР забезпечує відчуття педагогом власної значущості.	розвивальна – ПР розвиває культуру думки, мовлення, поведінки, виконавської майстерності; сугестивна – ПР здійснює навіювання на аудиторію слухачів, впливає на їхню психіку; експресивна – ПР виражає думки, емоції, почуття педагога й водночас викликає схожий настрій у співрозмовників, захоплює їх відповідними ідеями, почуттями; естетична – ПР викликає у слухачів, співрозмовників приємні асоціації, емоції, насолоду від мовної образності, естетики мовлення педагога.
3. Процес (професійна мовленнєва діяльність як риторична)	Інформаційна – ПР несе певну інформацію (навчальну, популярно-наукову та ін.); переконувальна – ПР схиляє співрозмовників до певної думки; пізнавально-комунікативна – ПР забезпечує пізнання	
		й педагогічне спілкування за допомогою образного монологу чи евристичного діалогу; розвивальна – ПР розвиває думку, лінгвокреативний потенціал суб'єктів педагогічного дискурсу, культуру мислення, мовлення, поведінки з урахуванням норм національного мовленнєвого етикету; виховна – ПР виховує морально-духовні цінності, мовно-естетичний смак, патріотичні почуття; мотиваційна – ПР збуджує інтерес, бажання вивчати освітній предмет, сприяє співпраці; регульовальна – ПР регулює стосунки між учасниками педагогічного дискурсу; мислеформувальна – ПР формує конструктивну думку, розкриває смисли понять; проектувальна – ПР формує вміння проектувати мовленнєві ситуації, програму публічного виступу й мовленнєвої діяльності; об'єднувальна – забезпечує об'єднання фахівців у педагогічне співтовариство.
4. Загальність		Пізнавальна – ПР вивчає й узагальнює класичну спадщину риторики, історичний досвід педагогічного красномовства загалом; світоглядна – ПР збагачує свідомість педагогів професійною лексикою, фразеологією; освітня – ПР пропонує загальні положення, пов'язані з риторичною діяльністю педагога незалежно від його фаху, формує професійну риторичну компетентність педагога; розвивальна – ПР розвиває педагогічне мислення, персональний стиль педагогічного спілкування, професійно-риторичну кваліфікацію.

5. Специфічність	Пізнавальна – ПР вивчає й узагальнює історичний досвід педагогічного красномовства, пов'язаний із особливостями фахової діяльності педагога; світоглядна – ПР збагачує свідомість педагогів фаховою термінологією, специфічними афоризмами, характерними для предмета фахової діяльності вчителя тощо; освітня – ПР забезпечує освітній процес специфічними положеннями, пов'язаними з риторичною діяльністю педагога певного фаху, формує риторичну компетентність фахівця-педагога; розвивальна – ПР розвиває професійне мислення й мовлення фахівця-педагога.

Завдання 2. Виголошення залікової промови, тривалість – 2 хвилини.

Слухачі аналізують промови один одного за поданою нижче схемою. Кожен здобувач отримує середній бал, виставлений групою (викладач має право на додатковий 1 бал).

Теми для промови

(здобувач може запропонувати свою тему)

1. Сила й краса красномовства.
2. Крилаті вислови про Слово: афористичний золотослів.
3. Риторика в системі професійної підготовки студентів.
4. Ораторське мистецтво в Давній Греції.
5. Ораторське мистецтво Давнього Риму.
6. Риторика Києво-Могилянської академії.
7. Видатний український майстер красного слова Григорій Сковорода.
8. Петро Могила та Іван Вишенський – українські майстри красномовства.
9. Риторична спадщина І. Франка.
10. Мистецтво переконувати.
11. Критерії оцінювання культури мовлення оратора.
12. Ораторське мистецтво в житті сучасної людини.
13. Психолого-педагогічні особливості риторичної комунікації.
14. Розвиток ораторського мистецтва в Україні.
15. Маніпуляції у спілкуванні.
16. Аудиторія: секрети публічної комунікації.
17. Етика й етикет виступу оратора-політика.
18. Про якості політика-оратора.
19. Причини появи соціолінгвістичних проблем у стилістиці.
20. Загальне поняття про лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори мови.
21. Особливості впливу позамовних факторів на формування сучасного ділового стилю.
22. Мовні та позамовні фактори у сучасному політичному дискурсі.

23. Вплив ЗМІ на функціонування мови в інформаційному просторі.
24. Мова українських друкованих ЗМІ як об'єкт стилістичних досліджень.
25. Комп'ютерний дискурс як підсистема мови та його лексико-стилістичні особливості.
26. Вплив електронних ЗМІ на функціонування мови в інформаційному суспільстві.
27. Рекламний текст як одиниця рекламної комунікації.
28. Зв'язки лінгвістичної прагматики зі стилістикою.
29. Науковий стиль української мови: проблеми оновлення.
30. Проблема виокремлення підстилів та жанрів у професійному стилі української мови.
31. Інформація як стилістичне поняття.
32. Кодування інформації у тексті.
33. Використання прихованої інформації в текстах різних стилів.

Критерії оцінювання промови

1. Актуальність обраної теми.
2. Дотримання законів риторики: концептуального, моделювання аудиторії, стратегічного, тактичного, мовленнєвого, ефективної комунікації, системно-аналітичного.
3. Дотримання принципів змістовності, послідовності, аргументованості, несуперечності, доказовості, доступності, наочності.
4. Дотримання композиції виступу.
5. Культура мислення: застосування логічних доказів, індукції, дедукції, елементи сюжетності, гнучкість мислення.
6. Психологічний стан.
7. Взаємодія з аудиторією: уміння утримувати увагу, використання прийомів актуалізації уваги, майстерність застосування прийомів емоційної розрядки.
8. Культура мовлення: володіння комунікативними якостями мовлення (логічність, точність, ясність, чистота, виразність, доречність, доступність, емоційність, естетичність); мовленнєві помилки; темп, гучність, висота й сила голосу, артикуляція, інтонаційна виразність.
9. Невербальна культура: доцільність, різноманітність, природність жестикуляції, міміки, рухів тіла, пози; візуальний контакт з аудиторією.
10. Зовнішня культура: відповідність зовнішнього вигляду ситуації спілкування; культура поведінки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

СТИЛІСТИКА

1. Об'єкт, предмет, основні завдання стилістики.
2. Відмінність часткової стилістики від загальної.
3. Причини розмежування стилістики мови та мовлення.
4. Предмет стилістики художньої мови, її відмінність від літературознавчої стилістики.
5. Предмет дослідження стилістики тексту.
6. Аспекти, що об'єднують практичну стилістику та культуру мови.
7. Галузі стилістики мовних ресурсів.
8. Основні поняття та категорії стилістики.
9. Особливість стилістичного аналізу мовних одиниць та стилістичного аналізу тексту.
10. Сутність методів стилістики.
11. Науки, з якими взаємодіє стилістика (лінгвістичні та нелінгвістичні).
12. Стилiстична система мови.
13. Експресивні стилі мови.
14. Предмет фонетичної стилістики.
15. Складові інтонації мовлення та їх стилістичні можливості.
16. Фонетичні засоби, якими досягається ефект милозвучності сучасної української літературної мови.
17. Причини появи особливих фонетичних засобів виразності в текстах художнього стилю.
18. Експресивні можливості звуків української мови.
19. Фонетичні фігури.
20. Роль звукоповторів і звуковідтворювальних елементів у текстах.
21. Засоби експресивної графіки.
22. Стилiстичні ресурси слова.
23. Стилiстична сутність явища полісемії.
24. Стилiстична сутність антонімії, синонімії, омонімії, паронімії.
25. Функціональна активність омонімії, паронімії, антонімії, синонімії в різних стилях мови.
26. Стилiстичні властивості іншомовних слів.
27. Троп, системний характер тропіки.
28. Тропи в різних стилях мови.
29. Метафоризація мовлення. Метафора. Види метафор.
30. Персоніфікація та її види.
31. Епітети та їх види (постійні (фольклорні), неологічні; семантичні групи епітетів).
32. Порівняння та його структурні складові.

33. Логічні та образні порівняння.
34. Метонімія та синекдоха.
35. Гіпербола, мейозис, літота як фігури кількості.
36. Алегорії. Образ-символ.
37. Стилістичні фігури, призначення стилістичних фігур в нехудожніх та художніх текстах.
38. Еліпси й замовчування.
39. Анафора, епіфора, анепіфора, епанафора з погляду стилістичної виразності.
40. Повтор. Стилістична доцільність тавтології та плеоназму.
41. Парцельовані конструкції, ампліфіковані та градаційні ряди.
42. Полісиндетон та асиндетон.
43. Різновиди власне риторичних фігур.

РИТОРИКА

1. Риторика як наука та мистецтво. Зв'язок риторики з іншими науками.
2. Основні категорії та розділи класичної риторики.
3. Антична риторика як одне з джерел стилістики.
4. Грецькі риторичні школи.
5. Римська риторика.
6. Розвиток вітчизняної риторики. «Слово про закон і благодать» Іларіона. «Слово в новий тиждень після Пасхи» Кирила Туровського.
7. Риторика й поетика в Києво-Могилянській академії. «Поетика» і «Риторика» Феофана Прокоповича, його вчення про стилі.
8. Стилістичні особливості послань Івана Вишенського.
9. Стилістичні особливості мови творів Григорія Сковороди.
10. Типи підготовки до промови, переваги й недоліки кожного з них.
11. Концептуальний закон. Процес і способи розробки концепції.
12. Закон моделювання аудиторії.
13. Стратегічний закон.
14. Тактичний закон. Психологічні аспекти впливу.
15. Архітектоніка промови. Варіанти схеми викладу матеріалу.
16. Елокуція. Способи мовленнєвого впливу на аудиторію.
17. Меморія: загальна характеристика.
18. Ораторський шок. Стреси і стресори оратора.
19. Невербальна комунікація з аудиторією.
20. Основні роди, види та жанри красномовства.
21. Академічне красномовство.
22. Політичне, дипломатичне, суспільно-побутове красномовство.
23. Риторичні характеристики особистості вчителя-словесника.
24. Педагогічна риторика.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Поняття *стиль* має тлумачення:

- а) суспільно-необхідний, історично сформований різновид літературної мови (її функціональна підсистема), що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і має свої особливості добору й використання мовних одиниць;
- б) сукупність прийомів використання мовних засобів, характерною для творчості окремого письменника, діяча культури, мовця;
- в) особливості мовлення щодо відповідності нормам літературної мови;
- г) поняття стиль охоплює всі названі вище тлумачення.

2. Статистично-стилістичний метод є методом:

- а) загальнонауковим;
- б) спеціальним.

3. Вивчає, описує і кваліфікує наявні в структурі національної мови стилістичні засоби (морфеми, слова, словоформи, словосполучення, конструкції), тобто ті мовні одиниці, які вможливають відбір потрібних для певного типу спілкування виражальних елементів.

- а) стилістика мови;
- б) стилістика мовлення.

4. Вивчає стилістично забарвлені засоби мови в тексті й поза контекстним використанням:

- а) стилістика ресурсів;
- б) функціональна стилістика.

5. Історично сформований і суспільно усвідомлений стандарт, вироблений літературною традицією, який регулює мовленнєву діяльність у її типових функціонально-комунікативних різновидах, це:

- а) стиль;
- б) стилістика;
- в) норма.

6. Мовленнєві засоби зі стилістичним значенням, прийоми їх організації у множинності текстів для одержання стилістичних ефектів відповідно до стильового значення й системності стилю, що встановлюють їх межі, це:

- а) стилістичні норми мови;
- б) стилістичні норми мовлення.

7. Різновид мови, який сформувався за ступенем експресії думок і почуттів, емоцій, настанов на досягнення цілей і мети незалежно від сфери діяльності, називається:

- а) функціональний стиль;
- б) експресивний стиль;
- в) стиль викладу.

8. Стиль, для якого характерними є ряди коротких, здебільшого простих, непоширених або мало поширених речень, називається:

- а) періодичним;
- б) лаконічним.

9. Розрізняють експресивність:

- а) інгерентну / адгерентну;
- б) узувальну / okazіональну.

10. Яке стилістичне значення співвідноситься з оцінно-раціональним сприйняттям світу, виражає закріплене традицією оцінне ставлення до денотата (предметів, осіб, явищ) за принципом «позитивне-негативне», «добре-погане»:

- а) емотивне;
- б) аксіологічне;
- в) функціональне;
- г) образно-експресивне.

11. Яке стилістичне значення породжується у слові тією функцією, яку воно виконує у процесі мовної комунікації і з якою закріплюється у свідомості мовця на основі постійних асоціацій його з певною сферою суспільної діяльності – науки, техніки, виробництва.

- а) емотивне;
- б) аксіологічне;
- в) функціональне;
- г) образно-експресивне.

12. Стилїстика мови – це:

- а) функціональна стилїстика, що вивчає використання стилїстичних засобів в суспільній чи індивідуальній мовній практиці;
- б) описова стилїстика, що орієнтується на вивчення мовних елементів усіх рівнів з погляду їх додаткових стилїстичних ознак.

13. Стилїстично марковані засоби української мови – це:

- а) елементи мови, що не мають певної закріпленості за функціональними типами мови;
- б) елементи мови, що мають емоційно-оцінне, експресивне чи функціонально-стильове забарвлення;
- в) сукупність фонетичних, лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів.

14. В основі розрізнення стилів мовлення лежить:

- а) ступінь поширення в мові;
- б) сфера використання;
- в) ступінь експресії думок, волі, почуттів, емоцій, настанов.

15. Стилїстичні норми регулюють:

- а) правильне наголошення та вимову слів;
- б) вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу;
- в) вибір морфем та їх поєднання у складі нового слова.

16. Сучасна лінгвістика передбачає такі функціональні стилі:

- а) офіційно-діловий, публіцистичний, епістолярний, художній, ораторський, науковий, розмовний;
- б) офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, рекламний;
- в) офіційно-діловий, художній, науково-публіцистичний, законодавчий, розмовний, конфесійний;
- г) офіційно-діловий, науковий, художній, публіцистичний, розмовний, епістолярний, конфесійний.

17. Розділ стилїстики, який вивчає експресивні можливості звукової системи мови у певних стилях – це:

- а) фонетика;
- б) орфографія;
- в) фоностилїстика;
- г) фонологія.

18. Звукопис найбільш продуктивно використовують у стилі мовлення:

- а) публіцистичному;
- б) епістолярному;
- в) конфесійному;
- г) художньому;
- г) розмовно-побутовому.

19. Лише усного мовлення стосуються мовні норми:

- а) лексичні та стилістичні;
- б) морфологічні та орфоепічні;
- в) орфографічні та пунктуаційні;
- г) орфоепічні та акцентуаційні;
- г) граматичні та графічні.

20. Засоби експресивної графіки найбільше використовують у різновиді мовлення:

- а) епістолярному;
- б) усно-розмовному;
- в) поетичному;
- г) прозовому;
- г) конфесійному.

21. Асонанс – це:

- а) мовно-художнє співзвуччя, повторення однакових голосних у суміжних чи недалеко розташованих словах;
- б) повторення приголосних у суміжних чи недалеко розташованих словах;
- в) регулярний звуковий повтор, побудований на співзвучності кінцевих слів або їх частин, здебільшого в кінці кожного паралельного рядка.

22. Евфонія як галузь фоностилїстики вивчає:

- а) емоційно-експресивні властивості явищ звукопису;
- б) здатність фонетичної організації мови до мелодійного звучання, а також дотримання мовцями правил фонетичних чергувань.

23. Вкажіть рядок, у якому фонетичні варіанти слів впливають на їх значення:

- а) вголос – уголос;
- б) вдача – удача;
- в) урожай – врожай;
- г) узимку – взимку;
- г) укусити – вкусити.

24. Вкажіть стилі вимови:

- а) офіційний і художній;
- б) конфесійний і розмовний;
- в) розмовний і науковий;
- г) книжний і розмовний;
- г) усний і розмовний.

25. Вкажіть рядок, у якому визначено різновид звукової епіфори:

- а) звукова анафора;
- б) алітерація;
- в) рима;
- г) дисонанс;
- г) асонанс.

26. Негармонійне поєднання звуків, порушення співзвучності у фразі як стилістично мотивоване, художньо наснажене явище звукопису, що посилює дієвість, впливовість мовлення:

- а) консонанс;
- б) асонанс;
- в) какофонія;
- г) дисонанс;
- г) евфонія.

27. Засіб експресивної графіки, що фіксує подвоєння, потроєння букв, чим передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, набуває різних емоційно-сміслових відтінків у залежності від того, що повторюється:

- а) графон;
- б) дефісація;
- в) ізовірш.

28. Наявність в одного слова двох чи кількох пов'язаних між собою значень, що виникли в процесі розвитку первинного значення:

- а) омонімія;
- б) полісемія;
- в) антонімія;
- г) паронімія;
- г) синонімія.

29. Епітет-оксиморон є прийомом реалізації:

- а) паронімії;
- б) омонімії;
- в) синонімії;
- г) антонімії.

30. Парономазія утворюється на основі зіткнення слів:

- а) близьких за значенням;
- б) подібних за звучанням, але семантично віддалених;
- в) протилежних за значенням.

31. Оксиморон – це:

а) мовний зворот, що вживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його істотних ознак;

б) сполучуваність протилежних, логічно несумісних за змістом понять, що зумовлює утворення нових уявлень;

в) слово або словесний зворот, що пом'якшує думку;

г) слово або словесний зворот, що набуває змісту, прямо протилежного буквальному значенню;

г) словесний зворот, в якому ознаки описуваного предмета подаються в надмірно перебільшеному вигляді.

32. Слова та вирази, що вводяться у текст засобами іншомовного алфавіту, інколи можуть відтворюватися літерами української мови, і не увійшли до складу мови, оскільки не повністю засвоєні літературною мовою, певною мірою суперечать її нормам:

- а) варваризми;
- б) інтернаціоналізми;
- в) евфемізми;
- г) екзотизми;
- г) пароніми.

33. Слова, що називають незвичні поняття та реалії з життя інших народів:

- а) архаїзми;
- б) неологізми;
- в) історизми;
- г) фольклоризми;
- г) екзотизми.

34. Визначити рядок, у якому вказано лише тропи:

- а) метафора, епітет, антитеза, концепт, епітет-оксиморон, афоризм, анафора, гіпербола, літота;
- б) персоніфікація, синекдоха, метафора, алегорія, приказка, риторичне запитання, тавтологія, символ;
- в) персоніфікація, епітет, порівняння, гіпербола, літота, метафора, метонімія, синекдоха, алегорія.

35. Визначити рядок, у якому наведено лише фігури кількості:

- а) метафора, персоніфікація, алегорія, метонімія, синекдоха;
- б) гіпербола, мейозис, літота;
- в) персоніфікація, синекдоха, символ, мейозис.

36. Літота – троп, в основі якого:

- а) образне применшення ознаки предмета;
- б) образне надмірне перебільшення якості предмета.

37. Метонімія – троп, основу якого складає:

- а) перенесення за подібністю форми, способу дії, колористичної ознаки;
- б) наділення неживих предметів ознаками живих істот;
- в) надмірне перебільшення;
- г) заміна одних назв іншими за суміжністю їх значень;
- г) образне означення.

38. Художній засіб, який полягає в переносному вживанні слів за образною схожістю (подібністю) чи контрастністю на основі кольористичної ознаки, форми, способу дії:

- а) алегорія;
- б) метонімія;
- в) антитеза;
- г) метафора;
- г) символ.

39. Різновидом метонімії є:

- а) мейозис;
- б) метафора;

- в) синекдоха;
- г) алегорія;
- г) персоніфікація.

40. Наділення якостями людини неживих предметів, явищ природи, тваринного, рослинного світу:

- а) алегорія;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) символ;
- г) уособлення.

41. Троп, основу якого складає заміна одних назв іншими не за подібністю, а на ґрунті суміжності їх значень:

- а) мейозис;
- б) метафора;
- в) персоніфікація;
- г) метонімія;
- г) алегорія.

42. Троп, що полягає у втіленні абстрактного поняття, явища в конкретному художньому образі:

- а) символ;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) алегорія;
- г) літота.

43. Словесна фігура, протилежна гіперболі:

- а) літота;
- б) антитеза;
- в) синекдоха;
- г) алегорія.

44. Визначити рядок, у якому вказано лише стилістичні фігури:

а) мейозис, крилаті вислови, порівняння, риторичні фігури, лейтмотив, рефрен;

- б) ампліфікація, антитеза, афоризм, метафора, градація, повтор;
- в) еліпс, замовчування, повтор, тавтологія, плеоназм, риторичні фігури;
- г) лейтмотив, рефрен, антонімічна іронія, еліпс, метафора, евфемізм.

45. Стилістична фігура, протилежна епіфорі:

- а) епанафора;
- б) анафора;
- в) анепіфора.

46. Стилістична фігура, протилежна асиндетону:

- а) парцеляція;
- б) полісиндетон;
- в) еліпс.

47. Стилістична фігура, яка полягає в спеціальному, навмисному чи непередбаченому поєднанні спільнокоренових слів для посилення ритмічності, змістових та експресивних нюансів висловлювання:

- а) тавтологія;
- б) повтор;
- в) плеоназм.

48. Стилістична фігура, сутність якої полягає в членуванні речення на окремі інтонаційно-сміслові частини з метою їх семантико-стилістичного виділення, експресивності змісту кожного відособленого компонента:

- а) парцеляція;
- б) ампліфікація;
- в) еліпс.

49. Стилістична фігура, що полягає у зумисному нагромадженні синонімів, однотипних слів і виразів для підсилення характеристики, широти зображення певного явища:

- а) градація;
- б) ампліфікація;
- в) парцеляція.

50. Стилістична фігура, яка ґрунтується на навмисно перерваному, несподівано обірваному реченні, що передає напружене, надмірно схвильоване, поривчасте мовлення:

- а) градація;
- б) замовчування;
- в) парцеляція.

51. Стилістична фігура, що полягає в зумисному повторенні сполучників та інших службових слів для нагромадження певних предметів, явищ, понять, логічного й емоційного виділення кожного зі складників висловлювання, підсилення рис описуваного:

- а) ампліфікація;
- б) асиндетон;
- в) полісиндетон.

52. Стилістична фігура, яка полягає у повторенні на початку нової синтаксичної конструкції слова (слів, фрази), яким завершується попередня конструкція, для підсилення значення повторюваного елемента:

- а) анафора;
- б) епанафора;
- в) епіфора.

53. Фігура поетичного синтаксису, основана на кількарізному ритмічному повторенні фрази чи уривку тексту з метою увиразнення важливої думки:

- а) повтор;
- б) анепіфора;
- в) рефрен.

54. Публіцистичний стиль виконує:

- а) пізнавально-контактну функцію;
- б) естетичну функцію;
- в) функцію цілеспрямованого впливу;
- г) інформаційно-вольову і дидактичну функцію;
- ґ) контактну функцію;

- д) функцію релігійного впливу;
- е) пізнавально-репрезентативну функцію.

55. Епістолярний стиль виконує:

- а) контактну функцію;
- б) функцію релігійного впливу;
- в) естетичну функцію;
- г) функцію цілеспрямованого впливу;
- г) пізнавально-репрезентативну функцію;
- д) інформаційно-вольову і дидактичну функцію;
- е) пізнавально-контактну функцію.

56. Базовими чинниками, що становлять сферу суспільно-виробничої діяльності, у якій постає та формується розмовний стиль, є:

- а) наука та наукова діяльність;
- б) віросповідання, конфесійні відносини;
- в) повсякденне буття, побутові й виробничі відносини;
- г) право, законотворчість, управління;
- г) словесне мистецтво і творчість;
- д) політика, ідеологія, агітація та інформація;
- е) всі сфери кореспондентського спілкування.

57. Які ознаки не властиві *офіційно-діловому* стилю мови?

- а) регулювально-імперативний характер;
- б) документальність;
- в) образність мовного вираження;
- г) стабільність;
- г) динамічність;
- д) висока стандартизація значної частини висловів;
- е) сувора регламентація тексту.

58. Які ознаки не властиві *розмовному* стилю мови?

- а) використання різних видів інтонації та модуляцій голосу;
- б) декларативність;
- в) емпатичне розтягування звука;
- г) поєднання стандарту й експресії;
- г) розрив слова на склади та обриви слів;
- д) різкі зниження чи підвищення тону;
- е) лексика зниженої конотації (просторічна, фамільярна, вульгарна, інвективна).

59. Фігура думки, яка виражається кількома членованими частинами, що складають дві симетричні (але не обов'язково однакові) частини, називається:

- а) монафоном;
- б) стиком;
- в) періодом;
- г) кільцем.

60. Троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, називається:

- а) порівняння;
- б) епітет;

- в) метафора;
- г) гіпербола;
- г) синекдоха.

61. Троп, побудований на наділенні предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини, називається:

- а) порівняння;
- б) епітет;
- в) іронія;
- г) метонімія;
- г) персоніфікація.

62. Стилiстичний зворот, у якому ціле подається через назву його частини, загальне – через часткове враження, називається:

- а) порівняння;
- б) епітет;
- в) метафора;
- г) метонімія.

63. Який троп виділено в наведеному прикладі?

Які тут не прокочувались орди!

Яка пройшла по землях цих біда!

Мечем і кров'ю писані кросворди

Ніхто уже повік не розгада (Л. Костенко).

- а) метафору;
- б) метонімію;
- в) синекдоху;
- г) порівняння;
- г) персоніфікацію;
- д) епітет.

64. Який троп виділено в наведеному прикладі?

Ми карасів наловим до обіду

І серцем захмелієм як на те,

І так поїдемо, і зникнемо без сліду

Що й коров'як на нас не зацвіте (М. Вінграновський).

- а) метафору;
- б) метонімію;
- в) синекдоху;
- г) порівняння;
- г) персоніфікацію;
- д) епітет.

65. Який троп виділено в наведеному прикладі?

Місто взяло в ромби і квадрати

всі думки, всі пориви мої... (В. Сосюра)

- а) метафору;
- б) метонімію;
- в) синекдоху;
- г) порівняння;
- г) епітет.

66. Який троп виділено в наведеному прикладі?

Блукай та їж недолі хліб і вмри,

Як гордий флоренцієць, у вигнанні (Ю. Клен).

- а) метафору;
- б) метонімію;
- в) синекдоху;
- г) персоніфікацію;
- г) епітет.

67. Суголосся голосних, тобто повтор однієї або кількох голосних у суміжних чи розташованих недалеко одне від одного слова, це:

- а) алітерація;
- б) асонанс.

68. Повтор однакових звуків, слів, словосполучень наприкінці суміжних віршорядків, строф, речень, абзаців, розділів твору називається:

- а) анафора;
- б) епіфора;
- в) монафон;
- г) анепіфора;
- г) епанафора.

69. Наведена поезія є прикладом:

Нічка тиха і темна була.

Я стояла, мій друже, з тобою;

Я дивилась на тебе з журбою,

Нічка тиха і темна була (Леся Українка).

- а) епіфори;
- б) монофону;
- в) стику;
- г) кільця.

70. Влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, що має повчальний зміст, синтаксично закінчений, це:

- а) прислів'я;
- б) приказка;
- в) крилатий вислів;
- г) афоризм;
- г) сентенція.

71. Афоризм, що має повчальний зміст, це

- а) прислів'я;
- б) приказка;
- в) крилатий вислів;
- г) афоризм;
- г) сентенція;
- д) максима.

72. Узагальнена, закінчена і глибока думка певного автора, висловлена у відточеній, відшліфованій формі, це

- а) приказка;
- б) крилатий вислів;

- в) афоризм;
- г) максима;
- г) літературна цитата.

73. На основі яких мовних одиниць твориться словогра?

Зможеш в жорна лізти –

Йди у журналісти (В. Простопчук).

- а) омонімів;
- б) паронімів;
- в) синонімів.

74. Описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називається не прямо, а описово, через характерні риси, це:

- а) перифраза;
- б) евфемізм;
- в) дисфемізм.

75. Яку стилістичну фігуру ілюструє наведений приклад?

Прийшов, побачив, переміг.

- а) градацію;
- б) ампліфікацію;
- в) перифразу.

76. Яку стилістичну фігуру ілюструє наведений приклад?

Що тепер всім воля, –

врізали вам поля,

в головах тополя,

а голів нема (П. Тичина).

- а) підсилювальний повтор;
- б) ампліфікація;
- в) перифраз.

77. Риторична фігура, яка є сполученням двох несполучуваних понять, що мали б виключати одне, це

- а) антитеза;
- б) антонімічна іронія;
- в) оксюморон.

78. Втілення абстрактного поняття в конкретному образі це:

- а) оксюморон;
- б) антитеза;
- в) алегорія.

79. Які стилістичні засоби будуються на основі *антонімії*?

- а) перифраза;
- б) оксиморон;
- в) антитеза;
- г) паронімія;
- г) тавтологія.

80. Які ознаки характерні для термінологічної лексики?

- а) багатозначність;
- б) функціонування в певній науковій системі;
- в) беземоційність;

- г) яскрава образність;
- г) експресивність;
- д) прагнення до однозначності й визначеності;
- е) метафоричність.

81. До наведеного тлумачення доберіть відповідний фразеологізм чи фразеологізми: «бути несамотійним».

- а) танцювати під чийсь дудку;
- б) співати з чийогось голосу;
- в) байдики бити;
- г) дивитися чиймись очима.

82. До наведеного тлумачення доберіть відповідний фразеологізм чи фразеологізми: «ледарювати».

- а) ганяти вітер по вулицях;
- б) теревені правити;
- в) давати горобцям дулі.

83. Конотація – це:

- а) лексико-семантичне значення;
- б) граматичне;
- в) емоційно-оцінне, експресивне.

84. Основним критерієм виділення експресивних стилів є:

- а) сфера використання;
- б) ступінь експресії думок, волі, почуттів, емоцій, настанов;
- в) ступінь поширення в мові.

85. У якому стилі найчастіше вживаються засоби звукової виразності?

- а) конфесійному;
- б) художньої белетристики;
- в) усно-розмовному;
- г) публіцистики;
- г) епістолярному.

86. Позначте виражальні засоби фоностилістики

- а) звукова анафора, перифраз, ритміка, оксиморон, синекдоха;
- б) звукова епіфора, асонанс, дисонанс, алітерація, метонімія;
- в) рима, алітерація, звуконаслідувальні слова, звукова анафора та епіфора, асонанс, дисонанс;
- г) асонанс, звукова анафора, літота, алегорія.

87. Немилозвучне сполучення звуків, що виникає внаслідок набридливого повторення одних і тих самих звуків, їх скупчення у реченні, це:

- а) асонанс;
- б) ритм;
- в) какофонія;
- г) дисонанс;
- г) евфонія.

88. Звуковий збіг різних за значенням слів або їх форм це:

- а) антонімія;
- б) паронімія;
- в) омонімія;

г) полісемія;

г) синонімія.

89. Евфемізми та перифрази є прийомами реалізації:

а) антонімії;

б) омонімії;

в) синонімії;

г) паронімії.

90. Евфемізм – це:

а) мовний зворот, що вживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його ознак;

б) сполучуваність протилежних за значенням слів;

в) слово або словесний зворот, що пом'якшує думку;

г) слово або словесний зворот, що набуває змісту, прямо протилежного значенню;

г) словесний зворот, в якому ознаки описуваного предмета подаються в надмірно перебільшеному вигляді.

91. Позначте епітети-оксюмори

а) байдужі квіти, яскравий сміх;

б) яскраві сутінки, жахлива краса;

в) веселі студенти, неймовірна радість.

92. Жартівливо перекручені, переінакшені слова та вислови рідної мови на іноземний лад з метою створення комічного гротескного ефекту це:

а) варваризми;

б) екзотизми;

в) архаїзми;

г) історизми;

г) макаронізми.

93. Позначте рядок, у якому правильно вказано тропи

а) метонімія, мейозис, порівняння, символ, антонімічна іронія, перифраз, прислів'я, епіфора, синекдоха, евфемізми;

б) персоніфікація, синекдоха, крилаті вислови, метафора, риторичні фігури, повтор, символ, мейозиз, порівняння;

в) метафора, персоніфікація, епітет, порівняння, гіпербола, літота, метонімія, синекдоха, мейозис, алегорія.

94. Різновид метонімії, коли відбувається перенесення значення на основі кількісних ознак, це:

а) синекдоха;

б) метафора;

в) евфемізм;

г) оксиморон;

г) персоніфікація.

95. Персоніфікація – це:

а) описовий зворот мови, за допомогою якого в емоційно-експресивній формі виявляється ставлення до зображуваного;

б) стилістичний прийом наділення неживих предметів, явищ природи якостями людини.

96. Синекдоха є різновидом:

- а) літоти;
- б) метафори;
- в) метонімії;
- г) алегорії;
- г) персоніфікації.

97. Словесна фігура, протилежна літоті:

- а) гіпербола;
- б) антитеза;
- в) синекдоха;
- г) мейозис;
- г) алегорія.

98. Троп, заснований на кількісному зіставленні (однина-множина, частина – ціле) предметів:

- а) гіпербола;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) літота;
- г) мейозис.

99. Позначте рядок, у якому названі лише стилістичні фігури:

- а) ампліфікація, градація, парцеляція, епітет-оксиморон, перифраз, паронімазія;
- б) каламбур, синекдоха, полісиндетон, риторичні фігури, лейтмотив, замовчування;
- в) ампліфікація, градація, парцеляція, риторичні фігури, епанафора, епіфора;
- г) рефрен, лейтмотив, перифраз, антонімічна іронія, символ, літературна цитата.

100. Позначте рядок, у якому названі стилістичні фігури, утворені на основі повторення однакових, спільнокореневих чи близькозначних слів:

- а) тавтологія, плеоназм, полісиндетон;
- б) повтор, тавтологія, плеоназм;
- в) ампліфікація, градація, повтор.

101. Стилістична фігура, протилежна анафорі, це:

- а) епанафора;
- б) епіфора;
- в) анепіфора.

102. Стилістична фігура, протилежна полісиндетону, це:

- а) парцеляція;
- б) асиндетон;
- в) еліпс.

103. Стилістична фігура на основі поступового наростання або спадання:

- а) ампліфікація;
- б) градація;
- в) полісиндетон.

- 104.** Запитання, яке не потребує відповіді і служить для підкреслення власного ставлення до висловлюваного, це:
- а) риторичне ствердження;
  - б) запитання і відповідь;
  - в) риторичне запитання.
- 105.** Стилїстична фігура, висловлена тотожним (або схожим) лексичним комплексом, що повторюється в тексті та передає наскрізну думку, це:
- а) повтор;
  - б) анепїфора;
  - в) лейтмотив.
- 106.** Хто перший у Давній Греції проголосив риторику як науку та мистецтво?
- а) Платон;
  - б) Аристотель;
  - в) Сократ.
- 107.** Духовно-виховне й філософське вчення в Давній Греції, що базувалося на суб'єктивїзмі та запереченні об'єктивної істини, це:
- а) еристика;
  - б) діалектика;
  - в) софістика.
- 108.** Кому з античних ораторів належить розробка діалектичного методу «запитання – відповідь», необхідного для встановлення об'єктивної істини?
- а) Платону;
  - б) Сократу;
  - в) Ісократу.
- 109.** Хто з ораторів Стародавнього Риму виступав за практичну освіту на форумі, де оратор-початківець прислуховувався до промов сучасників, вчився сам і не припиняв учитися все життя?
- а) Цицерон;
  - б) Аристотель;
  - в) Квінтіліан.
- 110.** Автором трактату «Ораторські настанови» у 12 книгах є
- а) Ісократ;
  - б) Платон;
  - в) Квінтіліан.
- 111.** 1. У риториці Київської Русі виокремлюють два основних види:
- а) філософський та історичний;
  - б) повчальний та урочистий;
  - в) панегіричний і монологічний;
  - г) академічний і політичний.
- 112.** Першим видатним християнським проповідником Київської Русі був:
- а) Іоанн Златоуст;
  - б) Іларіон;
  - в) Кирило Туровський;
  - г) Іван Вишенський.
- 113.** «Слово про Закон і Благодать» написав:

- а) Іларіон;
- б) Кирило Туровський;
- в) Григорій Сковорода;
- г) Лазар Баранович.

114. «Слово в новий тиждень після Пасхи» написав:

- а) Інокентій Гізель;
- б) Стефан Яворський;
- в) Кирило Туровський;
- г) Іван Вишенський.

115. Автором полемічних послань був:

- а) Григорій Сковорода;
- б) Володимир Мономах;
- в) Анатолій Радивилівський;
- г) Іван Вишенський.

116. Викладачами риторики в Києво-Могилянській академії були:

- а) Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Лазар Баранович;
- б) Григорій Сковорода, Іван Вишенський, Дмитро Ростовський;
- в) Володимир Мономах, Іларіон, Кирило Туровський.

117. Підручник з риторики «Риторична рука» написав:

- а) Стефан Яворський;
- б) Феофан Прокопович;
- в) Антоній Радивилівський

118. На першому етапі вивчення аудиторії оратор займається:

- а) класифікацією соціально-демографічних ознак;
- б) узагальненням соціально-демографічних ознак;
- в) фіксацією та аналізом соціально-демографічних ознак.

119. Другий етап дослідження аудиторії спрямований на вивчення:

- а) соціально-демографічних ознак;
- б) індивідуально-особистісних ознак;
- в) соціально-психологічних ознак.

120. До соціально-психологічних ознак аудиторії зараховують:

- а) національність, прагнення до відокремлення, відсутність власної культури;
- б) стать, вік, національність, релігійність;
- в) мотиви поведінки, потреби, ставлення до змісту промови й оратора, рівень розуміння.

121. Морально-дисциплінарний мотив аудиторії – це:

- а) фактор, зумовлений цікавістю, але не підкріплений волею;
- б) примусовий фактор, не підкріплений бажанням;
- в) фактор, зумовлений бажанням і волею.

122. Емоційно-естетичний мотив аудиторії – це:

- а) фактор, зумовлений бажанням і волею слухача;
- б) фактор, що ґрунтується на цікавості, але не підкріплений волею;
- в) примусовий фактор.

123. Інтелектуально-пізнавальний мотив аудиторії – це:

- а) фактор, зумовлений бажанням і підкріплений волею;

- б) фактор, що ґрунтується на цікавості, але не підкріплений волею;
- в) примусовий фактор, не підкріплений волею.

124. Індивідуально-особистісні ознаки – це:

- а) вивчення поведінки кількох суб'єктів;
- б) вивчення внутрішнього світу кожного із слухачів;
- в) вивчення складу сім'ї та професійних інтересів усіх слухачів.

125. Вступ промови – це:

а) частина промови, у якій коротко викладаються певні зауваження щодо змісту й мети промови;

б) частина промови, у якій оратор веде слухачів до розуміння основної ідеї промови;

в) частина промови, у якій оратор подає фактичний матеріал.

126. Головна мета вступу:

- а) висловити радість;
- б) відрекомендуватись;
- в) привернути увагу слухачів до себе і предмета промови.

127. У вступі:

- а) встановлюється довіра між оратором і аудиторією;
- б) застосовуються різноманітні докази правильності положень;
- в) детально розповідається про події, зустрічі.

128. Цільова установка промовця – це:

а) чіткий показ слухачам, що оратор збирається говорити;

б) визначення, з якою метою оратор виголошує промову, яку реакцію він хоче викликати у слухачів;

в) визначення ораторських чеснот, на які необхідно буде промовцеві звернути увагу (виявляти).

129. З позиції пафосу вступ має бути:

- а) дуже енергійним;
- б) помірно емоційним;
- в) неемоційним.

130. У вступі оратор повинен:

- а) закликати до дії;
- б) зіставити події, явища, факти;
- в) цікаву інформацію пов'язати з основним положенням теми.

131. За встановлення чіткого членування промови й забезпечення внутрішнього зв'язку між її частинами відповідає розділ риторики, що має назву:

- а) інвенція;
- б) диспозиція;
- в) елокуція.

132. Частина промови, у якій оратор послідовно розвиває свою думку, веде слухачів до розуміння основної ідеї промови, застосовує різноманітні докази правильності положень, які він висуває, ілюструє їх прикладами, цифрами, наочністю, називається:

- а) вступ;
- б) головна частина;
- в) заключна частина.

- 133.** Тлумачення викладених фактів, розкриття їх змісту або вираження ставлення до них промовця – це:
- а) пояснення;
  - б) розповідь;
  - в) міркування.
- 134.** Послідовне розгортання теми від загального до часткового – це:
- а) індуктивний метод викладу матеріалу;
  - б) дедуктивний метод подання матеріалу;
  - в) концентричний метод подання матеріалу.
- 135.** Розгортання теми на зіставленні подій, явищ, фактів – це:
- а) дедуктивний метод викладу матеріалу;
  - б) стадійний метод викладу матеріалу;
  - в) аналогічний метод викладу матеріалу.
- 136.** Дослідження закономірностей, стратегій і тактик переконливого мовлення вчителя в різних професійних ситуаціях, вивчення проблеми мовлення в педагогічному дискурсі – це функція педагогічної риторики
- а) пізнавальна;
  - б) інформаційно-наукова;
  - в) світоглядна;
  - г) освітня;
  - г) практична.
- 137.** Забезпечення процесу пізнання, вироблення й теоретичної систематизації наукової інформації – це функція педагогічної риторики
- а) інформаційно-наукова;
  - б) пізнавальна;
  - в) світоглядна;
  - г) освітня;
  - г) практична.
- 138.** Забезпечення формування наукової системи поглядів педагога, його ціннісних орієнтирів – це функція педагогічної риторики
- а) світоглядна;
  - б) пізнавальна;
  - в) інформаційно-наукова;
  - г) освітня;
  - г) практична.
- 139.** Наповнення освітнього процесу сучасними предметними знаннями, забезпечення системи знань щодо ефективної професійно-педагогічної комунікації – це функція педагогічної риторики
- а) освітня;
  - б) пізнавальна;
  - в) світоглядна;
  - г) інформаційно-наукова;
  - г) практична.
- 140.** Підвищення ефективності діяльності педагога, удосконалення системи педагогічних відносин – це функція педагогічної риторики
- а) практична;

- б) пізнавальна;
- в) світоглядна;
- г) освітня.

141. Ключове поняття позитивної риторики, що припускає застосування як раціональних, так і емоційних ораторських прийомів і засобів, це

- а) переконання;
- б) навіювання;
- в) зацікавлення;
- г) активізація.

142. Найбільш відомий ритор в історії римського красномовства (36 ~ 96 рр. н.е.), який уважав, що дитину мають оточувати освічені люди, які досконало володіють мовою; автор праці про теорію тропів і фігур мови

- а) Квінтіліан;
- б) Аристотель;
- в) Платон;
- г) Сократ;
- г) Плутарх

143. Англосаксонський учений, автор праці «Риторика» («Діалог мудрішого короля Карла й Альбіна, вчителя, про риторичку й чесноти»), призначеної як підручник для шкільного навчання в системі семи вільних мистецтв

- а) Алкуїн Йоркський;
- б) П'єр Абеляр;
- в) Вінсент із Бове;
- г) Вітторіно да Фельтре;
- г) Гегесін Пергамський.

144. Французький викладач, автор трактату «Риторика, або мистецтво мовлення» (1675), де визначено: риторика не просто мистецтво красномовства, а мистецтво переконання людей за допомогою істини, відкритої розумом і вираженої засобами красномовства

- а) Бернар Ламі;
- б) П'єр Абеляр;
- в) Вінсент із Бове;
- г) Вітторіно да Фельтре;
- г) Гегесін Пергамський.

145. Протагор, Горгій, Ісократ, Сократ, Платон – педагоги-ритори періоду

- а) Класичного періоду Давньої Греції;
- б) Періоду імперії Давнього Риму;
- в) Середньовіччя;
- г) Відродження;
- г) Нового часу.

146. Ян Коменський, Бернар Ламі, Франсуа Фенелон, Матей Сарбевський – педагоги-ритори періоду

- а) Нового часу;
- б) Класичного періоду Давньої Греції;
- в) Періоду імперії Давнього Риму;

г) Середньовіччя;

г) Відродження.

147. Ролан Барт, Умберто Еко, Ганс-Георг Гадамер, Хаїм Перельман –
педагоги-ритори періоду

а) Новітнього періоду;

б) Періоду імперії Давнього Риму;

в) Середньовіччя;

г) Відродження;

г) Нового часу.

148. Ян Гус, Вітторіно да Фельтре, Філіп Меланхтон – педагоги-ритори
періоду

а) Відродження;

б) Новітнього періоду;

в) Періоду імперії Давнього Риму;

г) Середньовіччя;

г) Нового часу.

149. Автор праці «Якої нам треба школи» (1907)

а) Б. Грінченко;

б) О. Потебня;

в) М. Драгоманов;

г) М. Максимович.

150. Майстер педагогічного мовлення, який у 1933 р. в часописі «Рідна
мова» вів спеціальний розділ педагогічного призначення «Граматика малої Лесі»

а) І. Огієнко;

б) Б. Грінченко;

в) О. Потебня;

г) М. Драгоманов;

г) М. Максимович.

151. Один із найвідоміших професорів риторики Києво-Могилянської
академії, автор праці «Про риторичне мистецтво»

а) Ф. Прокопович;

б) Б. Грінченко;

в) О. Потебня;

г) М. Драгоманов.

152. Філософ, який навчався в Києво-Могилянській академії, творчість
якого реалізувалась у філософських і педагогічних трактатах, притчах, байках,
проповідях і епістолярії

а) Г. Сковорода;

б) М. Максимович;

в) В. Антонович;

г) С. Андрієвський.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арешенков Ю. О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. Кривий Ріг, 2007. 177 с.
2. Бабаєва Л. Міфологічний колорит драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та його відтворення у французькому перекладі. *Проблеми сучасного літературознавства*. Київ, 2011. С. 155–158.
3. Барань Є., Кравець Л. Стилїстика української мови : навч.-метод. посіб. Київ, 2022. 150 с.
4. Бауліна Т. Цифрова риторика: специфіка та перспективи. *Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*. 2023. № 44. С. 43–59.
5. Білоконенко Л. А. Президентська комунікація та війна 2022 року. *Вчені записки Таврійського національного ун-ту імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33 (72). № 3. 2022. С. 1–6.
6. Богатько В., Кухар Н. До проблеми вивчення мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вип. 28. 2019. С. 24–31.
7. Гайович Г. В., Приходько О. Ю. Публічний виступ як різновид комунікації (на матеріалі курсу «Українська мова за професійним спрямуванням»). *Рідна мова*. 2014. № 21. С. 76–82.
8. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : підручник. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
9. Гаркуша І. В. Тренінг як інтерактивний засіб формування риторичних умінь рекламістів у процесі фахової підготовки. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 1 (21). С. 103–107.
10. Голубовська І.В. Практична стилїстика української мови : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2010. 124 с.
11. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Рїжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.
12. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. Київ : Знання, 2004. 367 с.
13. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., доп. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
14. Додуріч С. М., Тіторенко Л. В. Культура мовлення як основний критерій професійної майстерності фахівця. *Вісник Житомирського агротехнічного коледжу*. 2020. Вип. № 2 (1). С. 65–69.
15. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с.

16. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 222 с.
17. Загнітко А. П. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця, 2020. 920 с.
18. Іваненко Д. О. Мультимодальна стилістика: становлення та перспективи розвитку. *Вчені записки Таврійського національного ун-ту імені В. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 4. Ч. 2. С. 84–89.
19. Калита О. Експресивність наукового стилю (синтаксичний рівень). *Дивослово*. 2018. № 3. С. 50–53.
20. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероблене. Львів : ПАЮ, 2007. 400 с.
21. Качак Т. Академічна риторика : хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ, 2022. 62 с.
22. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2014. 289 с.
23. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вид-во Київського університету, 1967. 400 с.
24. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1975. 336 с.
25. Козлова О. С. Спілкування лектора з аудиторією: невербальний аспект. *Український психологічний журнал*. 2016. № 2. С. 62–72.
26. Конівіцька Т. Я. Підготовка до публічного виступу : практич. посіб. Львів, 2019. 133 с.
27. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. Тернопіль, 2017. 216 с.
28. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Риторика» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання / укл. І. Пірог. Кременчук, 2011. 94 с.
29. Кучеренко І. Психолінгвістичні основи вивчення стилістики. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2008. № 132. С. 73–76.
30. Литвин Л. П. Правильність як основна комунікативна властивість мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання*. 2019. С. 106–111.
31. Лінгвістичний аналіз художнього тексту (теоретичні основи, практикум) : навч.-метод. посіб. для студентів-філологів закладів вищої освіти денної та заочної форм навчання / укл. І. Коломієць. Умань : Візаві, 2018. 175 с.
32. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
33. Мацько Л. І., Калита О. М., Поворознюк С. І. Комунікативна лінгвістика : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені МП. Драгоманова, 2015. 256 с.

34. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
35. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
36. Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. / автор-укл. В. А. Ницета. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 194 с.
37. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 440 с.
38. Нікітіна А. В. Самостійна робота студентів з риторики : навч.-метод. посіб. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 313 с.
39. Нікітіна А., Барилова Г., Кравченко М. Риторика : навч. посіб. Старобільськ, 2021. 99 с.
40. Паніна Л. Стилїхова палїтра сучасних літературних мов. *Наукові записки Національного ун-ту "Острозька академія". Серія : Фїлологічна.* 2015. Вип. 57. С. 111–113.
41. Пасинок В. Основи культури мовлення. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 184 с.
42. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / О. О. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін. Київ : КНТ, 2016. 258 с.
43. Полюга Л. М. Словник українських синонімів і антонімів. Київ : Довїра, 2007. 576 с.
44. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Київ : Либїдь, 1992. 248 с.
45. Попович А. С. Лїнгводидактика вищої школи: уваги до вивчення стилїстики української мови : навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2022. 160 с.
46. Попович А. С., Марчук Л. М. Стилїстика української мови : навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2017. 172 с.
47. Риторика : навч. посіб. / упор. Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 247с.
48. Риторика. Курс лекцій для студентів спеціальності 6.030101 «Соціологія» / укл. Б. Д. Голованов. Харків : НТУ «ХП», 2017. 90 с.
49. Сагач Г. Риторика : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Видавничий дїм «Ін Юре», 2000. 568 с.
50. Святовець В. Ф. Словник тропів і стилїстичних фігур. Київ : Академія, 2011. 176 с.
51. Серєда Н. В., Квасник О. В. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2019. 304 с.

52. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних сполучень / укл. Л. О. Пустовіт, С. І. Скопенко, Г. М. Сjuta, І. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
53. Стилїстика мовних одиниць: лексична стилїстика, стилїстична фразеологїя : навч.-метод. посїб. для студентів-філологів ЗВО / укл. І. Коломієць. Умань : Візаві, 2021. 108 с.
54. Стилїстика української мови (Теоретичні основи стилїстики. Художньо-виразові засоби мовлення) : навч.-метод. посїбник для студентів-філологів ЗВО / укл. І. Коломієць. Умань : Візаві, 2019. 242 с.
55. Стилїстика української мови. Короткий словник термінів / укл. В. Грещук. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 82 с.
56. Терентьєва Н. Зародження європейської університетської освіти. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Вип. LX (60). Херсон, 2011. С. 33–40.
57. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2018. 272 с.
58. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. зал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : «Ранок», 2019. 272 с.
59. Українська мова. 10-11 класи : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія / Л. І. Мацько, Т. Л. Груба, О. М. Семенов, Т. В. Симоненко. Київ : МОНУ, 2017. 85 с.
60. Українська мова: Енциклопедія / редколегія : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 2-е вид., випр. і доп. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
61. Фарїон І. Д. Мовна норма: пошук істини (навчальне видання) : посїб. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 256 с.
62. Фразеологічний словник української мови: у 2-х книгах / укл.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 984 с.
63. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
64. Шевченко Н. С., Гроссберг Т. Ю. Стрес. Роль стресу у виникненні психологічних бар'єрів. *Young Scientist*. September, 2018. № 9 (61). С. 9–12.
65. Bilokonenko L. Crisis communication of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyu on counteracting COVID-19: sociolinguistic features. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* (ICNTLLSC 2021). Netherlands : Atlantis Press, 2021. Vol.557. P.262–270.
66. Molotkina, Y. FUNCTIONAL STYLES OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE. *Society. Document. Communication*. 2018. № 4. P. 82–96.

СХЕМИ СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Фонетико-стилістичний аналіз

1. Виразне читання тексту (правильне інтонування, наголошення).
2. Характеристика засобів милозвучності:
  - а) евфонічні чергування голосних і приголосних звуків;
  - б) вимовна легкість (повноголосся, подовження, спрощення).
3. Звукопис: асонанс, алітерація, анафора, епіфора, кільце, звуконаслідування.
4. Функції фонетичних засобів.
5. Значення фонетико-стилістичних засобів для реалізації основної думки тексту та створення відповідного настрою.

Лексико-стилістичний аналіз

1. Виразне читання тексту.
2. Лексичний коментар: з'ясування значення незнайомих слів, нормативності, емоційності, експресивності лексем.
3. Характеристика лексики за походженням і тематикою.
4. Стилістична характеристика лексики (книжна, розмовна, нейтральна, стилістично забарвлена).
5. Функції багатозначних слів.
6. Доцільність використання синонімів, антонімів, омонімів, паронімів.
7. Роль лексичних засобів у системі тропів і стилістичних фігур.
8. Художньо-естетична інтерпретація лексики тексту. Вплив лексико-стилістичних засобів на реалізацію ідейно-образного й естетичного змісту твору.

Морфолого-стилістичний аналіз

1. Виразне читання тексту.
2. Визначення семантико-стилістичних функцій самостійних, службових частин мови, вигуків (функції конкретизації, емоційності, динамічності, образності тощо).
3. Характеристика тропів і стилістичних фігур, в основі яких морфологічні засоби (слова певних частин мови, граматичні форми роду, числа, відмінка, особи, часу тощо).
4. Відбір автором певних граматичних форм у зв'язку з типом мовлення, жанром, стилем, темою, основною думкою твору.

Синтаксично-стилістичний аналіз

1. Виразне читання тексту.
2. Стилістична роль речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням.
3. Макро- і мікросинтаксичні структури.
4. Стилістичні функції простих і складних речень.
5. Функції однорідних членів речення, вставних і вставлених конструкцій, відокремлених членів речення, вокативів.
6. Функційно-стилістична роль прямої мови, конструкцій з різними способами передачі чужого мовлення.
7. Синтаксичні структури, що стали основою тропів і стилістичних фігур.
8. Значення синтаксичних засобів у висвітленні теми та ідеї твору, у побудові його образної системи.

Повний мовностилістичний аналіз

1. Визначити функціональний стиль і підстиль тексту.
2. Визначити жанрово-стильову приналежність та експресивно-емоційний колорит тексту.
3. Тема (підтема), основна думка тексту.
4. Монолог, діалог, полілог.
5. Домінанти і ключові слова тексту.
6. Засоби зв'язку речень у тексті (послідовний, паралельний, радіальний).
7. Аналіз мовних засобів (фонетичних, графічних, лексичних, морфемно-словотвірних, морфологічних, синтаксичних), що мають ідейно-естетичне навантаження.
8. Аналіз тропів (метафора, метонімія, синекдоха, антономазія, епітет, гіпербола, літота, оксиморон, перифраз, порівняння, персоніфікація, алегорія, іронія тощо) і стилістичних фігур (Фігури з відхиленням від певних логіко-граматичних норм оформлення фрази: інверсія, еліпсис, асиндетон. Фігури з відхиленням від певних логіко-сміслових норм оформлення фрази: фігури повтору: звукові (алітерація, асонанс, рима), словесні (полісиндетон, плеоназм, тавтологія), композиційні (анафора, епіфора, анепіфора, епанафора, паралелізм); фігури зіставлення: ампліфікація, градація, параномазія; фігури протиставлення: антитеза, оксюморон. Фігури з відхиленням від певних комунікативно-прагматичних норм оформлення фрази: риторичні звертання, запитання, заперечення, оклики).
9. Роль стилістичних засобів для реалізації основної думки та творення образної системи тексту.

СХЕМА РИТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОМОВИ

1. Актуальність обраної теми. Тема, мета, предмет промови.
2. Композиція виступу (вступ, основна, завершальна частини) тексту. Чи вможливилює композиція досягнення мети промови?
3. Монолог, діалог, полілог.
4. Логічність, послідовність і доцільність побудови промови.
5. Формулювання тез.
6. Тип аргументації та види доказів.
7. Образна система тексту. Ключові слова.
8. Характеристика засобів милозвучності (евфонічні чергування голосних і приголосних, вимовна легкість).
9. Засоби активізації уваги слухачів.

► Риторичний аналіз промови близький до стилістичного. Він показує, до якої сфери мовної практики належить текст, яким він є (яка стильова своєрідність, засоби вираження, їхні функції в тексті). Риторичний аналіз повинен показати, як текст (підготовлений, виголошений) діє на слухача, як він побудований заради цієї дії, яка його композиція і як вона налаштована на досягнення мети, яким є фоновий контекст спілкування. Все те, що підлягає стилістичному аналізу, входить і в риторичний аналіз (стилістичні значення та засоби їх вираження, стилістеми, ключові слова, стилістичні прийоми, тропи та фігури, функціональні й індивідуальні стилі).

Однак при риторичному аналізі вони всі оцінюються з погляду того, наскільки ефективно впливають на слухача. Тому при риторичному аналізі враховують соціально-політичні, суспільно-культурні, історико-національні елементи змісту (ідеологеми, міфологеми, події, факти, оцінки, контрасти й антитези). Обов'язковою є риторична інтерпретація образу оратора та образу аудиторії слухачів. Важливо знати, наскільки знаковою для нації, держави, культури, суспільства є постать промовця і як на нього реагувало чи реагує суспільство в цілому або представники окремих його сфер. Риторичний аналіз має показати, наскільки логічно, послідовно й доцільно вибудувана й виголошена промова, чи дотримувався оратор основних законів, риторичних правил і вимог, застережень і порад, висвітлених в інвенції, диспозиції, елокуції та акції (Мацько Л. І., Мацько О. М. *Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.*).

ТЕКСТИ ДЛЯ СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1. На покуті, залитий сонцем, під сліпучою синявою неба сидів старий Чумак. Як живий. Величезний портрет в олійних фарбах був виконаний хоч і подилетантському, але натхненно, з Божою іскрою. Старий Чумак, бронзовий і мускулястий, дивився просто кожному в очі примружено і посміхався. Монументальний, кремезний і могутній, як сама земля, коваль Чумак. Патріарх свого племені, дебелого й рясного. У робочому фартусі, щойно прийшовши з роботи, лише скинувши кашкета, сидів він під сліпучо-синім небом і під гілкою бузку і, склавши грубезні свої руки, спочивав. І тримав на колінах сонне дитинча. У сліпучо-білій сорочинці, воно спало сидячи, припавши солодко зарожевілим личком до ковальського фартуха, як до материних грудей. Це вона – Галя, як була ще маленькою. Руки були намальовані широченними мазками і недокінчені, і це найбільше вражало своєю правдою – грубі, необтесані ковальські руки. Під портретом був напис великими літерами – «Батько» (*І. Багрянний*).

2. Іде Харитя селом, і якось їй чудно. От уже й крайню хату минула, вийшла на поле й стала, задивившись удалечінь на чудовий краєвид. І справді було гарно на ниві, несказанно гарно! Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й вилискувались на сонці. долиною повилась річка, наче нова синя стрічка на зеленій траві. А за річкою, попід кучерявим зеленим псом, уся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко телиться килим ясно-зеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці. У долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим лунає в повітрі весела пісня жайворонкова. І добре Хариті на ниві, і страшно. Як тільки Харитя увійшла межи жита, гарний краєвид зник. Босі ноженята ступали по втоптаній стежці, над головою, межи колосками, як биндочка, синіло небо, а з обох боків, як стіни, стояло жито й шелестіло вусатим колоссям (*М. Коцюбинський*).

3. Липа на хатньому причілку як парашут із зеленого шовку, що повиснув над обійстям і ніяк не спуститься на траву. Ї звідси видно село в зморшках збриженої землі, видно Княжу гору, кучеряві чуби молодих дубків, поміж них долі то ворушаться, то бігають сонячні зайчики. І раптом із метушні-біганини сонячних зайчиків і тіней вичаровується щось несподіване, вичаровуються гострі вушка, що завмерли двома настобурченими листочками. Поміж листочками-вушками гостренька мордочка аж пронизливо подзвонює двома вічками-дзвониками. І ніжки, такі тугі й чутливі, наче ляклива музика, стримлять із лопушиння, й ти вже добре бачиш молоду кізку, вичаровану лісом на Княжій горі. Кізка подеколи стриже вухами-листочками. Вона ще в миготливих сонячних зайчиках і тінях, та вже вийшла з дубняку й ще веселіше задзвонила очима-дзвониками. Грають струнки ніжки, і все в молодій кізці, грає, начебто вона не, просто дика кізка, а дух Княжої гори (*Є. Гуцало*).

4. Так, це до тебе, саме до тебе це слово! Це від тебе залежить зараз, чи перерветься золота нитка тисячоліть, а чи оживе і заграє на сонці! Це від тебе, саме від тебе залежить, чи джерело рідної мови замулиться в твоїй дуті, а чи пружно і вільно дихатиме!

Тільки рідне слово, виплекане твоїм родом і народом, має таємничу здатність тримати буття. Тільки від порога рідної мови ти можеш виходити на широкі магістралі світу. А безмір світовий і космічний не дасться тобі в руки, коли ти будеш безбатченком. Чуєш, пісня лунає, ти мимохіть тягнешся вслід за нею; вона старіша від тебе на тисячоліття і на тисячоліття молодша. Слово у пісні, як вода у ріці. Жива вода рідної мови на ноги зведе тебе і тоді, коли ти зневірився вже у всьому. І перше слово твоє, до мами звернене, материнське слово хай розширює твої груди озоном людської гідності. Це ти несеш слово в серці, як наполохану пташку. Слово довірилося тобі і повірило в тебе. Не сполохай рідного слова, а захисти його, до серця притули, життям своїм переповни (*І. Драч*).

5. Недалеко от Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки білих хат попід горами біліють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки.

На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається, ніби на гори впала оксамитова зелена тканка, гарно побгалась складками, позападала в вузькі долини тисячами оборок та жмутів. В гарячий ясний літній день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє (*І. Нечуй-Левецький*).

6. Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном. Він був високий і худий, і чоло в нього високе, хвилясте довге волосся сиве, а борода біла. І була в нього велика грижа ще з молодих чумацьких літ. Пахнув дід теплою землею і трохи млином. Він був письменний по-церковному і в неділю любив урочисто читати псалтир. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного, і це завжди хвилювало нас, як дивна таємниця, що надавала прочитаному особливого, небуденного смислу.

Мати ненавиділа діда і вважала його за чорнокнижника. Ми не вірили матері і захищали діда од її нападів, бо псалтир всередині був не чорний, а білий, а товста шкіряна палітурка – коричнева, як гречаний мед чи стара халява. Зрештою, мати крадькома таки знищила псалтир. Вона спалила його в печі по одному листочку, боячись палити зразу весь, щоб він часом не вибухнув і не розніс печі (*О. Довженко*).

7. Так сидів він довго напроти мене, то дрімаючи злегка, то підіймаючи тривожно голову, щоб прогнати сан, і пильно приглядався перед собою. Чув себе змученим і ослабленим. Порожній шлунок стягався з гнітючим болем. Нічний холод потягав дрощами його тіло. Ніч гнітила його страхом – не тільки присутністю сього близького, а невидного звіра, а й сама собою, як страшне, загадкове царство злих таємничих сил, що посіли все живе, проглинули сонце – сього царя й володаря світу – й напосілись поморозити, понищити все живе. І з тяжкою нудьгою він споглядав раз у раз у ту сторону, звідки звичайно виходило на світ сонце, вирвавшись з неволі злих духів. Чи вирветься і сим разом і чи буде ще ясно і тепло? Чи, може, сим разом уже кінець йому? Все зле мав, очевидно, велику силу, і більше його, як чогось доброго на світі. Так рідко можна бути ситим, безпечним – а так багато всякої небезпеки, вічної муки голоду й страху (*М. Грушевський*).

8. Так, ти стаєш мені на дорозі і уважаєш, що маєш на мене право. Ти скрізь. Се ти одягла землю в камінь й залізо, се ти через вікна будинків – тисячі чорних ротів – вічно дихаєш смородом. Ти бичуєш святу тишу землі скреготом фабрик, громом коліс, брудниш повітря пилом та димом, ревеш від болю, з радості, злості. Як звірина. Скрізь я стрічаю твій погляд; твої очі, цікаві, жадні, влазять у мене, і сама ти, в твоїй розмаїтості кольорів й форм, застрягаєш в моїй зіниці. Я не можу розминутись з тобою... я не можу бути самотнім... Ти на тільки йдеш поруч зо мною, ти влазиш всередину в мене. Ти кидаєш у моє серце, як до власного сховку, свої страждання і свої болі, розбиті надії і свою розпач. Свою жорстокість і звірячі інстинкти. Весь жах, весь бруд свого існування. Яке тобі діло, що ти мене мучиш? Ти хочеш бути моїм паном, хочеш взяти мене... мої руки, мій розум, мою волю і моє серце... (*М. Коцюбинський*).

9. Коло вітрини він стояв довго, читаючи одну за одною назви книжок та видавництв і дати років. Про деякі він думав, що вони будуть потрібні йому в інституті. Але чудне враження справляла на нього ця маса томів, що серед них він побачив тільки одну читану книжку. В них немов зосередилося все те чуже, що мимоволі лякало його, всі небезпеки, що він мусив побороти в місті. Наперекір розумовим й усім попереднім розрахункам, безнадійні думки, спочатку ніби питання, почали опановувати хлопця. Ну, навіщо було сюди забиватись? Що буде далі, як він житиме? Він пропаде, він старцем вертатиме додому. Чом було не їхати до свого окружного міста на педкурси? До чого ці хлоп'ячі вигадки з інститутом і Києвом? І хлопець стояв коло невеличкої подільської книгарні, що здавалась йому сліпучою, немов вагаючись, чи не вертати на пристань (*В. Підмогильний*).

10. Правила етикету з'явилися в глибоку давнину як розумні форми спілкування. Та й досі істинним є твердження: якщо люди перестануть чинити за правилами, вони втратять людську подобу. Цих правил, вироблених багатьма поколіннями, надзвичайно багато. У кожного народу свої правила та традиції, зумовлені багатьма факторами: національною історією, психологією, політичним устроєм країни тощо. Законодавцями етикету вважають англійців,

які стверджують: справжня ввічливість усюди однакова, а вишукані манери породжуються здоровим глуздом і добросердністю. Зрозуміло, важко перелічити всі життєві ситуації, у яких може опинитися людина.

Звичайно, дотримання етикетних норм пов'язане із загальною культурою людини, її самоусвідомленням, самоповагою та мірою шанобливого ставлення до інших. Запорукою дотримання приписів етикету є самоконтроль. У ході розмови треба повсякчас пам'ятати про необхідність контролю за всім: жестами, інтонацією, тоном. Украй важливо володіти вмінням добирати продумані, відповідні до ситуації слова (*О. Корніяка*).

11. Багато легенд складено про Сахару – цю найбільшу і найспекотнішу пустелю Землі. Є в цих легендах правда і вигадки, немало оповідок овіяні романтичним ореолом. Але що ви знаєте про одне із найдивніших явищ Сахари – про її «троянди»? Ні, не живі квіти виростають під барханами, з'являючись на поверхні лише частиною своїх букетів. Це кристалічне утворення з піску й гіпсу за своєю формою надзвичайно схоже на справжні квіти. Вони можуть бути малюсінькими, ніби бутон троянд, або ж величезними – метр заввишки і вагою в декілька кілограмів. Природа дуже добре попрацювала над створенням «квітів».

Ви не зможете знайти серед них схожих, кожна квітка «неповторна». Зовні вона нагадує вигадливу квітку з багатьох пелюсток, які химерно переплелися в чудернацькому візерунку. Нерідко на сахарських автотрасах можна спостерігати таку картину: біля дороги притулилася маленька халупка. Біля неї, як на виставці, рядами розміщені «сахарські троянди» на продаж (*з журналу*).

12. Досвід, отриманий у спадок від своїх бабусь, залишається золотим набутком на все життя. Ще змалечку ці мудрі вчителі виховували в дітей любов до рукоділля, господарських навичок. Споконвіків у нашого народу це було традицією, сталим неписаним законом. Нерідко бабусі є творцями легенд, казок, прислів'їв та приповідок. «Тисячі речей, – писав Іван Франко, – у житті забудете, а тих хвилин, коли вам люба мама чи бабуся оповідали байки, не забудете до смерті». Один із сучасних народознавців писав, що після проспіваної пісні, розказаного оповідання чи казки виконавці уточнювали: «То мене бабуся навчили». Те саме стосується і найрізноманітніших видів виробничих занять, і художніх промислів. Від бабці навчилася онучка прясти й ткати, плести, шити й вишивати, садити й вирощувати квіти, білити хату, працювати в городі, виховувати немовлят. Часто бабуся заміняла неньку й батька, особливо в повоєнні роки, коли чимало дітей залишилося без рідних (*В. Скуратівський*).

13. Пустеля Карру... Знаходиться вона у південній Африці. Там, за Оранжевою рікою, лежить Капська земля, або Капландія.

Серед червоної пустелі зрідка трапляються чудернацькі дерева, які надають місцевості таємничого вигляду... А коли підійти ближче, з подивом пізнаєш давніх знайомих. Так, це відомий нам столітник — алое деревовидне. Але як пишно розрісся він тут! Високі, до десяти метрів заввишки дерева, з кільчатими жовтуватобурими тонкими стовбурами, зігнутими, ніби під вагою великих пучків товстого, покрученого, як роги у худоби, сірого листа.

А ось і квіти. Ви приємно вражені? Ще б пак. Згадуєте легенду про те, що алое деревовидне зацвітає раз на сто років?

У кімнаті алое справді цвіте дуже рідко, бо важко створити сприятливі умови. А в Африці, на батьківщині, ця рослина щедро розцвітає. З середини пучка листків виростає квіткова стрілка з китицею або мітелкою жовто-червоних чи жовтогарячих квітів. Відомо понад 90 видів алое, більшість з яких походить з Капської землі (з журналу).

14. То була не копичка, а старий курінь на баштанищі з дрібною зав'яззю кавунчат. Климко розбивав їх об коліно і смакував блідно-рожеву холодну серединку. Не встигло ще й сонце заховатися, а земля вже холодне. Осінь.

У курені було багацько соломи, твердо!', злежаної. Климко зняв з того лігвиська тугий пластівець, щоб ним укритися, а решту соломи розворушив, щоб м'якше було спати, загорнувся у плащ-палатку й ліг. Зразу тремтів, не так від надвечірньої прохолоди, як від кавунчат, тоді надихав собі в пазуху, зогрівся й принишк у теплі. Він дивився на сонце, що саме заходило супроти куреня, червоно-сумне і велике.

Воно заходило за гори, і гори з цього боку потемнішали, взялися голубою тінню. «Скоро з-під них почнеться ніч, – думав Климко, – і піде-постелеться степом далі й далі, на всі боки. І до станції дійде, до чорного згарища на тому місці, де був барак, а тепер лиш купа попелу впереміш з головешками зосталася» (Гр. Тютюнник).

15. Раптом Фатьма жахнулася і скрикнула. Фередже зсунулось з її голови і впало додолу, а вона з жахом втопила очі у налиті кров'ю скажені чоловікові баньки, що дивились на неї з-за каменя. Алі озирнувся, і в ту ж мить з усіх сторін полізли на скелю, чіпляючись руками й ногами за гостре каміння, і Зекерія, і Джепар, і Мустафа — всі ті, що слухали його музику і пили з ним каву. Вони вже не мовчали; з грудей їх разом з гарячим віддихом вилітала хвиля змішаних згуків і йшла на втікачів. Тікати було нікуди. Алі випростувався, уперся ногами в камінь, поклав руку на короткий ніж і чекав. Од його вродливого лиця, блідого й гордого, біла відвага молодого орла. Тим часом за ним, над кручею, кидалася, як чайка, Фатьма. З одного боку було ненавидне море, з другого — ще більш ненавидний, нестерпучий різник. Вона бачила його побаранілі очі, недобрі сині уста, коротку ногу і гострий різницький ніж, яким він різав овець. Її душа перелинула через гори. Рідне село. Зав'язані очі. Грають музики, і різник веде її звідти над море, як овечку, щоб заколотити. Вона розпучливим рухом закрила очі і втратила рівновагу. Синій халат в жовті півмісяці нахилився і зник серед крику сполоханих чайок... (М. Коцюбинський).

16. Коли бабуся усіх перецілувала, а Васько почоломкав її руцю, од якої теж пахло житнім хлібом, бабуся вийняла з-за пазухи хустиночку.

У хустиночці було щось зав'язано.

— Оце тобі, шиночку, гоштинчика привезла. Розв'язавши хусточку, вона взяла старечими пальцями срібного, зовсім новесенького карбованця і піднесла його до самих очей Васькові.

Васькові аж дух забило від такої несподіванки. Цілий карбованець! Та ще ж новенький, блискучий, весь так і грає. Але мама бабусю навіть за руку вхопила.

– Та бійтеся бога! Та як можна такому лобуряці такі гроші давати. Оце, господи! Та він же їх зараз на табак та на всяке чортзна-що пустить.

Ну, та бабуся хоч і була замотана в хустку, а показала себе молодчиною. Коли подарувала, так уже нема чого назад лізти.

– Е, ні, він хлопчик бравенький, він шануватиме бабусів гоштинчик, він його берегтиме та на добро пустить. Еге ж, Васю? Шануватимеш?

– Шануватиму...— басом сказав Васько, а сам цупко тримав карбованця в кишені в кулаці, – ану, хай тільки спробують одняти.

– Ну, гляди ж ти мені, лобуряко, як протратиш гроші, то й додому не навертайся. Поцілуй же руцю бабуні! (В. Винниченко).

17. За часів правління намісника угорського короля Людовика Володислава Опольського у 1372–1378 роках львівська Ратуша вже була осередком міського управління з радою і лавничим судом на чолі з війтом. Про цю Ратушу не залишилося жодної писемної згадки. Однак можна припустити, що будівля була дерев'яною і, можливо, її збудували теслі з Силезії і Моравії, про яких хроніст Бартоломей Зіморович згадує як про запрошених до міста Володиславом Опольським.

Велика пожежа 1381 року знищила першу львівську Ратушу, а разом із нею згоріли усі міські документи. Найстаріша міська книга 1382 року свідчить про те, що Ратушу вже відбудували, і ця готична будівля існувала до 1490 року, коли її ґрунтовно перебудували. Тогочасні рахункові книги дають скупі відомості про Ратушу, зокрема про те, що 1387 року було видано указ, згідно з яким ніде в місті не можна було продавати вино, окрім пивниць Ратуші. Ці пивниці здавалися в оренду купцям, і місто мало від цього значні прибутки (з *газети*)

18. Одним із важливих понять лінгвопрагматики є комунікативно-прагматична функція. Аналіз мовознавчої літератури виявив паралельне послоговування науковцями термінами «прагматична функція» і «комунікативно-прагматична функція», що свідчить про їх ідентичність.

Дефініція «комунікативно-прагматична функція» наголошує на первинності і важливості комунікативної функції. Усі функції працюють на комунікацію, і в цьому сенсі комунікативну функцію якоюсь мірою можна вважати провідною. Напевне, саме тому навколо комунікативної і прагматичної функцій так багато дискусій: М. Скаб ототожнює поняття комунікативна і прагматична функції; М. Кочерган вважає прагматичну функцію різновидом комунікативної; Є. Максименко виокремлює прагматичну функцію як частину комунікативної. Звертає на себе увагу й те, що в низці досліджень терміни «комунікативний» і «прагматичний» є синонімічними. Л. Кисельова вважає синонімами прагматичну, емоційно-впливову та емоційно-регулятивну функції. Відтак, науковці неодностайні при витлумаченні прагматичної функції і на сучасному етапі можна виокремити три основні підходи щодо її кваліфікації (Т. Мелкумова).

19. Науковий текст є знаковою формою наукового знання. Варто підкреслити, що не можна створити науковий текст без проведення наукового дослідження. У протилежному разі створений текст буде в кращому випадку являти собою міркування з приводу теми дослідження, а в гіршому - реферат уже відомих робіт. Небезпечною оманом багатьох молодих людей є те, що вони орієнтовані на написання дисертації, а не на дослідження проблеми, а потім представлення її вирішення в тексті дисертації. Текст, написаний з такою установкою, досить часто являє собою сукупність деяких необґрунтованих, хоча і правильних тверджень. Він має нормативний, а не дослідницький характер, тому що висловити істину можна тільки одним способом - за допомогою її обґрунтування.

Важливими характеристиками наукового тексту є його проблемність, гіпотетичність, цілеспрямованість, зв'язність. Текст обов'язково відображає ту чи іншу проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризується доцільністю і раціональністю усіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети та завдань (*Ю. Сурмін. Навчальні тексти : навчально-методичний посібник*).

20. Ти – матері Сікстинської сестра;
Земною, не надхмарною красою
Ти світиш нам. Падуть перед тобою
Віки й народи. Далечінь стара.

У пам'яті нащадків не вмира,
Новою розцвітаючи весною.
Ти провідниця в праці й серед бою,
Натхненниця і пензля і пера.

Ти бачила, як на простенькій лаві,
Забувши рани скорбні і криваві,
Перед тобою Гейне сльози лив.

Тобі одній утішити вдалося
Успенського, що перший зрозумів
„Мужицькі завитки” твого волосся (*М. Рильський*).

21. Не дощ, а дощентко за вікном
У шибку стукає маленьким кулачком.
Уже убрало листя у краплинки,
Засяяли на травах намистинки,
Проміння сонця їх позолотило,
Природа усміхнулась ніжно-мило...
Хмарина-мама дощик зве до себе,
Барвиста стежка у блакиті неба.
Сміється радісно маленьке дощентко,
Біжить веселкою до себе, в хмарохатку (*М. Дем'янюк*).